

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Teemu Rantanen, Eeva Järveläinen, Janika Lindström & Päivi Marjanen

KANNUSTAMISTA, MOTIVOINTIA JA VANKITUNTEMUSTA –

NÄKÖKULMIA VALVOTTUA KOEVAPAUTTA VALMISTELEVAN
JA TOTEUTTAVAN HENKILÖSTÖN OSAAMISEEN

Teemu Rantanen, Eeva Järveläinen,
Janika Lindström & Päivi Marjanen

KANNUSTAMISTA, MOTIVOINTIA JA
VANKITUNTEMUSTA –
NÄKÖKULMIA VALVOTTUA KOEVAPAUTTA
VALMISTELEVAN JA TOTEUTTAVAN
HENKILÖSTÖN OSAAMISEEN

Copyright © tekijä ja Laurea-ammattikorkeakoulu 2018

Kannan kuvat: Rikosseuraamuslaitos

ISSN-L 2242-5241

ISSN 2242-5241 (painettu)

ISSN 2242-5225 (verkko)

ISBN: 978-951-799-491-0 (painettu)

ISBN: 978-951-799-492-7 (verkko)

Kopio Niini Oy, Helsinki 2018

TIIVISTELMÄ

KANNUSTAMISTA, MOTIVOINTIA JA VANKITUNTEMUSTA -

NÄKÖKULMIA VALVOTTUA KOEVAPAUTTA VALMISTELEVAN JA TOTEUTTAVAN HENKILÖSTÖN OSAAMISEEN

Avoimemmat seuraamukset ja rikollisuudesta irrottautumista korostava desistanssi-näkökulma ovat muuttaneet rikosseuraamusalan kvalifikaatiovaatimuksia ja korostaneet työntekijöiden vuorovaikutusosaamisen merkitystä. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan valvottua koevapautta valmistelevan ja toteuttavan henkilöstön osaamista ja sen haasteita. Aihetta tarkastellaan kompetenssiteorian lähtökohdista ja laadullisen asennetutkimuksen metodologiaa hyödyntäen. Tutkimusaineisto on kerätty haastattelemalla valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen osallistuvia erityisohjaajia/ohjaajia, rikosseuraamus-esimiehiä ja tukipartio-ohjaajia (n=11), sidosryhmien edustajia (n=12) sekä entisiä ja nykyisiä valvotun koevapauden suorittajia (n=11). Tutkimus on toteutettu Rikosseuraamusalan tutkimus- ja kehittämismäärärahan turvin.

Tutkimuksen mukaan valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa tarvitaan monenlaisia tietoja ja taitoja, mutta persoonallinen osaaminen on jopa keskeisempää kuin varsinaiset ammatilliset tiedot ja taidot. Vuorovaikutusosaaminen

korostuu sekä vankien kohtaamisessa että yhteistyössä vangin omaisten ja sidosryhmien kanssa. Työntekijöiltä edellytetään myös kykyä toimia joustavasti uusissa tilanteissa samalla niistä oppien. Lisäksi valvottu koevapaus edellyttää työhön liittyvien asenteiden uudelleenarviointia.

Tutkimus osoittaa, että vuorovaikutusosaaminen on monimuotoinen ilmiö. Rikosseuraamuslaitokset työntekijöiden ammatillinen vuorovaikutus näyttäytyi tutkimusaineistossa vankituntemukseen perustuvana turvallisuusuhkien realisoitumista ehkäisevänä toimintana sekä toisaalta vangin kuntoutumiseen tähtävänä ammatillisena ohjauksena ja tukena. Aineistossa painottui kuitenkin arkinen tukeminen, jossa työntekijä on myös ihmisenä läsnä. Tutkimus osoittaa, että Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät kykenevät joustavasti yhdistämään arkisen vuorovaikutuksen ja turvallisuusnäkökulman.

Tutkimuksen mukaan valvottu koevapaus on kaiken kaikkiaan toimiva osa suomalaista rikosseuraamusjärjestelmää. Se tukee vankien siviiliin siirtymistä mahdollistamalla asteittaisen vapautumisen. Asuminen, toimintavelvoite sekä viikko-ohjelma ja valvonta osaltaan tukevat säännölliseen arkeen ja päihtetömyyteen totuttelua. Toisaalta valvotussa koevapaudessa on myös runsaasti kehitettävää. Erityisesti tutkimusaineistossa korostui toimintakäytänteiden epäyhtenäisyys sekä puutteet sidosryhmäyhteistyössä ja avoimessa tiedonkulussa. Tutkimus tekee näkyväksi vuorovaikutusosaamisen keskeisyyden, mikä luo haasteita sekä rikosseuraamusalan koulutukselle että alan työtteen kehittämiseksi. Rikollisuudesta irrottautumista edistävää vuorovaikutteista työtettä on helpointa edistää korostamalla arkisen tuen merkitystä kaikessa työssä rikosseuraamusasiakkaiden kanssa. Lisäksi tarvitaan kollektiivista kompetenssia, joka rakentuu valvonnan ja kuntoutuksen ammattilaisten moniammatillisen yhteistyön varaan.

SAMMANFATTNING

UPPMUNTRAN, MOTIVERING OCH KLIENTKUNSKAP -

BETRAKTELSE OM EXPERTIS HOS BROTTSPÅFÖLJDSANSTÄLLDA MED ANSVAR FÖR BEREDNING OCH GENOMFÖRANDE AV ÖVERVAKAD FRIHET PÅ PROV

De mer frivårdsbetonade påföljderna och desistansperspektivet med fokus på hur man tar sig ur kriminalitet har förändrat kvalifikationskraven i brottspåföljdssektorn och satt mer accent på interaktionsfärdigheter anställda emellan. I denna undersökning granskas den expertis som finns hos brottspåföljdsanställda som bereder och verkställer övervakad frihet på prov och de utmaningar som ställs på den. Ämnet undersöks utifrån kompetensteoretiska utgångspunkter och med hjälp av metoder för kvalitativ attitydstudie. Forskningsmaterialet samlades in genom att intervjua handledare och specialhandledare, brottspåföljdschefer och stödpattullhandledare som är involverade i beredning och genomförande av övervakad frihet på prov (n=11), intressentrepresentanter (n=12) och dem som tidigare har avtjänat eller för närvarande avtjänar övervakad frihet på prov (n=11). Forskningen har finansierats med stöd av medel från forsknings- och utvecklingsanslaget för brottspåföljdsområdet.

Enligt studien krävs en mängd kunskaper och färdigheter vid förberedelse och genomförande av övervakad frihet på prov, men personligt kunnande är rentav mer centralt än de strikt yrkesmässiga kunskaperna och färdigheterna. Interaktionsexpertisen

betonas både när man bemöter klienter och när man samverkar med deras anhöriga och andra intressentgrupper. Anställda förutsätts även besitta förmåga att agera flexibelt i nya situationer och samtidigt lära sig av dem. Dessutom kräver övervakad frihet på prov en omvärdering av arbetsrelaterade attityder.

Forskningen visar att interaktionskunnande som fenomen är mångfacetterat. Brottspåföljdsanställdas yrkesmässiga interaktion framträdde i forskningsmaterialet som ett handlingsätt som med utgångspunkt i kunskaper om klienten går ut på att förebygga att säkerhetshot realiserar, och å andra sidan som yrkeskunns vägledning och stöd som är inriktade till klientens rehabilitering. I materialet framhävs emellertid vikten av stödet i vardagen med den anställdes medmänskliga närvaro. Undersökningen visar att brottspåföljdsanställda är kunniga att lagom flexibelt kombinera vardagssamverkan med säkerhetsynpunkterna.

Studien gav vid handen att övervakad frihet på prov på det stora hela är en välfungerande del av det finländska brottspåföljdssystemet. Den stöder utslussningen till det civila samhället genom att möjliggöra en gradvis frigivning. Boende, sysselsättningsplikt såväl som ett veckoprogram och tillsyn bidrar till att vänja klienten till en regelbunden vardag utan missbruk. Å andra sidan finns det också mycket att utveckla när det gäller övervakad frihet på prov. I synnerhet betonades i forskningsmaterialet inkonsekvensen av operativ praxis och bristerna i intressentsamarbetet och öppet informationsflöde. Forskningen synliggör det centrala med att besitta interaktionsförmåga, vilket skapar utmaningar för såväl utbildningen inom brottspåföljdssektorn som utvecklingsarbete när det gäller arbetsgreppet. Det interaktiva arbetsgreppet med fokus på att ta klienten ur kriminalitet är lättast att främja genom att betona vikten av vardagligt stöd i allt arbete med brottspåföljdsklienter. Dessutom finns det ett behov för en kollektiv kompetens baserad på yrkesövergripande samarbete mellan yrkespersoner inom tillsyn och rehabilitering.

ABSTRACT

ENCOURAGEMENT, MOTIVATION, AND FAMILIARITY OF PRISONERS -

APPROACHES TO THE COMPETENCE OF STAFF MEMBERS WHO PREPARE AND CARRY OUT PROBATIONARY LIBERTY UNDER SUPERVISION

Sanctions, which are enforced in more open conditions, and desistance, which emphasises disengagement from crime, have changed the qualification requirements of the criminal sanctions field and highlighted the significance of the staff's interaction skills. This research focuses on the competence of the staff members who prepare and carry out probationary liberty under supervision as well as the challenges linked to it. The research is based on the competence theory and utilises the methodology of the qualitative attitude study. The research material was gathered by interviewing senior instructors, instructors, senior criminal sanctions officials, and supervision patrol instructors involved in the preparation and carrying out of probationary liberty under supervision (n=11), representatives of the cooperation partners (n=12), as well as people who had been or were currently placed in probationary liberty under supervision (n=11). The research was financed by the criminal sanctions field's research and development fund.

According to the research, the preparation and carrying out of probationary liberty under supervision requires diverse knowledge and skills but personal competence is even more important than the actual professional knowledge and skills. Working with both the prisoners and the prisoners' families and cooperation partners

emphasise the interaction skills. The staff members have to be flexible and, at the same time, learn from new situations. In addition, probationary liberty under supervision urges them to re-evaluate their attitude to their work.

The research shows the diversity of the interaction skills. In the research material, the professional interaction of the staff members of the Criminal Sanctions Agency appeared, on the one hand, in the activities aiming at preventing the realisation of security threats based on the familiarity of the prisoners and, on the other hand, in the professional guidance and support aiming at the rehabilitation of prisoners. Nevertheless, the everyday support, where the staff members are present also as human beings, was underlined in the material. The research points out that the staff members of the Criminal Sanctions Agency are able to combine the everyday interaction with the security aspects flexibly.

On the whole, probationary liberty under supervision is a functional part of the Finnish penal system according to the research. It supports the prisoners' transition to civilian life by enabling a gradual release. The living arrangements, the obligation to participate in activities, the weekly schedule, and the supervision support the prisoners' adjustment to a regular everyday life without substances. However, many aspects of probationary liberty under supervision require development. In particular, the research material revealed the inconsistency of the practices as well as the deficiencies in the network cooperation and in the open exchange of information. The research highlights the key role of the interaction skills, which challenges both the training and the development of the work in the criminal sanctions field. The easiest way to promote an interactive approach to work, which contributes to desistance from crime, is to emphasise the significance of everyday support in the work with the criminal sanction clients. Furthermore, there is a need for collective competence, which is based on the multi-professional cooperation of the supervision and rehabilitation experts.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	14
2. VALVOTTU KOEVAPAUS OSANA MUUTTUVAA RIKOSSEURAAMUSALAA	16
2.1 Valvotun koevapauden järjestelmä	16
2.2 Kuntoutusparadigman muutos	19
2.3 Rikosseuraamusalan ammatillisuuden muutos	21
3. VALVOTTUUN KOEVAPAUTEEN LIITTYVÄT OSAAMISVAATIMUSTEN MUUTOKSET KOMPETENSSITEORIAN VALOSSA	25
3.1 Kompetenssin käsite	25
3.2 Delamare Le Deistin ja Wintertonin kompetenssimalli	26
3.3 Kontekstuaalinen ja kollektiivinen osaaminen	28
3.4 Sosiaalinen konstruktionismi näkökulmana rikosseuraamusalan henkilöstön osaamiseen	29
4. TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA MENETELMÄT	31
4.1 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat	31
4.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	32
4.3 Tutkimus- ja kehittämisprosessi	33
4.4 Laadullisen asennetutkimuksen menetelmä ja teemahaastattelut ..	34
4.5 Tutkimushaastattelut ja aineisto	35
4.6 Aineiston analyysi	36
4.7 Tutkimuseettiset kysymykset	37

5. RIKOSSEURAAMUSLAITOKSEN TYÖNTEKIJÖIDEN NÄKEMYKSIÄ VALVOTUN KOEVAPAUDEN EDELLYTTÄMÄSTÄ OSAAMISESTA	38
5.1 Yleistä kuvausta valvotun koevapauden prosessista	38
5.2 Yleisiä käsityksiä valvotusta koevapaudesta osana suomalaista rikosseuraamusjärjestelmää	40
5.3 Valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvät ammatilliset taidot	41
5.4 Valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvän ammattillisen toimijuuden yleiset valmiudet	47
5.5 Valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvä ammattillinen vuorovaikutus sekä yhteistyö	51
5.6 Valvottu koevapaus ja rikollisuudesta irrottautuminen	54
5.7 Osaaminen ja sen haasteet	58
5.8 Yhteenvetoa Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden haastatteluista	59
6. SIDOSRYHMIEN EDUSTAJIEN NÄKEMYKSIÄ VALVO- TUN KOEVAPAUDEN EDELLYTTÄMÄSTÄ OSAAMISESTA	61
6.1 Valvottu koevapaus toimivana järjestelmänä	62
6.2 Valvotun koevapauden edellyttämät taidot	64
6.3 Valvottu koevapaus ja metataidot	68
6.4 Valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvä ammatillinen vuorovaikutus sekä yhteistyö	71
6.5 Valvottu koevapaus ja rikollisuudesta irrottautuminen	73
6.6 Osaamisen vahvuudet ja kehittämishaasteet	77
6.7 Yhteenvetoa sidosryhmien edustajien haastatteluista	79

7. NYKYISTEN JA ENTISTEN VANKIEN NÄKEMYKSIÄ VALVOTUSTA KOEVAPAUDESTA	80
7.1 Valmistelu- ja päätöksentekovaihe valvotun koevapauden prosessissa	80
7.2 Toimintavelvoitteen sisällöt ja toteutus	86
7.3 Viranomaisyhteistyö	88
7.4 Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden vuorovaikutus valvotun koevapauden prosessissa	90
7.5 Perheen merkitys ja yhteistyö perheen kanssa valvotussa koevapaudessa	92
7.6 Valvonta	94
7.7 Valvottu koevapaus vapautteen siirtymisen sekä rikoksettoman ja päihitteettömän elämän tukena	97
7.8 Kehitysehdotuksia valvottuun koevapauteen ja työntekijöiden osaamiseen liittyvät toiveet	101
7.9 Yhteenvetoa nykyisten ja entisten vankien haastatteluista	104
8. RIKOSSEURAAMUSALAN HENKILÖSTÖN OSAAMINEN JA SEN KEHITTÄMISHAASTEET	106
8.1 Persoonallisen osaamisen korostuminen	106
8.2 Vuorovaikutusosaamisen moninaisuus	108
8.3 Kohti tuen ja kontrolliin yhdistävää ammatillisuutta	109
8.3.1 Työtä tehdään ammattilaisena ja omalla persoonalla	109
8.3.2 Dialogisuus ja kumppanuus	110
8.3.3 Moniammatillisen osaamisen tarve	111
8.4 Valvotun koevapauden prosessin ja toimintakäytänteiden kehittämishaasteet	113
9. LOPUKSI	115
LÄHTEET	117
LIITTEET	124

1. JOHDANTO

Suomalaista rikosseuraamusjärjestelmää on viime vuosina kehitetty kohti avoimempaa seuraamusten täytäntöönpanoa. Osana tätä kehityskulkua myös valvotun koevapauden käyttö on 2010-luvulla voimakkaasti lisääntynyt. Valvottu koevapaus on ehdottoman vankeusrangaistuksen loppuun sijoittuva enintään puolen vuoden kestoinen vaihe, jossa vanki on vankilan ulkopuolella ja häntä valvotaan sähköisesti ja muilla tavoin. Valvottu koevapaus on nähty tärkeänä keinona tukea vangin rikollisuudesta irrottautumista, desistanssia. Asuminen, työ tai muu toimintavaihtoehtoksi määritelty toiminta sekä viikko-ohjelma tukevat vapautumassa olevaa vankia normaaliin arkielämään siirtymisessä.

Valvotun koevapauden taustalla on nähtävissä useita osin erisuuntaisiakin kriminaalipoliittisia tavoitteita. Valvotussa koevapaudessa rangaistukselliset elementit on selkeästi läsnä erityisesti liikkumisen rajoitusten ja valvonnan muodossa, mutta toisaalta valvottuun koevapauteen voidaan yhdistää myös hoidollisia tai kuntouttavia elementtejä, ja toimintavaihtoehtoja voidaan jo sinällään nähdä vankia kuntouttavana. Valvotussa koevapaudessa vankien yhteiskuntaan integroitumisen tukeminen yhdistyy taloudellisen säästön ja vankiluvun vähentämisen tavoitteeseen sekä myös suunnitelmallisen ja ennustettavan rangaistusten täytäntöön panon ja vapautumisen tavoitteeseen (Mäkipää 2010, 5–14). Kokemukset valvotusta koevapaudesta ovat olleet varsin myönteisiä, mutta siihen liittyy edelleen myös runsaasti kehittämissaasteita (Seppänen ym. 2014, Rantanen ym. 2016).

Valvottu koevapaus ja sen taustalla olevat asteittaisen vapautumisen ja rikollisuudesta irrottautumisen tavoitteet ovat myös muuttaneet rikosseuraamusalan

henkilöstön osaamisvaatimuksia. Tarvitaan työtettä, jossa yhdistyy turvallisuuden ja kuntoutuksen näkökulmat. Onkin alettu puhua lähityöstä rikosseuraamusalan uutena ohjauksellista työtä korostavana työotteena. Toimivat lähityökäytännöt -hankkeen esiselvityksen tulosten mukaan vankiloiden työntekijät näkevät vuorovaikutuksellisen lähityön merkityksen turvallisuuden takaamisessa, mutta kuntouttavan näkökulman yhdistäminen lähityöhön on haasteellisempaa. Lähityöhön edelleen liittyvä jännitteisyys korostaa tarvetta kehittää lähityötä ja nähdä kuntouttava vuorovaikutus myös valvontahenkilöstön ammatillisena työkaluna. (Ylisassi ym. 2016.)

Tässä tutkimuksessa analysoidaan valvottua koevapautta valmistelevalta ja toteuttavalta henkilöstöltä osaamista. Keskeisenä mielenkiinnon kohteena on kuntoutusosaamisen ja turvallisuusosaamisen keskinäinen suhde valvotun koevapauden valmistelun ja toteutuksen yhteydessä sekä työssä vaadittavat vuorovaikutusvalmiudet. Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat liittyvät paitsi rikosseuraamusalan työtä koskevaan keskusteluun niin myös yleiseen kompetenssitutkimukseen (Delamare Le Deist & Winterton 2005).

Osaaminen on käsitteenä moniulotteinen. Usein se ymmärretään epäkontekstuaalisena yleisenä yksilön ominaisuutena (Jones & Moore 1995). Tässä tutkimuksessa lähtökohta on kuitenkin kontekstuaalisempi ja osaamisen sosiaalista määrittämistä korostava. Osaamista lähestytään sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta ja laadullisten haastatteluaineistojen kautta. Oletamme, että käsitykset osaamisesta ovat sosiaalisesti ja historiallisesti rakentuneita (Garrick 1998, 55–57). Osaamista koskevan puheen tarkastelun kautta pyritään tekemään näkyviksi myös ne asenteelliset ja ajattelutavalliset haasteet ja mahdollisuudet, joita turvallisuus- ja kuntoutusorientaatiot yhdistävän vuorovaikutusosaamisen vahvistamiseen liittyy valvotun koevapauden kontekstissa.

Tutkimuksen lähtökohtana on ollut pyrkimys rikosseuraamusalan ammattilaisten osaamisen pitkäjänteiseen kehittämiseen ja tutkimustiedon tuottaminen tätä varten. Tutkimus on rahoitettu Rikosseuraamusalan tutkimus- ja kehittämismäärärahoista. Haluamme kiittää tutkimukseen osallistuneita valvotussa koevapaudessa olevia ja aiemmin olleita haastateltavia sekä Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöitä ja sidosryhmien edustajia.

2. VALVOTTU KOEVAPPAUS OSANA MUUTTUVAA RIKOSSEURAAMUSALAA

Rikosseuraamusjärjestelmää ohjaavat tavoitteet ja toimintatavat ovat muuttuneet monella tapaa 2000-luvulla ja erityisesti uusintarikollisuuden ehkäisy ja kuntoutuksen merkitys sekä suunnitelmallinen ja asteittainen vapautuminen ovat korostuneet. Rikoksettomaan elämäntapaan valmentaminen ja pyrkimys edetä turvallisesti kohti rikosseuraamusten avoimempaa täytäntöönpanoa ovat nousseet Rikosseuraamuslaitoksen strategian keskeisiksi lähtökohdiksi (Rikosseuraamuslaitos a). Valvottu koevapaus onkin luonteva osa tätä strategiaa. Tässä tutkimuksessa tarkastelemme valvottua koevapautta sekä sen valmistelussa ja toteuttamisessa tarvittavaa osaamista ennen kaikkea kuntouttavan työn kehyksessä sekä rikosseuraamusalan ammatillisen työotteen muutossuuntien näkökulmasta. Aluksi kuitenkin kuvaamme suomalaista valvottun koevapauden järjestelmää ja tarkastelemme sen tiettyjä piirteitä kansainvälisen tutkimuskeskustelun valossa. Erityisesti sähköistä valvontaa on kansainvälisesti tutkittu runsaasti.

2.1 Valvottun koevapauden järjestelmä

Valvotussa koevapaudessa vanki sijoitetaan koeluonteisesti vapauteen aikaisintaan kuusi kuukautta ennen säännönmukaista ehdonalaista vapauttamista. Valvottun koevapauden tavoitteena on edistää tuomitun hallittua ja suunnitelmallista vapauttamista ja sijoittumista yhteiskuntaan. (Rikosseuraamuslaitos b.) Valvotusta koevapaudesta säädettiin ensimmäistä kertaa vuonna 2006 voimaan tulleen vankeusrangaistuksen kokonaisuudistuksen yhteydessä (Vankeuslaki 767/2005). Vuoden 2014 alussa voimaan tulleen lain mukaan ”valvottun koevapauden tarkoituksena

on suunnitelmallisella ja asteittaisella vapauttamisella ylläpitää ja edistää vangin valmiuksia sijoittua yhteiskuntaan” (Laki valvotusta koevapaudesta 629/2013, 2 §). Edelleen lain mukaan ”valvottun koevapauden sisältönä on koevapauteen sijoitetulle rangaistusajan suunnitelmassa määrätty velvollisuus pysyä asunossaan, osallistua hänelle määrättyyn toimintaan ja noudattaa muita tässä laissa säädettyjä velvollisuuksia. Valvottu koevapaus voidaan panna täytäntöön muussakin sopivassa paikassa, johon koevapauteen sijoitettu hoidon, kuntoutuksen tai muun vastaavan syyn perusteella sijoitetaan, jolloin noudatetaan soveltuvin osin, mitä tässä laissa säädetään asunnosta.” (Laki valvotusta koevapaudesta annetun lain muuttamisesta 404/2015, 2 §.) Valvottun koevapauden aloittamismäärät ovat lisääntyneet huomattavasti viimeisen 10 vuoden aikana. Rikosseuraamuslaitoksen tilastojen mukaan vuonna 2017 yli 700 vankia aloitti valvottun koevapauden (katso taulukko 1).

Taulukko 1. Valvottu koevapaus vuosina 2008–2017 (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2017, 2018, 35).

	ALOITETUT	PÄÄTTYNEET	PERUUTETUT	PERUUTETUT % PÄÄTTYNEISTÄ	KOEVAU-DESSA KESKI-MÄÄRIN PÄIVÄSSÄ	KOEVAU-DESSA KESKI-MÄÄRINEN PITUUS (PV)
2008	217	193	19	10	50	90
2009	356	322	55	17	85	88
2010	395	397	67	17	102	97
2011	426	394	69	18	133	100
2012	544	526	94	18	150	101
2013	504	513	65	13	151	108
2014	615	596	98	16	168	102
2015	702	657	104	16	209	108
2016	690	687	123	18	203	110
2017	754	774	125	16	214	104

Valvottun koevapauden yksi keskeisenä osa on sähköinen valvonta. Kansainvälisissä tutkimuksissa sähköisen valvonnan on tietyin varauksin todettu olevan tehokas väline uusintarikollisuuden ehkäisyssä (Marklund & Holmberg 2009, Schwedler & Woessner 2015), eikä sillä ei myöskään ole todettu olevan samanlaisia kielteisiä vaikutuksia rikosten uusimiseen kuin perinteisillä rangaistusmuodoilla (Yeh 2015). Valvottun koevapauden valvonta sisältää GPS-paikannuksen ohella myös valvontasoittoja, vankilakäyntejä ja päihdetestausta sekä tukipartion suorittamia valvontakäyntejä vangin kotona, työpaikalla tms. viikko-ohjelmaan merkityssä paikassa. Tukipartiotyötä tekevät ohjaajat ovat rikosseuraamuslaitoksen virkamiehiä, jotka tukevat ja valvovat rangaistustaan vapaudessa suorittavia rikosseuraamusasiakkaita.

Tukipartioiden tavoitteena on lisätä tai ylläpitää rikosseuraamusasiakkaiden valmiuksia elää rikoksetonta elämää. Partiot tukevat rangaistuksen loppuun suorittamisessa ja varmistavat, että rikoksenteikijä on hänelle määrättyssä paikassa määrätynä aikana ja päihdeettömänä. (Rikosseuraamuslaitos c.)

Suomalaisessa valvotussa koevapaudessa korostuu pohjoismaisen mallin mukaisesti yhteiskuntaan sopeutumista tukeva tavoite ja erityisesti toimintavelvoitteen merkitys (Mäkipää 2010, 45; Nellis 2014). Valvottuun koevapauteen sisältyvä toimintavelvollisuus voi olla työtä, opiskelua, kuntoutusta tai muuta toimintakykyä ja sosiaalisia valmiuksia ylläpitävää ja edistävää toimintaa, jota voidaan luotettavasti valvoa (Laki valvotusta koevapaudesta 629/2013, 5 §). Valvotun koevapauden rangaistusajan suunnitelmaan (Laki valvotusta koevapaudesta annetun lain muuttamisesta 404/2015, 14§) voidaan liittää myös koevapauden asianmukaista täytäntöönpanoa edistäviä tukitoimia sekä hoito ja tukea. Erityisen tarkoituksenmukaisiksi on havaittu valvotun koevapauden yhdistäminen avo- tai laitospäihdehoitoon (Rantanen ym. 2016).

Durnescu, Enengl ja Grafl (2013, 31) ovat korostaneet työnantajien näkökulmaa ja kokemuksia valvonnasta, koska työllä on tärkeä rooli yhteiskuntaan uudelleen integroimisen ja uusintarikollisuuden ehkäisyyn liittyvissä tavoitteissa. Myös suomalaisessa järjestelmässä työ on keskeinen toimintavelvoitteen sisältö, mutta työnantajien rooli ei ole suomalaisessa valvottua koevaputta koskevassa keskustelussa ole ollut erityisen korostunut, vaan yhteiskuntaan integroitumista on tarkasteltu enemmänkin kuntoutuksen ja desistanssi näkökulmista, jolloin kyseessä on kokonaisvaltainen muutosprosessi. Suomalaiset kokemukset valvotusta koevapaudesta ovat olleet pitkälti yhteneviä Vanhaelemeschin, Bekenin ja Vandevelden (2014) belgialaisen tutkimuksen kanssa. Heidän mukaansa elektronisella valvonnalla on monia myönteisiä vaikutuksia, jotka liittyvät muun muassa sosiaaliseen elämään, työhön ja toimeentuloon, vapauden kokemukseen sekä myös psyykkisiin tekijöihin.

Toisaalta valvotun koevapauden on nähty sisältävän myös erilaisia kehittämiskohteita ja jännitteitä. Esimerkiksi Seppäsen ym. (2014, 20–21) mukaan valvotun koevapauden yhteistyöverkostoissa on nähtävissä standardin mukaisen toiminnan sekä yksilöllisen tarpeen mukaisen toiminnan välinen jännite sekä toisaalta jännite tiedon luottamuksellisuuden ja hyvän tiedonkulun välillä. Kansainvälisissä tutkimuksissa myös valvotun koevapauden keskeisenä elementtinä olevaa sähköistä valvontaa on arvioitu eettisestä ja periaatteellisesta näkökulmasta (Bülow 2014; Nellis 2005; Nellis 2014). Kritiikki on kohdistunut muun muassa seurantalaitteiden leimaavuuteen, rangaistuksen ulottamiseen myös vangin omaisten kotiin sekä rangaistusmuodon syrjivyyteen asumiseen ja työhön liittyvien vaatimusten takia. Sähköistä valvontaa on arvosteltu toisaalta liian pehmeäksi ja vapaaksi ja toisaalta rangaistuksia ankaroitavaksi seuraamusmuodoksi, jolla ulotetaan sosiaalinen kontrolli entistä syvemmälle ihmisten yksityisyyteen (Jones 2014). Edelleen on pohdittu sähköisen valvonnan tavoitteita. Durnescu, Enenglin ja Graflin (2013, 21) mukaan kaikki rangaistusjärjestelmät heijastelevat monimutkaisia juuriaan ja valvonnalle on kehittynyt kaksoistavoite yhtäältä suojella yhteiskuntaa ja toisaalta valvoa vankeja.

Erilaiset sähköistä valvontaa hyödyntävät rangaistusmuodot ovat nopeasti yleistyneet paitsi Suomessa niin myös muulla maailmalla, mikä on nostanut esiin myös kysymyksen siitä, millaiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen tämä liittyy. Nellisin (2014) mukaan elektronista valvontaa voidaan pitää tietoyhteiskuntaan liittyvänä e-hallinnon muotona, jonka laajeneminen liittyy uusliberalistiseen kriminologiseen ajatteluun. McNeill ja Beyens (2013, 13) ovat esittäneet, että sähköisen valvonnan käyttö lisääntyy riippumatta siitä, että vaikuttaako se valvonnan kohteena olevien elämään myönteisesti vai kielteisesti. Lisäksi heidän mukaansa sähköinen valvonta merkitsee vangitsemisen laajenemista ja muutosta vankilan valta-asemassa. McNeill ja Beyens (2013, 13–16) peräänkuuluttavatkin erilaisissa ympäristöissä ja erilaisin käytäntein tapahtuvaa sähköistä valvontaa koskevaa yhteiskuntatieteellistä tutkimusta, jossa aihetta tarkastellaan kansalaisyhteiskunnan ja viranomaistoiminnan sekä kansalaisten oikeuksien ja velvollisuuksien näkökulmista.

Boone ja Herzog-Evans (2013) ovat kirjallisuuskatsaukseen perustuen tarkastelleet valvotun koevapauden kaltaisten seuraamusten päätöksentekoprosessia. Vertailu osoittaa, että osassa EU-maista päätöksen tekee tuomioistuimien ja osassa vankilat itse. Erilaisten organisaatioiden päätöksentekoprosessit voivat luonnollisesti johtaa toisiinsa nähden erilaisiin lopputuloksiin riippuen niiden tavoitteista. Kuitenkin päätöksentekoprosesseista on tehty vain tutkimusta ja siten eri järjestelmiä ei voida luotettavasti vertailla esimerkiksi ihmisoikeuksien tai oikeudellisen päätöksenteon kunnioittamisen näkökulmasta. Suomessa päätöksen valvottuun koevapauteen sijoittamisesta tekee vankilanjohtaja lukuun ottamatta elinkautisvankeja, joiden osalta päätösvalta on Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksiköllä (Laki valvotusta koevapaudesta annetun lain 13 ja 32 § muuttamisesta 807/2017, 32 §).

2.2 Kuntoutusparadigman muutos

Valvotun koevapauden käyttöönotto ja laajentuminen liittyy läheisesti myös rikosseuraamusalan kuntouttavan toiminnan murrokseen. Vuosituhannen alussa rikosseuraamusalan tavoitteen määrittelyssä tapahtui olennainen muutos, kun Suomeen rantautui rikoksenteikijöiden kuntoutusta korostava what works -ajattelu. Suuntauksen taustalla oli kansainvälisiin kokemuksiin ja tutkimuksiin perustuva uudenlainen optimismi, usko siihen, että oikein valitut, rangaistuksen aikaisen kuntouttavan toiminnan avulla voidaan vähentää vankien uusintarikollisuutta. What works edusti kriittistä kantaa aikaisemmin vallinneelle nothing works -ajattelulle, jonka mukaan rangaistuksen aikaisen toiminnan avulla ei voida vähentää uusintarikollisuuden riskiä (Laine 2014, 288).

Kuntoutusajattelun tärkeänä lähtökohtana on RNR-malli (Risk - Need - Responsivity), joka korostaa riski- ja tarvearviointiin perustuvaa kuntouttavaa toimintaa. Mallin mukaan kuntouttavan toiminnan intensiteetin tulisi vastata uusintarikoksen riskitasoa (riskin periaate) ja huomio tulisi kiinnittää niihin yksilöllisiin tekijöihin, jotka ovat yhteydessä rikokseen syyllistymisen riskiin (tarveperiaate). Tällöin kiinnostuksen kohteena ovat erityisesti ns. dynaamiset kriminogeeniset tekijät eli ne

uusintarikollisuutta ennustavat yksilölliset tekijät, joita on mahdollista muuttaa. Vastaavuusperiaatteen mukaan interventiot toimivat parhaiten, kun työntekijöiden työskentelymenetelmät sopeutetaan vastaamaan rikoksenteikijän tilannetta ja edellytyksiä. (McGuire 1995; Bonta, Law & Hanson 1998; Andrews, Bonta & Wormith 2006; Andrews & Bonta 2007.) RNR-mallin tärkeänä koetinkivenä ovat toimineet vaikuttavuustutkimukset, joiden avulla on pyritty selvittämään, onko erilaisiin kuntouttaviin toimintoihin osallistuneiden rikoksenteikijöiden uusintarikollisuus vähäisempää kuin muiden taustaltaan samankaltaisten rikoksenteikijöiden. Kansainväliset tutkimukset ovat osoittaneet, että erityisesti monet kognitiivis-behavioraaliseen lähtökohtaan perustuvat kuntouttavat ohjelmat, joissa rikollista käyttäytymistä pyritään ehkäisemään esimerkiksi vahvistamalla rikoksenteikijän ongelmanratkaisutaitoja, impulssien hallintaa, uusia reagointitapoja, uusia toimintamalleja sekä sosiaalisia taitoja, vähentävät olennaisesti uusintarikollisuuden riskiä. (Katso esim. Tyni 2015.)

Rikoksenteikijöille suunnatut kognitiivis-behavioraaliset ryhmämuotoiset ohjelmat ovatkin nopeasti yleistyneet Suomessa 1990-luvun lopulta alkaen. RNR-malli on merkinnyt myös työn organisointia prosessiksi, jossa riski- ja tarvearviointiin perustuva rangaistusajan suunnittelu toimii kuntouttavan toiminnan lähtökohdaksi. Vankeuslakiuudistuksen (Vankeuslaki 767/2005) myötä kuntoutus organisointiin systemaattiseksi prosessiksi, jossa arviointi ja suunnittelu sekä varsinainen kuntouttava toiminta erotettiin toisistaan selkeästi rajatuiksi erillisiksi toimintoiksi. Kriminaalihuoltolaitoksen ja vankeinhoitolaitoksen yhdistämisen yhteydessä (2010) työn organisointia muutettiin, mutta RNR-mallin mukainen kuntoutusajattelu ja siihen perustuva kuntouttava toiminta säilyi.

Uusintarikollisuuden ehkäisy on 2010-luvulla säilynyt Rikosseuraamusalan keskeisenä tavoitteena, mutta kuntouttavassa toiminnassa ja sen taustalla olevassa periaatteellisessa ajattelussa on tapahtunut selkeitä muutoksia. Uutta suuntaa on perusteltu myös ns. desistanssiteoriasta käsin. Desistanssiteorian mukaan uusintarikollisuuden ehkäisyssä yksi keskeinen tekijä on huomion kiinnittäminen rangaistustaan suorittavan sosiaaliseen tilanteeseen ja sen kohentamiseen (esim. McNeill 2004; McCulloch 2005). McNeillin ym. (2012) mukaan yksilötason ongelmanratkaisuun ja yksilön valmentamiseen keskittyvä työ jää helposti tehottomaksi, ellei ympäröivä yhteisö tue muutokseen. McCullohin (2005, 18–20) mukaan keskusteluun, kuunteluun ja motivointiin perustuvalla työntekijä-asiakassuhteella pystytään pureutumaan esiintyneisiin sosiaalisiin ongelmiin, millä on merkitystä rikostaustaisen muutostyöskentelyssä hänen sosiaalisessa kontekstissaan. Ehdonalaisvalvojan tekemä yhteistyö sidosryhmien sekä rikostaustaisen omaisten kanssa auttaa kohtaamaan esiintyneitä sosiaalisia ongelmia ja täten edesauttaa henkilön rikollisuudesta irrottautumista.

Farrall ja Calverley (2006) kuvaavat desistanssia äkillisenä tapahtumana, joka saa rikoksenteikijän lopettamaan rikoksien teon, kun taas Laub ja Sampson (2001) näkevät rikollisuudesta irrottautumisen prosessuaalisena tapahtumien ketjuna rikoksenteikijän elämässä. Desistanssitutkimuksissa rikollisuudesta irrottautuminen

nähdään johtuvan ulkoisista ja sisäisistä käännekohtista (Maruna & LeBel 2010). Laub ja Sampsonin (2003) mukaan käännekohdat nähdään samanaikaisesti rakenteellisina ja subjektiivisina. Rikoksenteikijän elämässä merkittävänä koetut tapahtumat toimivat ulkoisina rakenteellisina käännekohtina, jotka motivoivat muutokseen sekä vahvistavat itsessään koettua sosiaalista tukea ja sosiaalista pääomaa (Farrall 2004). Hyvän elämän mallissa painotetaan rikostaustaisen muutosmotivaatiota ja tulevaisuuden tavoitteita. Työskentelyssä korostuu rikoksenteikijän ja työntekijän keskinäinen vuorovaikutus. (Ward 2010; Andrews, Bonta & Wormith 2011; Good Lives Model, GLM.) Henkilökohtaisten ja ulkoisten tekijöiden välisellä vuorovaikutteisella suhteella on vaikutusta toimijuuteen johtavaan muutokseen (Lavikkala 2011, 104). Entisten rikoksenteikijöiden toimijuutta voidaan lähestyä myös henkilön subjektiivisen kokemuksen kautta tarkastelemalla, miten yksilöt kokevat rikollisuudesta irrottautumisen ja millainen suhde heillä on omaan elämäntodellisuuteen. Rikollisuudesta irrottautumisen prosessissa rikoksenteikijä rekonstruoi itseään ja tulkitsee menneitä elämäänsä uudelleen ja sopeuttaa tulkintaansa tulevaisuuden pyrkimyksissään. Identiteetti muovautuu yksilön toimijuuden kautta. (Viikki-Ripatti 2011, 197.)

Desistanssitutkimuksissa rikollisuudesta irrottautuminen voidaan nähdä joko prosessina tai lopputilana, matkana tai päämääränä. Desistanssi näyttäytyy usein asteittaisena prosessina, missä esiintyy edestakaista liikettä sisältävänä polkuna rikollisuuteen ja siitä irrottautumiseen. Tällöin tarjottu tuki tulee kohdentaa oikea-aikaisesti muutosprosessin eri vaiheissa. (Granfelt 2014, 255, 260; Katso myös Kazemian 2007, 22.) Rikollisuudesta irrottautuminen harvoin etenee lineaarisesti, vaan on usein kuvailtu myrskyisäksi, dynaamiseksi ja epävarmaksi. Rikollisuudesta irrottautuminen ei esiinny äkillisenä rikollisen käyttäytymisen lopettamisena, vaan ennemmin monitasoisena ja vaiheittaisena rikollisen käyttäytymisen vähene misenä. (Healy 2010.) Yksilön sosiaalisella kontekstilla, sosiaalisesti tilannesidonnaisella toimijuudella ja subjektiivisilla valintaprosesseilla nähdään olevan merkitystä rikollisuudesta irrottautumisessa (Bottoms ym. 2004). Rikollisuudesta irrottautuminen voidaan nähdä myös monimutkaisen vuorovaikutuksen kompleksisena lopputuloksena subjektiivisten toiminnan, sosiaalisten ja ympäristöön liittyvien tekijöiden välillä (LeBel ym. 2008, 131).

2.3 Rikosseuraamusalan ammatillisuuden muutos

Vankeinhoidossa on perinteisesti vallinnut tietynlainen ajattelutavallinen jännite eri henkilöstöryhmien välillä. Kuntoutusajattelu, pyrkimys uusintarikollisuuden ehkäisyyn sekä lainsäädännöllisen ja organisatoriset muutokset ovat kuitenkin haastaneet tätä vastakkainasettelua. Vankeuslaki (767/2005) ja esimerkiksi vartijoiden uudenlainen rooli päihdeettömällä ja kuntouttavilla osastoilla sekä valvontahenkilöstön osallistuminen toimintaohjelmien ohjaamiseen olivat askeleita kohti kuntoutusorientaation ja valvontatyön yhdistämistä. Pohjoismaiset tutkimukset ovat osoittaneet, että ohjelmiin osallistuminen mahdollistaa ammatillisen roolin onnistuneen uudelleenarvioinnin. Esimerkiksi vankiloiden työntekijöiden

haastattelussa on havaittu, että niissä vankiloissa, joissa toteutettiin huumehoitoon ja -kuntoutukseen liittyviä ohjelmia, sekä vartijat että ohjelmien erityistyöntekijät yhdistivät luontevasti kontrolli- ja hoitotoimenpiteitä omaan toimenkuvaansa (Kolind ym. 2015).

Edelleen valvotun koevapauden myötä rikosseuraamusalalla tarvittava osaaminen joutuu uudelleen arvioinnin kohteeksi, kun asiakasta kohdataan uudelleenlaisissa aiempaa arkisemmissä toimintaympäristöissä. Onkin syytä kysyä, millaista kohtaamis- ja vuorovaikutusosaamista tällöin työntekijältä edellytetään. Juhila (2006, 259) on sosiaalityön asiakassuhteita koskevassa tutkimuksessaan erottanut toisistaan liittämisen- ja kontrollisuhteen, huolenpitosuhteen, kumppanuussuhteen sekä vuorovaikutuksessa rakentuvan suhteen, jolle on ominaista tilanteittain neuvoteltavat identiteetit. Kussakin suhteessa työntekijän ja asiakkaan roolit sekä työn yhteiskunnallinen luonne ovat erilaisia. Mönkkönen (2007) puolestaan on erottanut toisistaan asiakas- ja asiantuntijakeskeisen sekä dialogisen vuorovaikutuksen. Dialogisessa asiakastyössä ymmärrys asiakkaan tilanteesta ja tuen tarpeesta rakentuu vuorovaikutuksen kautta, ei pelkästään asiakkaan tai työntekijän näkemysten pohjalta. Kohtaamisen ja vuorovaikutusosaamisen korostaminen voikin myös rikosseuraamusalalla tarkoittaa olennaisia asioita riippuen siitä, miten ymmärrämme työntekijän ja vangin roolin ja millaisia vuorovaikutussuhteita pidämme tavoiteltavina.

Kingin (2013) mukaan valvojan ja ehdollista tuomiota suorittavan välinen suhde voi parhaimmillaan olla merkittävä voimavara tarvittavien taitojen opettelussa, itsetuottamisen rakentamisessa tai muussa fasilitoinnissa uutta elämäntapaa rakennettaessa. Desistanssin tukemiseen liittyy vahvasti työntekijän toteuttama psykososiaalisen sosiaalityön orientaatio, jolla rakennetaan polkuja vapautteen (Granfelt 1993; Karsikas 2014; Kemppainen 2014). Työntekijän luomalla vuorovaikutussuhteella ja dialogisella arvioinnilla on merkittävä rooli rikostaustaisen motivoinnissa ja rikollisuudesta irrottautumisen tukemisessa. Dialoginen arviointi mahdollistaa dialogisen reflektion ja moniäänisyyden ja tuo vahvemmin marginaaliin jäävien äänen. Työskentelyssä korostuu asiakkaan ja työntekijän jaettu asiantuntijuus, ja muutosta tuottavaan yhteistyöhön liittyy luottamus, vastavuoroisuus, epävirallisuus, pysyvyys, liittoutuminen, lähityöskentely, yhdessä läpieletyt kriisit, dialogisuus, asiakkaan ja työntekijän yhteistoiminta sekä asiakkaan kokemus tuki ja verkostojen käyttö. (Järvinen 2007, 5; Järvinen 2015). Desistanssia tukevassa asiakastyöskentelyssä löydetään ratkaisuja siihen, miten asiakas pystyy kohtaamaan perheessä esiintyneitä ongelmia ja löytämään toimivia sosiaalisia suhteita. Tätä kautta löydetään myös ratkaisuja esimerkiksi työllistymisasioihin, mikä edelleen lisää yksilön sosiaalista pääomaa (Farrall 2004, 75.)

Rikosseuraamusalan ammattilaisten kokemustieto, osaaminen sekä rikosseuraamusorganisaation ja yhteiskunnan palvelujärjestelmän tuntemus luovat perustan ymmärtää asiakasryhmän erityispiirteitä ja yhteiskuntaan integroitumisen moninaisia haasteita. Työntekijän asenteella, järjen käytöllä ja herkkyydellä on merkitystä, jotta jokainen asiakas kohdattaisiin yksilönä ja ihmisinä. Rikollisuudesta

irrottautumisen prosessuaalisuus ja vapautteen pyrkimisen vaikeuden ymmärtäminen mahdollistavat tavoitteisiin pääsemistä, kun työntekijä luo uskoa ja toiveikkuutta asiakkaalle. (Granfelt 2014, 272.) Vankilatutkimusten mukaan vangin ja työntekijän välisellä vuorovaikutuksella on merkitystä siihen, miten vangit kokevat heidän asioitaan hoidettavan (Lavikkala 2011, 124–126).

Vaikka rikosseuraamusalan työ on lähtökohtaisesti ammatillista toimintaa, myös osaamisen persoonallisen puolen merkitys on tullut esiin useissa tutkimuksissa. Giertsenin ym. (2015) pohjoismaisessa tutkimuksen mukaan vangit pitivät työntekijöitä onnistumisen kannalta merkityksellisempänä kuin käytettyjä hoitometodeja. Myös päihdehoitoa koskevassa tutkimuksessa on todettu, että terapeutin interpersonalliset kyvyt ja vuorovaikutussuhde vaikuttavat olennaisesti hoitoon sitoutumiseen ja hoidon tuloksellisuuteen (Saarnio 1999, 2001). Linderborg (2004, 166) on puolestaan korostanut paneutuvaa ja välittävää valvontasuhtetta keinona vaikuttaa lainvastaiseen käytökseen.

Verkostomaisen työtteen omaksuminen on myös yksi keskeisiä osaamishaasteita valvotun koevapauden kohdalla ja koko rikosseuraamusalalla. Esimerkiksi Rikosseuraamuslaitoksen Päihdetyön linjauksissa 2012 - 2016 (2012, 42) painotetaan tiivistä yhteistyötä kotikunnan kanssa koko vankeusprosessin ajan. Edelleen painotetaan sitä, että vapauttamis- ja valvontasuunnitelman valmisteluun osallistuvat tiiviisti myös vastaanottavan kunnan tai alueen viranomaiset ja järjestöt (mts. 50). Rikosseuraamuslaitoksen strategiassa (Rikosseuraamuslaitos a) aktiivinen verkostotyö, jolla tuetaan tuomitun valmiuksia yhteiskuntaan kiinnittymiseen, on nostettu jopa yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi. Valvottuun koevapautteen liittyvä verkostoyhteistyö on kuitenkin todettu haasteelliseksi työntekijöiden keskuudessa (esim. Mäkipää 2010, Seppänen ym. 2014, Rantanen ym. 2016), ja toimiva yhteistyö edellyttäneekin uudenlaista, avoimempaa työtettä.

Valvottu koevapaus on merkinnyt uudenlaisen kuntouttavan työtteen lisäksi myös uudenlaisten valvonnan keinojen käyttöönottoa ja siten valvonnan osaamisvaatimusten muutosta. Vaikutukset voivat olla moninaiset. Yhtäältä kansainväliset tutkimukset osoittavat, että sähköisen valvonnan käyttöönotto voi muuttaa henkilöstön työtettä turvallisuusnäkökulmaa korostavaan suuntaan. Peresilia (2011, 345) kuvaa sanktio-orientoituneisuutta yhteisöllisenä valvontana, joka korostaa yleistä turvallisuutta nopean ja varman sääntörikkomuksiin reagoivan täytäntönnäpönnön avulla. Tällöin yhdyskuntapalveluksessa toimivan henkilöstön huomio keskittyy sääntöjen noudattamisen valvontaan ja sääntörikkomuksista rankaisemiseen. Toisaalta valvonnan siirtyminen laitoksista arjen ympäristöihin korostaa myös dynaamista turvallisuuskäsitystä. Dynaaminen turvallisuus voidaan nähdä kuntoutus- ja turvallisuustavoitteet yhdistävänä kehyksenä. Vankilatutkimuksissa on noussut esiin, että vangin ja vartijoiden vuorovaikutuksella, vangin osallistumisella sekä case management -ajatteluun painottuvalla vastuuvartijatyöskentelyllä on kokonaisuudessaan vaikutusta turvalliseen ja kuntoutuskeskeiseen laitostyöskentelyyn. Lähityön ja vankituntemuksen merkitys korostuu uusien rikosten riskin arvioinnissa, jolloin toimivalla vuorovaikutuksella on suurempi vaikutus

kansalaisturvallisuuteen. (Lavikkala 2011, 124–126.) Lisäksi aiempien Suomessa saatujen tulosten mukaan valvotun koevapauden mukanaan tuoma kontrolli edesauttaa kuntoutumista (Antikainen 2008, 12) ja koevapaudessa olevat suhtautuivat kaiken kaikkiaan myönteisesti valvontaan ja pitivät sitä sopivasti mitoitettuna (Mäkipään 2010, 205). Kuitenkin tutkimuksissa on tullut esiin myös valvontakäytänteisiin liittyviä haasteita (Rantanen ym. 2016). Siviilissä tapahtuva valvonta edellyttää työntekijöiltä ajattelua, jossa otetaan huomioon yhteiskuntaan integroitumista palvelevat tekijät sekä yhteistyö kuntouttavien tahojen kanssa. Kyse ei tällöin ole pelkästään toimintatapojen muuttamisesta, vaan myös uudenlaisen toimintakulttuurin oppimisesta myös valvontatyössä.

Rikosseuraamusalan muuttuneisiin osaamistarpeisiin on pyritty vastaamaan myös koulutuksen keinoin. Vuonna 2002 aloitettu rikosseuraamusalan sosionomi (AMK) -koulutus ja sen jatkuva kehittäminen, rikosseuraamusalan tutkinnon kehittäminen sekä alan täydennyskoulutus ovat tärkeällä sijalla tässä. Kuitenkin Rikosseuraamusalaitoksen laatututkimus vuodelta 2016 osoittaa, ettei valvonnan ja kuntoutuksen välistä kuilua ole pystytty ylittämään (Linderborg ym. 2015). Lähityöhankkeessa on pyritty rakentamaan uudenlaista ohjauksellista työtettä, jossa yhdistyy kuntoutuksen ja turvallisuuden näkökulmat. Kuitenkin hankkeessa tehty esiselvitys (Ylisassi ym. 2016) osoittaa yhdistämisen haasteellisuuden.

Lähityötä koskevassa tutkimuksessa haastatellut rikosseuraamusalan työntekijät korostivat, että puhe on lähityön keskeinen keino. Vuorovaikutuksessa vangin kanssa korostuu toisaalta jämäkyys ja neutraali virkamiesasenne ja toisaalta normaali vastavuoroisuus, kohteliaisuus ja huumori. Haastateltavat kuvasivat persoonaa tärkeimmäksi työvälineekseen, mutta paradoksaalisesti henkilökohtainen työote nähtiin paitsi osana ammatillisuutta, niin myös ammatillisuuden puutteena. Edelleen tutkimuksessa haastatellut vartijat korostivat ”pelisilmää” eli vangin mielialojen ja tilanteiden aistimista sekä vankien tarkkailuun ja vankien kanssa puhumiseen perustuvaa vankituntemusta. Nämä nähtiin keskeisiksi erityisesti turvallisuuden kannalta. Lähityössä hyödynnettävistä konkreettisista työvälineistä haastateluissa korostui ennen kaikkea vankitietojärjestelmä. (Ylisassi ym. 2016, 26–27.)

Kaiken kaikkiaan näyttää siis siltä, että valvotun koevapauden mukanaan tuomat osaamisen haasteet ovat moninaiset. Erityisesti erilaisten vuorovaikutusvalmiuksien omaksuminen näyttäisi olevan keskeinen osa muutosta. Vankien ja sidosryhmäkumppaneiden kanssa tehtävä yhteistyö saattaa edellyttää myös perustavanlaatuisia työtä ohjaavien lähtökohtien ja roolien uudelleen arviointia. Edelleen vankilan ulkopuolella, arkisissa tilanteissa tapahtuva valvontatyö haastaa myös arvioimaan valvontatyön käytänteitä. Valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa korostuukin työntekijän kyky yhdistää joustavasti turvallisuus- ja kuntoutusnäkökulmia omassa työssään.

3. VALVOTTUUN KOEVAPAUTEEN LIITTYVÄT OSAAMISVAATIMUSTEN MUUTOKSET KOMPETENSSITEORIAN VALOSSA

Lähestymme valvottua koevapautta valmistelevalle ja toteuttavalle henkilöstön osaamista sekä osaamisen haasteita kompetenssin käsitteen kautta käyttäen lähtökohtana Delamare Le Deistin ja Wintertonin (2005) kompetenssimallia. Tarkastelemme osaamista kontekstuaalisena ja kollektiivisena käsitteenä ja rakennamme konstruktionistista osaamiskäsitystä, jossa osaaminen ymmärretään yksilöllisen ominaisuuden ja valmiuden sijasta dynaamiseksi ja sosiaalisissa käytännöissä jatkuvasti uudelleen rakentuvaksi konstruktioksi.

3.1 Kompetenssin käsite

Osaaminen on käsitteenä vaikeasti englannin kieleen kääntyvä ja siksi osaamista koskevassa tutkimuksessa puhutaankin osaamisen ohella kompetensseista. Suomen kieleen sana kompetenssi käännetään yleisimmin sanalla pätevyys, mikä pitää sisällään niin toiminnallisen (competence) kuin käyttäytymiseen liittyvän (competency) pätevyyden. Kompetenssien kautta voidaan tarkastella sekä työelämässä tarvittavaa osaamista että koulutuksen tuottamaa osaamista. Ellströmin (1998) mukaan kullakin hetkellä käytössä oleva kompetenssi määrittyy toisaalta yksilön ominaisuuksien ja toisaalta työn osaamisvaatimusten kautta. Kun rikosseuraamusalan työ ja sen osaamisvaatimukset muuttuvat asteittaista vapautumista ja yhteiskuntaan integroitumista tukevien työmuotojen käyttöön ja yleistymisen myötä, perinteinen tapa tehdä työtä ei enää riitä.

Koska kompetenssin käsite kiinnittyy työn ja työelämän osaamisvaatimuksiin ja yksilöiden osaamiseen, käsite on otettu käyttöön sekä työ- ja yrityselämässä että koulutuksen piirissä. Ydinkompetenssin käsite on käytössä erityisesti yritysmaailmassa. Käsite kuvaa yrityksen sisäisiä resursseja, jotka liittyvät ihmisten, taitojen ja teknologian kompleksiseen vuorovaikutukseen (Scarborough 1998, 229). Myös formaalin koulutuksen opetussuunnitelmat ovat rakentuneet viimeisinä vuosikymmeninä vahvasti kompetenssiperustaisiksi. Suuntaus on levinnyt niin Eurooppaan, Yhdysvaltoihin kuin Aasiaan. Vaikka kompetenssiperustainen ajattelu on levinnyt voimakkaasti, sitä on myös kritisoitu behavioristisesta lähestymistavasta ja sen vahvasta sitoutumisesta sosiaalisiin ja taloudellisiin vaateisiin. Jo kompetenssi-sanan määrittely on vaativaa. Joka tapauksessa voidaan kuitenkin sanoa, että käsitteen avulla on pyritty luomaan silta koulutuksen ja työn vaatimusten välille (van der Klink & Boon 2002, 6).

Työn luonteen muuttuminen, erityisesti demografisista, teknologisista ja globalisaatiosta johtuvista syistä, on osaltaan johtanut siihen, että työn vaatimat kompetenssit ovat joutuneet uudelleen arvioinnin kohteeksi. Työn muuttuminen tietoperustaiseksi on vaatinut uudenlaisia taitoja. Nämä muutokset ovat osaltaan aiheuttaneet tarpeen uudistaa koulutusta muun muassa kehittämällä työssä oppimista. Samalla koulutustarjonnan malli on muuttunut tarjontalähtöisestä tarvelähtöiseksi. Kompetenssiperustaiseen koulutuksen ja opetussuunnitelmien suunnitteluun liittyy pyrkimys määrittellä mitattavissa olevat koulutuksessa tavoiteltavat oppimistulokset. Tällaiseen lähtökohtaan liittyy kuitenkin riski, että opetus ja sen arviointi keskittyvät liikaa tekniseen osaamiseen (Velde 1999). Muut työssä tarvittavat taidot, kuten kommunikointi, ongelmaratkaisu tai ryhmätyötaidot, jäävät tällöin vähemmälle huomiolle. Erityisesti työn vaatimat sosiaaliset käytännöt on vaikea ilmaista kompetenssipohjaisilla tavoitteilla. Tavoitteiden ilmaisu saattaa tyypistyä käyttäytymislistaksi. (Jones & Moore 1995.) Esimerkiksi englannin vankienhoidossa (Public Prison Service) on pyritty kehittämään valtakunnallisesti vankilassa toimivien henkilöstön osaamista määrittelemällä tavoiteltavat oppimistulokset. Competency and Qualities Framework (CQF) koskee kaikkia valtion vankiloissa työskenteleviä virkamiehiä ja se linjaa, miten työtä tulisi tilannesidonnaisesti tehdä. Ohjeistus sisältää kaksitoista käyttäytymiseen liittyvää osaamisaluetta, jotka jakautuvat ammatillisen työskentelyn, tiimi- ja verkostotyöskentelyn sekä tavoitteelliseen työskentelyyn tähtääviin kompetensseihin. (Competency and Qualities Framework CQF – HM Prison service.)

3.2 Delamare Le Deistin ja Wintertonin kompetenssimalli

Delamare Le Deist ja Winterton (2005) ovat tutkimuksessaan koonneet yhteen eri puolilla maailmaa tehtyä kompetenssitutkimusta. Tutkimuksessa on tarkasteltu työssä oppimisen roolia, koulutuksen tarvelähtöisyyttä, nonformaalin oppimisen tiedostamista, työvoiman liikkuvuuteen liittyviä vaatimuksia ja aiemmin opitun osaamisen tunnistamista ja tunnustamista. Delamare Le Deistin ja Wintertonin tekemä analyysi osoittaa, että yhteistä tietoperustaa kompetensseille ja niiden

määrittelylle on maailmanlaajuisesti vaikea löytää, mutta varsin selkeän määrittelyn mukaan kompetenssimääritykset ymmärretään suorituskyvyn kuvaukseksi, joilla kuvataan tietojen, taitojen ja kykyjen hankkimista.

Koulutuksessa tulisi myös oppia geneerisempiä kompetensseja, jotka ovat sovellettavissa laajemmin erilaisiin työtehtäviin. Metakompetenssit ovat joukko taitoja, joita voidaan soveltaa hyvin erityyppisissä työtehtävissä ja erilaisissa organisaatioissa. (Delamare Le Deist & Winterton 2005.) Ne ovat infrastruktuurallisia tietoja, taitoja ja sovelluskykyä, joista on hyötyä erilaisissa arkielämän tilanteissa ja työtehtävissä (Nordhaug 1991; Kiviniemi 2001). Raivola ja Vuorensyrjä (1998, 17–18) ovat esittäneet, että metakompetenssit on jaettavissa kolmeen luokkaan: Henkilökohtaisella ja persoonallisella eheydellä tarkoitetaan eettisiä ominaisuuksia, kuten vastuuntuntoa ja vastuullisuutta, kykyä vaatia itseltä ja muilta sekä päätöksentekokykyä. Suoriutumista edistävillä metakompetensseilla taas tarkoitetaan esimerkiksi myönteistä asennetta, aloitteellisuutta ja tervettä itseluottamusta. Ryhmätyötaidot, jotka helpottavat yksilön toimintaa sosiaalisissa tilanteissa, puolestaan edustavat kolmannen luokan metakompetensseja.

Delamare Le Deist ja Winterton ovat esittäneet holistisen lähestymistavan kompetenssien määrittelyyn ja rakentamiseen. Se sisältää niin tiedot, taidot kuin käyttäytymisen ulottuvuudet, jotka ovat välttämättömiä osia kompetensseja määrittäessä. Tutkijoiden mukaan on tarpeen ottaa huomioon sekä käsitteelliset (kognitiot, tiedot, ymmärrys) että operationaaliset (toiminnallinen, ja psyko-motorinen sekä soveltamistaito) kompetenssit. Delamare Le Deistin ja Wintertonin mukaan osaaminen voidaan nähdä persoonallisena ominaisuutena tai ammattiin liittyvänä ja voidaan painottaa osaamisen käsitteellistä tai toiminnallista puolta. Tämän pohjalta muodostuu osaamisen nelikenttä, jossa funktionaaliset kompetenssit (konkreettiset työssä tarvittavat taidot) ja kognitiiviset kompetenssit (ammatin edellyttämät tiedot) edustavat ammatillisia kompetensseja. Sosiaaliset kompetenssit (vuorovaikutustaidot yms.) ja metakompetenssit (oppimisvalmiudet yms.) puolestaan ovat persoonallisia kompetensseja. Kompetenssimalli voidaan luontevalla tavalla sovittaa myös rikollisuutta irrottautumista, sidosryhmäyhteistyötä ja jatkuvaa oppimista korostavaan valvotun koepäpauuden toimintakontekstiin (katso taulukko 2). (Delamare Le Deistin ja Wintertonin 2005, 39.)

Taulukko 2. Delamare Le Deistin ja Wintertonin (2005) kompetenssimalli valvottuun koepäpauuden sovellettuna.

	AMMATILLINEN KOMPETENSSI	PERSOONALLINEN KOMPETENSSI
KÄSITTEELINEN	KOGNITIIVINEN KOMPETENSSI (ESIM. RIKOKSISTA IRROTTAUTUMISEN PROSESSIA KOSKEVA YMMÄRRYS)	METAKOMPETENSSI (ESIM. JATKUVAN OPPIMISEN TAIDOT)
OPERATIONAALINEN	FUNKTIONAALINEN KOMPETENSSI (ESIM. TYÖSSÄ TARVITTAVAT KÄYTÄNNÖN TAIDOT)	SOSIAALINEN KOMPETENSSI (ESIM. VUOROVAIKUTUSTAIDOT, YHTEISTYÖVALMIUDET)

3.3 Kontekstuaalinen ja kollektiivinen osaaminen

Valvotun koevapauden prosessiin osallistuu eri ammattihenkilöstöä sekä valmistelu- että toteuttamisvaiheissa. Jokaisen osaamista ja asiantuntemusta tarvitaan tilannesidonnoisesti ja prosessin eri vaiheissa. Prosessi edellyttää moniammatillista työskentelyä organisaation sisällä ja ulkopuolisten sidosryhmien kanssa. Ammattihenkilöstön osaaminen voidaan nähdä uusiutuvana toimintana, jossa valvotun koevapauden prosesseja rakennetaan ja kehitetään yhdessä omasta professiosta ja roolituksesta käsin. Isopahkala-Bouretin (2005, 5–6) mukaan ammatillinen uusiutuminen ja muuttuva asiantuntijuus tarkoittavat laadullista muutosta, jonka seurauksena asiantuntijat tulkitsevat työssä tapahtuvien roolimutosten kautta osaamistaan laajemmasta ja avoimemmasta näkökulmasta. Uusiutuminen merkitsee uuden oppimisen lisäksi ponnistelua ammatillisen hyväksynnän saamiseksi. Jatkuva työn muutos ja asiantuntijuuden uusiutuminen edellyttää ”itseohjautuvan, elinikäisen oppijan, luovan ongelmanratkaisijan ja tilaisuuteen tarttujan” rooleja, joissa ammatillinen osaaminen rakentuu kerros kerrokselta työuran edetessä. Roolimuutokset ja uusien vastualueiden oppiminen nähdään osana asiantuntijuutta.

Boreham (2004, 5) tarkastelee työyhteisön osaamista kollektiivisen kompetenssin näkökulmasta. Boreham esittää, että kollektiivinen kompetenssi tarkoittaa yhteisöllistä ymmärrystä työpaikalla olevista tapahtumista, kollektiivisen tietokapasiteetin hyödyntämistä kehittämistoiminnassa ja työpaikan toiminnoissa sekä keskinäisen riippuvuuden tunteen kehittämistä. Hager ja Johnsson (2009) esittävät, että vankiloiden uudenaikaisessa innovatiivisessa kuntoutuksessa edellytetään eri kuntoutuksista vastaavien ammattiryhmien moniammatillista työskentelyä, jossa uusia työskentelytapoja opitaan työskentelemällä työtehtävissä tietyllä tapaa limittäin. Muuttuvassa työyhteisössä yhdessä oppimisen kautta syntyy kollektiivista kompetenssia. Oman asiantuntijatyön lisäksi työssä opitaan toisilta uusia työskentelymalleja, joiden mukaan eri tilanteissa toimitaan ja etsitään uusia ratkaisuja. Osaaminen on pääpiirteittäin muutakin kuin taitoja ja tietoa. Osaaminen voidaan nähdä kietoutuneena henkilökohtaisen ja sosiaalisen identiteetin käsitteisiin (Jenkins 2004). Jokaisen ammattiryhmän työntekijöiden asiantuntijuutta ja osaamista tarvitaan kuntouttavien tuloksien saavuttamisessa. Moniammatillisen tiimityöskentelyprosessin kehittäminen pitää sisällään häiritseviä ja turhauttavia elementtejä, mutta myös haasteita ja luovuutta. Parhaimmillaan työyhteisössä tapahtuva oppimisen ja kehittämisen prosessi tuottaa yksilöille henkilökohtaista ja kollektiivista ammatillista osaamista. (Hager & Johnsson 2009.)

Kollektiivisen ja kontekstuaalisen osaamisen korostaminen on johdonmainen jatke yksilökeskeisen kompetenssikäsityksen kritiikille (Jones & Moore 1995). Edelleen osaamista voidaan lähestyä työelämän postmodernia muuttuvuutta ja diskursiivista lähestymistapaa korostavasta näkökulmasta. Esimerkiksi Garrick (1998) on rakentanut työpaikoilla tapahtuvaa epämuodollista oppimista (informal learning) koskevassa kirjassaan holistisen näkemyksen oppimisesta ja osaamisesta. Hän

hylkää staattiset osaamismääritykset ja korostaa osaamisen sosiaalista ja historiallista rakentumista vallitsevien diskurssien kautta. Työpaikoilla HRD (Human Resource Development) henkilöstö voi luoda tilaa ja haastaa organisoitukäytännöt, ja ammattilaiset voivat toimia diskurssin luojina kriittisen ajattelunsa ja toimintansa kautta. (Garrick 1998.)

3.4 Sosiaalinen konstruktionismi näkökulmana rikosseuraamusalan henkilöstön osaamiseen

Tässä tutkimuksessa Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön osaamista tarkastellaan paitsi Delamare Le Deiston ja Wintertonin kompetenssimallin kautta, niin myös sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta. Konstruktionismi perustuu Bergerin ja Luckmanin (1966) analyysiin tiedon sosiaalisesta rakentumisesta. Sen mukaan yhteiskunnalliset ilmiöt ymmärretään samanaikaisesti sekä subjektiiviseksi että objektiiviseksi todellisuudeksi. Sosiaalinen konstruktionismi on laaja ja epäyhtenäinen tutkimusparadigma ja se on alusta alkaen sisältänyt monia erilaisia teoreettisia käsitteitä ja suuntauksia (Gergen & Gergen 2007). Vaikka konstruktionismi voidaan ymmärtää eri tavoin, sen erilaisille suuntauksille on ominaista kriittinen suhtautuminen totuttuihin itsestäänselvyksiin. Konstruktionismi korostaa myös asioiden tarkastelua osana historiallista ja kulttuurista kontekstia. Edelleen tieto ymmärretään sosiaalisen prosessin kautta syntyneeksi ja läheisesti sosiaaliseen toimintaan kytkeytyväksi. (Burr 2015.)

Konstruktionistisen näkemyksen mukaan osaaminen ei ole yksilön ominaisuus vaan sosiaalisesti rakennettu ja vuorovaikutustilanteissa jatkuvasti muuttuva sosiaalisesti jaettu käsitys (katso Garrick 1998). Sosiaalisen konstruktionismi ei tarkastele kieltä todellisuuden kuvana tai heijastuksina, vaan kieli on osa sosiaalista toimintaa. Konstruktionistisessa keskustelussa oletetaan jopa joskus, että kielenkäyttöä tarkastelemalla ei voida tehdä päätelmiä kielen ulkopuolisesta todellisuudesta, mutta toisaalta sosiaalinen konstruktionismi ei välttämättä edellytä näin vahvaa pitäytymistä pelkästään kielellisessä todellisuudessa (Burr 2015, 105). Äärirelativistisen tulkinnallisen konstruktionismin ohella voidaan puhua myös objektiivisesta konstruktionismista, joka on kiinnostunut kulttuuristen ja historiallisten prosessien kautta rakentuneesta sosiaalisesta todellisuudesta (Harris 2007). Tämä todellisuus on historiallisen kehityksen tuloksena ikään kuin objektiivoinut osaksi ihmisten arkitietoutta.

Konstruktionistinen osaamiskäsitys luonnollisestikin soveltuu paremmin vaikeasti määriteltävien ja mitattavien osaamisalueiden tarkasteluun (esim. vuorovaikutusosaaminen, johtamisosaaminen) kuin konkreettisten taitojen arviointiin (esim. tietyn tietokoneohjelman hallinta). Ajatuksena on, että esimerkiksi hyvää vuorovaikutusosaamista ei voi määritellä yleisesti eikä ulkoapäin, vaan tiettyssä työssä tarvittavaa vuorovaikutusosaamista voidaan jäsentää eri tavoin ja siitä voidaan esittää

erilaisia näkemyksiä, ja se myös muuttuu jatkuvasti toimintaympäristön ja niitä muuttuessa. Keskeisellä sijalla on tällöin myös se, miten rikosseuraamusalan henkilöstö itse mieltää oman ammatillisen osaamisensa ja sen haasteet.

Lähestymistapamme edustaa maltillista tai objektiivista konstruktionismia (katso Harris 2007). Emme kiistä esimerkiksi yksilön sosiaalisten taitojen olemassaoloa ja merkitystä, mutta korostamme, että sosiaaliset taidot voidaan ymmärtää eri tavoin. Se tapa, jolla suomalaisella rikosseuraamusalalla puhutaan esimerkiksi vangin ja vartijan vuorovaikutuksesta, on syntynyt tiettyjen historiallisten ja kulttuuristen prosessien kautta, mutta se on myös jatkuvasti muutoksessa. Eri tasoilla käytävät keskustelut niin yhteiskunnassa, rikosseuraamuslaitoksen hallinnossa kuin yksittäisissä vankiloissa muuttavat jatkuvasti käsitystä tarvittavasta vuorovaikutusosaamisesta. Viime aikoina Suomessa on korostettu ennen kaikkea valvonnan ja kuntoutuksen näkökulmaa yhdistävää lähityön käsitettä (Ylisassi ym. 2016), joka edustaa yhtä näkökulmaa vuorovaikutukseen.

4. TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA MENETELMÄT

Tässä tutkimuksessa tarkastelemme Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön osaamista kompetenssiteorian ja sosiaalisen konstruktionismin näkökulmista. Aluksi kuvaamme tutkimuksen metodologisia lähtökohtia sekä tutkimuksen tavoitetta ja tutkimuskysymyksiä. Esitelemme tutkimushankkeen prosessia, käyttämiämme tutkimusmenetelmiä sekä aineistoja.

4.1 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat

Käyttämämme tutkimusote yhdistää konstruktionistisesti orientoitunut metodiikkaa ja toisaalta pyrkimystä tavoittaa rikosseuraamusalan reaalityodellisuudessa vallitsevia osaamisen haasteita. Työntekijähaastattelujen osalta sekä aineiston tuottamisen tapa että käytetty analyysimenetelmä perustuvat laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapaan. Lähestymistavan taustalla oleva retorinen sosiaalipsykologia (Billig 1987) tarkastelee kielen käyttöä argumentointina, jossa ihmiset esittävät kannanottoja ja perustelevat niitä. Ajatuksena on, että argumentoivat puheen tarkastelu kertoo myös siitä, miten ihmiset ymmärtävät sosiaalisen todellisuuden ja sen arvot ja itsestäänselvyudet.

Toisaalta tutkimusasetelmassa on keskeisellä sijalla aineistotriangulaatio. Valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa tarvittavaa osaamista ja sen haasteita tarkastellaan kolmen erillisen aineiston kautta. Oletuksena on, että jos samansuuntaiset osaamista koskevat tulkinnat toistuvat sekä Rikosseuraamuslaitoksen

työntekijöiden, sidosryhmien että valvotun koevapauden suorittajien tai suorittaneiden puheessa, kyse ei ole pelkästään tulkintoista. Tulkintoja yhdistämällä voidaan saada tietoa myös reaalityodellisuuden ilmiöistä, kuten työn vaatimasta osaamisesta ja valvotun koevapauden kehittämishaasteista.

4.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksessa analysoidaan valvottua koevapautta valmistelevan ja toteuttavan henkilöstön osaamista. Keskeisenä mielenkiinnon kohteena on kuntoutusosaamisen ja turvallisuusosaamisen suhde valvotun koevapauden valmistelun ja toteutuksen yhteydessä sekä työssä vaadittavat yhteistyö- ja vuorovaikutusvalmiudet. Tutkimuksen taustalla on rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön osaamisvaatimusten, toimintakulttuurien ja prosessien muutokset ja näitä koskevat strategiset linjaukset ja niihin liittyvä lähityön kehittäminen. Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat liittyvät paitsi rikosseuraamusalan työtä koskevaan keskusteluun niin myös yleiseen kompetenssitutkimukseen.

Tutkimuksessa kysytään:

1. Mihin valvottua koevapautta valmistelevan ja toteuttavan henkilöstön osaamisen haasteet paikantuvat?
2. Miten valvotun koevapauden valmistelussa ja toteutuksessa tarvittava osaaminen, erityisesti vuorovaikutusosaaminen, jäsentyy Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön puheessa?
3. Miten tuen ja kontrollin välinen suhde näyttäytyy valvottua koevapautta valmistelevan henkilöstön ja tukipartioissa toimivien henkilöiden työssä?
4. Mitä puutteita on nähtävissä valvotun koevapauden prosessissa ja toimintakäytänteissä?

4.3 Tutkimus- ja kehittämisprosessi

Tutkimus toteutettiin 1.10.2016 - 31.12.2017 välisenä aikana. Haastatteluaineisto kerättiin kokonaisuudessaan keväällä 2017 ja se analysoitiin syksyllä 2017. Haastattelurungot ja haastattelustrategiat laadittiin koko tutkijatiimin yhteistyönä ja haastattelut tekivät Eeva Järveläinen (Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät), Päivi Marjanen (sidosryhmien edustajat) ja Janika Lindström (valvotun koevapauden suorittajat ja suorittaneet). Aineiston luokittelevaan analyysiin osallistui Teemu Rantanen, Eeva Järveläinen ja Janika Lindström ja tulkintojen teko tapahtui Teemu Rantasen johdolla.

Osana tutkimushanketta kevään 2017 aikana järjestettiin Laurea-ammattikorkeakoulun tiloissa kaksi puolen päivän pituista työpajaa, joissa tarkasteltiin valvotun koevapauden prosessin eri vaiheisiin liittyviä toiminta- ja yhteistyökäytänteitä. Työpajat toimivat sekä apuna aihetta koskevan ymmärryksen ja tulkintojen

rakentamisessa että kehittämisen välineinä. Ensimmäinen työpaja (8.3.2017) alkoi aiempiin tutkimustuloksiin perustuvalla alustuksella ja päättyi esitykseen, jossa kuvattiin järjestötoimijan (Silta-Valmennusyhdisty ry, Kimmo Kumlander ja Reijo Kypärä) kokemuksia valvotun koevapauden toimivista käytänteistä. Työpaja sisälsi ryhmämuotoista ammatillista keskustelua valvotun koevapauden käytänteistä ja vaikuttavuudesta sekä siihen liittyvän yhteistyön kehittämisestä. Ensimmäiseen työpajaan osallistui 10 Rikosseuraamuslaitoksen työntekijää, 11 sidosryhmien edustajaa, 2 koevapauden suorittajaa sekä ammattikorkeakoulun henkilökuntaa ja rikosseuraamusalan opiskelijoita. Työpaja sisälsi myös SWOT-työskentelyä, jonka tehtävänannossa pyydettiin työntekijöitä (n=19; 9 kunta- ja järjestötoimijaa, 10 Rikosseuraamuslaitoksen työntekijää) arvioimaan kirjallisesti työssä tarvittavaa osaamista (tiedot, taidot, asenteet) sekä osaamisen vahvuuksia ja puutteita valvotun koevapauden valmistelussa, tukipartioiden osalta sekä sidosryhmien osalta. (Katso liite 1.)

Toiseen, 1.6.2017 pidettyyn työpajaan, osallistui 16 rikosseuraamuslaitoksen työntekijää, 5 sidosryhmien edustajaa sekä ammattikorkeakoulun henkilökuntaa ja opiskelijoita. Työpajassa esiteltiin tutkimushankkeen alustavia havaintoja sekä järjestötoimijan (ViaDia ry, Pekka Matilainen) kokemuksia ja toimintakäytänteitä valvottuun koevapauteen liittyen. Työpaja sisälsi ryhmäkeskustelua rikollisuudesta irrottautumista tukevasta sidosryhmäyhteistyöstä, Rikosseuraamuslaitoksen yhtenäisten valvontaan ja tukeen liittyvien käytäntöjen kehittämisestä sekä tulevaisuudessa tarvittavasta osaamisesta.

4.4 Laadullisen asennetutkimuksen menetelmä ja teemahaastattelut

Laadullinen asennetutkimus (Vesala & Rantanen 2007; Peltola & Vesala 2013) on retoriseen sosiaalipsykologiaan perustuva lähestymistapa, joka sisältää tiettyjä metodisia periaatteita ja käytännön menetelmiä. Billigin (1987) retorinen sosiaalipsykologia voidaan ymmärtää diskurssianalyysin muodoksi, jossa erityisenä kiinnostuksen kohteena ovat ihmisten puheessa esittämät kannanotot ja perustelut. Billigin mukaan ihmisillä on asioita perustellessaan taipumus viitata sellaisiin yleisiin käsityksiin tai arvoihin, joiden he olettavat olevan kuulijoiden jakamia. Näin ollen kannanottojen perusteluita tarkastelemalla voidaan tehdä sosiaalista todellisuutta koskevista käsityksistä.

Lähestymistavan taustalla on retorisen diskurssianalyysin ohella asenneteoria ja erityisesti ajatus sosiaalisesti rakentuneista asenteista. Vaikka asenne ymmärretään usein yksilöpsykologiseksi toimintavalmiudeksi, tällainen ajatus asenteesta yksilön sisäisenä ominaisuutena on herättänyt myös kritiikkiä (esim. Lalljee, Brown & Ginsburg 1984; Augoustinos & Walker 1995; Vesala & Rantanen 2007), ja on esitetty, että asenteen käsite on yhteensopiva erilaisten tutkimusparadigmojen kanssa (De Rosa 1993). Erilaisille ja toistaan poikkeaville asenteen määritelmille on kuitenkin

ominaista asenteen ymmärtäminen jonkin kohteen arvottamiseksi (Eagly & Chaiken 1993). Myös laadullinen asennetutkimus lähtee tällaisesta asenteen käsitteestä ja on kiinnostunut siitä, miten ihmiset arvottavat tiettyjä kohteita, esimerkiksi haastattelutilanteessa esitettyjä haastatteluväittämiä. Kvantitatiivisen asennetutkimuksen tavoin laadullisen asennetutkimuksen väittämämehodissa (Vesala & Rantanen 2007) käytetäänkin apuna asenneväittämiä, joihin ihmiset voivat ottaa kantaa. Kuitenkin kvantitatiivisesta menetelmästä poiketen väittämät esitetään haastattelutilanteessa ja haastateltavat voivat ottaa niihin vapaasti kantaa. Haastateltavia myös pyydetään perustelevaan näkemyksiään ja haastattelutilanteessa esitetään haastattelupuheen virittämiä spontaaneja lisäkysymyksiä.

Työntekijähaastattelut toteutettiin väittämämehodmaa käyttäen ja käytetty haastattelurunko sisälsi yhteensä 12 väittämää (katso liite 2). Väittämät liittyvät viiteen teemaan:

- Yleisiä käsityksiä valvotusta koevapaudesta
- Valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvät ammatilliset taidot
- Valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvän ammatillisen toimijuuden yleiset valmiudet
- Valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvä ammatillinen vuorovaikutus sekä yhteistyö
- Valvottu koevapaus ja rikollisuudesta irrottautuminen

Teemat ja väittämät perustuivat kompetenssimalliin ja aiempaan valvottua koevapautta koskevaan tutkimukseen. Kognitiivisen kompetenssin osalta tutkimuksessa ei suoraan kysytty valvotun koevapauden valmistelun ja toteuttamisen edellyttämiä tietoja, vaan keskustelun lähtökohtana olevat väittämät käsitelivät henkilön käsityksiä valvotusta koevapaudesta ja rikollisuudesta irrottautumisen prosessista.

Valvotussa koevapaudessa olevien ja olleiden henkilöiden haastattelut toteutettiin teemahaastatteluna, joka mahdollistaa omien kokemusten esiintuomisen vapaamin kuin väittämämehodmaa. Teemahaastattelujen lähtökohtana oli teemahaastattelurunko, joka sisälsi haastatteluteemojen lisäksi apukysymyksiä (katso liite 3). Haastattelu etenivät kuitenkin vapaamuotoisena keskusteluna, jonka kuluessa esitettiin spontaaneja tarkentavia lisäkysymyksiä. Teemahaastattelurungon lähtökohtana käytettiin aiempia tutkimuksia ja haastattelun tarinamaisuuden lisäämiseksi haastattelu eteni osin valvotun koevapauden prosessia seuraten. Haastatteluteemat olivat:

- Yleisiä käsityksiä valvotusta koevapaudesta
- Valvotun koevapauden aloitus ja suunnittelu
- Valvotun koevapauden toteutus ja siihen liittyvä yhteistyö
- Valvotun koevapauden lopetus ja vaikuttavuus
- Osaamisen kehittäminen

4.5 Tutkimushaastattelut ja aineisto

Tutkimusaineisto kerättiin haastattelemalla valvottua koevapautta valmistelevaa ja toteuttavaa rikosseuraamusalan henkilöstöä, sidosryhmien edustajia sekä nykyisiä ja entisiä valvotun koevapauden suorittajia. Haastattelujen avulla on pyritty saamaan mahdollisimman kattava ja vivahteikas kuva käytännön työn edellyttämistä osaamisvaatimuksista sekä haastateltavien oman osaamisen haasteista. Haastattelut suoritettiin kevään 2017 aikana. Yhteensä haastatteluja tehtiin 31 kpl ja haastateltavia oli 34 kpl. Haastateltavista kolmannes (n=11) edusti Rikosseuraamuslaitosta, kolmannes sidosryhmiä (n=12) ja kolmannes oli joko nykyisiä tai entisiä valvotussa koevapaudessa olevia vankeja (n=11).

Rikosseuraamuslaitoksen osalta haastateltiin rikosseuraamusesimiehiä, erityisohjaajia/ohjaajia sekä tukipartioiden työntekijöitä ja haastateltavia oli neljästä eri vankilasta ja kahdesta yhdyskuntaseuraamustoimistosta. Haastateltavia oli kaikilta kolmelta rikosseuraamusalueelta (Etelä-Suomen, Itä- ja Pohjois-Suomen sekä Länsi-Suomen rikosseuraamusalue). Haastateltaviin oltiin yhteydessä virkasähköpostia käyttäen ja haastattelut tapahtuivat haastateltavien työpaikoilla. Haastattelujen kesto oli keskimäärin 99 minuuttia, ja ne vaihtelivat 70–137 minuutin välillä. (Katso taulukko 3.)

Taulukko 3. Tutkimusaineistot.

HAASTATELTAVAT	HAASTATELUMENETELMÄ	YKSILÖ-/PARI-HAASTATELUT	HAASTATELTAVAT	ALUE ¹	HAASTATELUIJEN KESTO (KESKIMÄÄRIN)
RIKOSSEURAAMUSLAITOKSEN HENKILÖSTÖ (N=11)	VÄITTÄMÄMENETELMÄ	YKSILÖ-HAASTATELUIJAT	3 ERITYISOHJAAJAA/OHJAAJA 4 RIKOSSEURAAMUS-ESIMIESTÄ 4 TUKIPARTIO-OHJAAJAA	ESRA IPRA LSRA	70-137 MIN (99 MIN)
SIDOSRYHMIEN EDUSTAJAT (N=12)	VÄITTÄMÄMENETELMÄ	6 YKSILÖ-HAASTATELUIJAA 3 PARI-HAASTATELUIJAA	5 KUNTIEN EDUSTAJAA 4 JÄRJESTÖJEN EDUSTAJAA 2 SEURAKUNNAN EDUSTAJAA 1 OPPILAITOKSEN EDUSTAJAA	UUSIMAA PIRKANMAA	53-87 MIN (72 MIN)
VALVOTTUA KOEVAPAUTTA SUORITTAVAAT JA SUORITTANEET (N=11)	TEEMA-HAASTATELUIJAT	YKSILÖ-HAASTATELUIJAT	6 VANKIA 5 VALVOTUN KOEVAPAUDEN AIEMMIN SUORITTAHUTTA	ESRA LSRA	30-62 MIN (45 MIN)

1) ESRA=Etelä-Suomen rikosseuraamusalue, IPRA=Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue, LSRA=Länsi-Suomen rikosseuraamusalue

Tutkimuksessa on haastateltu kuutta valvottua koevapautta parhaillaan suorittavaa vankia ja viittä koevapauden aiemmin suorittanutta. Haastateltujen koevapauden joukossa oli ensikertalaisia ja monikertaisia uusijoita, jopa 17 kertaa vankilassa olleita. Heidän ikänsä vaihteli välillä 29 - 62 vuotta. Haastateltavat on etsitty Silta-valmennusyhdistyksen ja vapautuneiden vankien vertaisjärjestöjen (entiset vangit) kautta. Haastattelujen kesto oli keskimäärin 45 minuuttia ja vaihteli välillä 30–62 minuuttia.

Sidosryhmiin kuuluvat haastateltavat edustivat kuntia (5 haastateltavaa kolmesta kaupungista), seurakuntia (2 haastateltavaa), ammatillista oppilaitosta (1 haastateltava) sekä rikosentekijöiden kanssa työtä tekeviä järjestöjä (4 haastateltavaa kolmesta järjestöstä). Näiden haastattelujen avulla pyrittiin saamaan kattavampi kuva valvotun koevapauden valmisteluun ja toteutukseen liittyvistä osaamisen haasteista ja kehittämiskohteista sidosryhmien näkökulmasta. Haastateltaviksi valittiin henkilöitä, joilla tiedettiin olevan kokemusta työskentelystä valvotussa koevapaudessa olevien henkilöiden kanssa. Lisäksi valinnassa kiinnitettiin huomiota siihen, että haastateltavat edustaisivat keskenään riittävän erilaisia tahoja, Haastateltaviin otettiin yhteyttä virkasähköpostia käyttäen tai puhelimitse. Haastattelujen kesto oli keskimäärin 72 minuuttia ja vaihteli välillä 53–87 minuuttia.

4.6 Aineiston analyysi

Haastatteluaineistoa on mahdollista tulkita eri näkökulmista ja haastatteluaineistoa analysoitaessa joudutaan aina tekemään oletuksia siitä, mitä aineisto koskee (esim. Mason 1996; Alasuutari 1999). Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on kulttuurisesti jaettu todellisuus. Olemme kiinnostuneita Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön, yhteistyökumppaneiden ja valvottua koevapautta suorittavien tai suorittaneiden vankien puheessaan ilmaisemista käsityksistä. Kiinnostuksen kohteena ovat haastateltavien ilmaisemat näkemykset sekä myös käytännön työ ja todellisuus, josta ne kumpuavat.

Ennen varsinaista analyysiä haastattelunauhat litteroitiin litterointipalvelua käyttäen. Raportointivaiheessa sitaattien kieliasua tarkistettiin sanoja muuttamatta ja puhenkielenomaisuus säilytettään. Haastateltavat numeroitiin käyttäen tunnuksia: H1–H11 viittaavat Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöihin, H12–H23 sidosryhmien edustajiin ja H24–H34 valvottua koevapautta suorittaviin ja suorittaneisiin. Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön ja sidosryhmien edustajien haastattelujen osalta aineiston analyysin ensimmäisessä vaiheessa analyysissä hyödynnettiin retorista lähtökohtaa (Billig 1987) ja aineistoa luokiteltiin väittämä kerrallaan. Kunkin väittämän kohdalla tarkasteltiin sekä kannanottoja että perusteluja. Kannanotot luokiteltiin sen mukaan, oliko haastateltava samaa mieltä vai eri mieltä väittämän kanssa ja oliko kannanotto yksiselitteinen vai varauksellinen. Perusteluja analysoitiin sisällöllisesti. Tämän jälkeen aineistoa tulkittiin kiinnittäen huomiota niihin asioihin, joihin toistuvasti viitattiin eri väittämien perustelujen yhteydessä.

Valvottua koevapautta suorittaneiden ja suorittavien haastateltavien aineisto analysoitiin sisällöllisesti teemoitellen. Analyysin lähtökohtana olivat teemahaastattelurungon mukaiset teemat, mutta lopullinen luokittelu muodostui aineistolähtöisesti. Aineisto jäsenyi valvotun koevapauden prosessiin liittyviin ja rikollisuudesta irrottautumista tukevia tekijöitä kuvailevia sisältöjä mukaileviin pääluokkiin (katso liite 4):

- Valmistelu- ja päätöksentekovaihe valvotun koevapauden prosessissa
- Toimintavelvoitteen sisällöt ja toteutus
- Viranomaisyhteistyö
- Työntekijöiden vuorovaikutus valvotun koevapauden prosessissa
- Perheen merkitys ja yhteistyö perheen kanssa valvotussa koevapaudessa
- Valvonta
- Valvottu koevapaus vapautteen siirtymisen, rikoksettoman ja päihteettömän elämän tukena
- Kehitysehdotuksia valvottuun koevapauteen ja työntekijöiden osaamiseen liittyvät toiveet

Tulkintavaiheeseen aineistoa tarkasteltiin kokonaisuutena käyttäen lähtökohtana tutkimuskysymyksiä. Tässä vaiheessa aineistoa peilattiin myös suhteessa kompetenssimalliin sekä rikosseuraamusalan työtä ja kontekstia koskevaan tutkimukseen. Koska vuorovaikutusosaamisen merkitys korostui kautta aineiston, tulkinassa kiinnitettiin erityistä huomiota sen merkityksen analysointiin.

4.7 Tutkimuseettiset kysymykset

Tutkimus on toteutettu noudattaen tutkimuseettisen neuvottelukunnan määrittelemää hyvää tieteellistä käytäntöä (Hyvä tieteellinen käytäntö... 2012), ja tutkimushaastattelut olivat kaikille vapaaehtoisia. Raportoinnissa on kiinnitetty erityistä huomiota haastateltavien anonymiteettiin; tulokset raportoidaan siten, ettei haastateltavia pystytä tunnistamaan. Rikosseuraamuslaitokselta ja haastatteluun osallistuneilta yhteistyötahoilta anottiin organisaatiokohtaiset tutkimusluvut työntekijä- ja asiakashaastatteluiden toteuttamiseen. Tutkimuksen tarkoitus selvitettiin haastateltaville ja jokainen haastateltava allekirjoitti tietoisensa suostumuksen lomakkeen (katso liite 5).

5. RIKOSSEURAAMUSLAITOKSEN TYÖNTEKIJÖIDEN NÄKEMYKSIÄ VALVOTUN KOEVAPAUDEN EDELLYTTÄMÄSTÄ OSAAMISESTA

Haastateltavat Rikosseuraamuslaitoksen edustajat (n=11) olivat erityisohjaajia/ohjaajia, rikosseuraamusesimiehiä ja tukipartio-ohjaajia. Haastateltaviksi oli valittu työntekijöitä kaikilta rikosseuraamusalueilta. Haastateltavien koulutustasot vaihtelivat vankeinhoidon perustutkinnosta (rikosseuraamusalan tutkinto) ammattikorkeakoulututkintoon tai ylempään korkeakoulututkintoon. Työkokemuksen kestossa oli eroja, mutta pääosin haastateltavilla oli varsin pitkä kokemus rikosseuraamusalalta, mikä mahdollisti valvotun koevapauden tarkastelun myös alan historialliseen kehitykseen peilaten.

5.1 Yleistä kuvausta valvotun koevapauden prosessista

Haastateltavat puhuivat valvotun koevapauden prosessista keskenään varsin eri näkökulmista. Erilaisuuden taustalla oli roolien ja tehtäväkuvien erilaisuus sekä erot alueissa ja asiakaskunnassa (esim. naisvangit). Erilaiset tehtävät ja roolit hankaloittivat myös jossakin määrin kommentointia tiettyihin väittämiin. Osa haastateltavista osallistui lähinnä valvotun koevapauden valmisteluun ja osa vain itse toteuttamisprosessiin. Henkilöt osallistuivat myös valmisteluun eri tavoin. Osa oli mukana tulohaastattelussa ja rangaistusajan suunnitelman päivityksessä ennen valvottua koevapautta, osa osallistui aktiivisemmin valmistelutyöhön ja siihen liittyvään yhteydenpitoon. Tukipartio-ohjaajat tulivat mukaan erityisesti asunnon tarkistuksen yhteydessä ja siten heidän oli vaikea ottaa kantaa joihinkin valmistelua koskeviin kysymyksiin.

Valvotun koevapauden käytänteet ovat haastattelujen perusteella vielä osin kehitteillä. Eräs haastateltava kuvasi valvotun koevapauden valmistelun prosessia seuraavasti:

”Mut periaatteessa se menee niin, että vanki tulee tänne, ilmasee mielenkiintonsa mulle tai toiselle erityisohjaajalle valvottuun koevapauteen. Me viedään se info sitten rikosseuraamusesimiehelle, joka sitten tapaa vangin koevapauden tiimoilta. Ja sitten rikosseuraamusesimiehen kanssa keskustellaan, että näyttääkö se sitten vihreätä valoa. Periaatteessa jos siellä ei oo mitään semmosia asioita, mitkä estäisi tai mitä pitäisi lisätä selvittelä, niin sitten pistetään vireille. Minä tai toinen erityisohjaaja ja tiivistä yhteistyötä tehdään rikosseuraamusesimiehen kanssa sen suhteen. Ja sitten edellytykset, niin me lähdetään niitä sitten selvittämään. Että me tehdään se käytännön työ niiden edellytysten selvittämiseksi tässä toisen erityisohjaajan kanssa. (...) Esimerkiks asuntokuviot, haetaan työpaikkoja tai kuntouttavaa työtoimintaa tai työkokeilupaiikkoja ja sitten vähän mietitään sitä, tarviiiko tuettua asumista tai onko mielenterveyspäihdepuolen palveluihin tarvetta. Ja sitten mietitään, että olisko niinku järkevää, että se olisi se koulutus vai se työpaikka.” H8

Haastattelujen perustella valvottuun koevapauteen liittyvissä käytänteissä on jonkin verran epäyhtenäisyyttä. Tämä epäyhtenäisyys liittyi eri toimijoiden vastuujon ohella moniin toimintakäytäntöihin prosessin eri vaiheissa. Valmisteluvaiheen osalta epäyhtenäisyyttä liittyi myös verkostopalaverien käyttöön ja perheen kuulemiseen. Jotkut haastateltavat pitivät edelleen säännönmukaisesti verkostopalavereita, kun taas osa katsoi, ettei niihin ole yleensä käytännössä mahdollisuuksia. Eräs pitkään valvotun koevapauden kanssa työskennellyt totesi, että aiemmin työntekijät osallistuivat kaikkien tulevien asiakkaiden verkostopalaveriin, mutta tästä käytännöstä oli jouduttu koevapaudessa olevien määrän lisääntymisen myötä. Haastattelujen perusteella myös tukipartioiden valvontakäyntien frekvenssi vaihtelee, samoin kuin se missä määrin koevapaudessa olevilta edellytetään vankilakäyntejä.

Lapsen kuulemisesta puhuttiin paljon. Monet haastateltavista tiedostivat oman osaamisensa rajallisuuden tässä asiassa todeten samalla, että heillä ei ole valtuuksiakaan siihen. Erityisesti tuotiin esiin kysymys siitä, miten toimitaan, kun lapsi on pieni, eikä hänelle ole kerrottu edes sitä, että isä on vankilassa.

Haastateltavat toivat esiin myös sen, että eri vangeilla prosessi etenee varsin eri tavoin tilanteesta riippuen. Haastateltavien mukaan valmisteluprosessi voi mennä kuukaudessa tai nopeimmillaan jopa kahdessa viikossa, mutta pisimmillään se kestää jopa puoli vuotta, jos kyseessä on pitkäaikaisvanki, jolla ei ole asuntoa eikä mitään toimintavelvoitetta.

5.2 Yleisiä käsityksiä valvotusta koevapaudesta osana suomalaista rikosseuraamusjärjestelmää

Rikosseuraamuslaitoksen toimijat olivat varsin yksimielisiä siitä, että **valvottu koevapaus on toimiva osa suomalaista seuraamusjärjestelmää** (väittämä 1). Toimivuus liittyy ennen kaikkea asteittaiseen vapautumiseen, siihen ettei vanki vapaudu vailla tukea. Erityisesti korostettiin toimivuutta pitkäaikaishankien kohdalla. Valvotussa koevapauudessa ihmiselle annetaan mahdollisuus tulla osaksi normaalia yhteiskuntaa.

Erityisesti kontrollitoimet nousivat esiin toimivina ja asiakasta tukevinä elementteinä. Useat haastateltavat toivat esiin valvotun koevapauden positiivisen merkityksen päihdeongelmallisille vangeille sekä sen, että päihdetestaus on tärkeä osa asteittaista vapautumista. Haastateltavat korostivat myös tukemista ja kannustamista:

”Se on myös sitä päihdetestausta, minkä monet kokee myös hyvänä ja sitten, tavallaan että käydään vähän kannustamassa myös ja tukemassa siihen siviilissä olemissen. Ja jos on jotain ongelmia, niin pyritään vastaamaan niihin, vaikka se onkin semmosta jutustelua yleensä ne kohtaamiset, mutta kyllä mä uskon, että jonkunlainen merkitys kuitenkin on siinä sitten.” H1

Kommentissa tulee konkreettisella tavalla esiin tukipartiokäyntien kahtalainen luonne. Niissä yhdistyy asiakkaan valvonta ja tukeminen. Tukeminen puolestaan näyttäytyy enemmänkin arkisena jutusteluna kuin varsinaisena kuntouttavana toimintana.

Myös varauksia ja ei-toimivia elementtejä tuotiin haastatteluissa esiin. Ensinnäkin viitattiin valvottuun koevapauteen siirtyvien valintaan. Haastateltavat totesivat, että on olennaista pohtia, minkälaisia henkilöitä valvottuun koevapauteen sijoitetaan. Riskinä on, että valvottuun koevapauteen päästetään liian huonokuntoisia vankeja tai vankeja, jotka eivät ole motivoituneita noudattamaan valvotun koevapauden ehtoja, vaan ajattelevat, että koevapaus on aikaistettu vapautuminen. Ääritapauksena mainittiin vanki, joka oli muutaman tunnin koevapauudessa ja jäi heti kiinni päihdetestauksessa (puhallutuksessa) ja saman tien palautettiin vankilaan.

Lisäksi haastateltavat pohtivat periaatteelliselta kannalta, lieventääkö valvottu koevapaus liikaa rangaistusta. Asiaa pohdittiin uhrin näkökulmasta sekä erityisesti talousrikollisiin liittyen, koska talousrikollisilla ei välttämättä ole samanlaista tarvetta yhteiskuntaan integroitumisen tukemiseen asteittaisen vapautumisen kautta kuin monilla muilla vangeilla. Haastatteluissa tuotiin esiin myös asiakkaan lähiverkostoon liittyviä riskejä. Esimerkiksi jos vangin parisuhde ei ole vahvalla pohjalla, puoliso voi peruuttaa suostumuksensa. Lisäksi todettiin, että myös Kelan tukiin liittyvä epävarmuus hankaloittaa valvotun koevapauden suunnittelua. Edelleen tuotiin esille valvontaan liittyviä toimimattomia elementtejä, kuten puutteet

paikannustekniikassa sekä se, että yöaikaan ei ole päihdetestausta. Puutteita tarkasteltiin myös valvotun koevapauden ajallisen kehityksen ja työnjaon näkökulmasta.

Haastateltavien erilaiset roolit näkyivät siinä, että joidenkin vastaajien oli vaikea ottaa kantaa järjestelmän toimivuuteen, kun itse oli mukana vain prosessiin tiettyssä vaiheessa, esimerkiksi vain valmistelussa. Kuitenkin yleisesti ottaen valvottua koevapautta pidettiin varsin toimivana osana suomalaista rangaistusjärjestelmää. Vaikka siihen kohdistettiin kritiikki, tämä liittyi enemmän käytännön toteutukseen kuin järjestelmään sinänsä.

5.3 Valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvät ammatilliset taidot

Väittämien 2-4 avulla pyrittiin virittämään keskustelua valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa tarvittavista taidoista. Väittämien kaksi mukaan **valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa edellytetään monien käytännön erityistaitojen hallintaa**. Osa haastatelluista oli väittämien kanssa samaa mieltä. Kannanoton perusteluissa nousi esiin ennen kaikkea kohtaamiseen, vuorovaikutukseen ja yhteistyöhön liittyvät valmiudet.

”Niin no, varmaan jonkun verran sosiaalisia ja semmoisia kohtaamisen taitoja tietenkin. On hyvä osata kohdata sitä itse asiakasta. Ja sitten on se lähipiiri siinä, perhe, lapset. Käytännön erityistaitojen hallintaa. No joo, kohtaaminen, vähän tekniikkaa, vähän sellaista, tietenkin pitää yrittää vähän tai tietenkin hallita jonkun verran.” H4

”Että siinä edellytetään kyllä sosiaalisia taitoja ja taitoa joskus asettua – tai useinkin – asettua sen ihmisen sen hetkiseen asemaan ja tilanteeseen, että pystyy siten niikun tsemppaamaan ja antaa semmosia vinkkejä, miten mistäkin asiasta päästä eteenpäin ja yli. Kuuntelutaitoa, keskustelutaitoa, kaikkea mahdollista. Ja sitten sitä, että periaatteessa tai pitääkin, niikun hänen ollessaan täällä laitoksessa, niin luoda semmonen tietynlainen suhde siihen ihmiseen, että se luottamus pelaa. Koska se on aika pitkälti kaiken A ja O. Plus sitten se, että sä tunnet sitä ihmistä täällä.” H7

Sosiaalisia taitoja kuvattiin eri tavoin. Sosiaalialan viitekehyksestä lähtevien kuvausten ohella käytettiin paljon arki-ilmauksia, kuten edellisessä sitaatissa tulee esiin. Puhutaan ”tsemppaamisesta” ja ”vinkkien antamisesta”, jolloin sosiaaliset taidot näyttäytyvät enemmän arkisina persoonaan liittyvinä taitoina kuin varsinaisina ammatillisina taitoina. Vuorovaikutuksesta puhutaan myös toisenlaisesta näkökulmasta ja toisenlaisin käsittein:

”Erityistaidon hallinta, motivaatiokeskustelustahan se lähtee kaikki, mikä on semmonen asia, että sä pystyt luomaan sen keskustelun. Itse en oo vielä lähelläkään, mutta kuitenkin, että pystyy kyselemään avoimilla kysymyksillä näitä ja sitten sä pystyt kohteliaasti tavallaan sulkemaan sen keskustelun, päättämään sen, ettei siinä tilanteessa tuu, että tullaan ja lähetään samantien melkein. Että sillä tavalla ne ihmettelee, että mitä tapahtuu. Vaan semmonen luonnollinen prosessi on siinä.”

H2

Sitaatissa vuorovaikutus näyttäytyy muutokseen tähtäävänä ammatillisena toimintana, jossa työntekijä pyrkii avoimien kysymysten kautta aikaansaamaan motivaatiota ja muutokseen johtavia prosesseja. Vangin kohtaamisen ohella korostetaan omaisten kohtaamista ja sidosryhmäyhteistyötä. Useat haastateltavaa nostavat erityistaidoista kysyttäessä esiin lastensuojeluasiat ja lapsen kuulemisen valmisteluvaiheessa. Verkostoyhteistyön haasteena nousee haastatteluissa esiin erityisesti aikataulujen yhteensovittaminen.

Jotkut haastateltavat ottivat varauksellisemman kannan ja totesivat, että monessa tapauksessa taitojen hallinnan sijasta riittää ymmärrys. Todettiin, että työnkuva on laaja ja vaatii myös sosiaalisia taitoja, mutta yleensä se onnistuu normaalien vuorovaikutustaitojen avulla.

”No onhan se laaja se työnkuva. Ihan niinkun asiakkaan tai vangin kohtaamisesta, sitten on myös tämmöstä teknistä laitteistoa ynnä muuta. Me kohdataan lapsia myös ja muita sukulaisia siellä kodeissa, niin onhan se, vaatii semmosia vuorovaikutustaitojakin myös. Mutta jotenkin oma henkilökohtanen näkemys, mulla ainakin se omasta mielestä onnistuu ihan luonnostaan sitten se ihmisten kohtaaminen. En tiedä, onko kaikilla niin, että haluaako ne jotenkin vaikka siihen lasten kohtamiseen. Kaikilla ei oo omia lapsia tai muuta, välttämättä se ei oo niin yksiselitteinen juttu, että joutuu olemaan niin läsnä siinä tavallaan. Mutta mun mielestä se menee, vaikka monipuolinen työnkuva, mutta sitten pystyy suoriutumaan aika paljon myös tämmösillä normaaleilla vuorovaikutustaidoilla. Totta kai tämmöset tekniset, laitteiden kanssa tekemiset, niihin tarttee koulutusta ynnä muuta sitten.(...) No, totta kai tarvii turvallisuudesta tietää myös, että ei sitä saa poissulkea. Ja sitte lasten kohtaaminen. Ja just nuo tekniset laitteet ynnä muut, ne mulla tulee päällimmäisenä mieleen.” H1

Edellä olevassa sitaatissa korostuu arkinen kohtaaminen, joka tapahtuu ”ihan luonnostaan” sekä myös lasten kohtaaminen. Haastateltava nostaa esiin myös turvallisuuden liittyvät tiedot ja teknisiä laitteita koskevat taidon, mutta ne eivät korostu samalla tavoin kuin kohtaaminen.

Edelleen haastatteluissa korostettiin, että valvotun koevapauden valmistelu ja toteuttaminen ”ei ole mitään rakettitiedettä”, vaan se onnistuu, kun on elämäkokemusta tai työkokemusta. Kaiken kaikkiaan siis väittämän torjuvien kannanottojen perustelut olivat pitkälti yhteneviä kannattavien kannanottojen kanssa. Molemmissa korostettiin arkisia vuorovaikutustaitoja.

Toisaalta osa haastateltavista korosti, ettei itse tarvitse osata kaikkea vaan riittää, että verkostossa on osaamista. Haastateltavat painottivat, ettei itsellä tarvinnut olla erityistaitoja, koska organisaatioista löytyi koulutettua henkilökuntaa. Tärkeään rooliin nostettiin muun muassa sosiaalityöntekijä, päihdetyöntekijä ja psykologi. Kommentoinnissa nousi esiin myös joitakin erityistaitoja, kuten turvallisuuden liittyvät tiedot sekä teknisiin laitteisiin liittyvä osaaminen. Lisäksi korostettiin päihde- ja mielenterveysasioihin, kuntoutukseen ja työtoimintaan liittyvää tietotaitoa sekä tukia ja etuuksia koskevia tietoja. Konkreettisine taitoina tuotiin esiin lomakkeiden täyttö ja tietojärjestelmät. Erityisesti kuitenkin toistuivat vuorovaikutusosaamiseen, lapsen ja puolison kohtaamiseen liittyvä osaaminen ja sen puutteet sekä osin myös lastensuojeluasiat.

Haastateltavat olivat varsin yksimielisesti samaa mieltä kolmannen väittämän, **valvotun koevapauden valmistelussa edellytetään kykyä soveltaa ja räätälöidä tukipalveluita vankien yksilöllisiin tarpeisiin**, kanssa. Tosin osa haastateltavista ei kuitenkaan osannut tarkemmin ottaa kantaa asiaan, koska itse on enemmän mukana toteutuksessa kuin valmistelussa. Perusteluissa nousi esiin erityisesti vankien tuen tarpeen erilaisuus ja päihdekuntoutus. Eräs haastateltava kuvaa asiaa seuraavasti:

”Kyllä, ehdottomasti. Että vaikka se ajatus on, että kaikki lähtee koevapauteen, niin jokainen koevapaus on kuitenkin erinäköinen. Että sitä on iha älytöntä lähteä miettiin, että kaikki lyödään samaan putkeen ja kaikki menee samalla suunnitelmalla. Ei siitä tule mitään. Että joku tarvii enemmän tukea jossakin päihdepuolella, joku mielenterveyspuolella, joku ihan arjen hallinnassa, aikatauluissa. Että rakennetaan semmonen aikataulu, että pystyy heräämään ajoissa ja hoitamaan ne tietyt arjen rutiinit. On eläkeläisiä, sairaita, lapsen kanssa toimivia ja sehän on niin erilaista, että kyllä siinä ehdottomasti pitää.” H6

Päihdekuntoutuksen osalta pohdittiin myös, miten räätälöinti tapahtuu. Valvotun koevapauden valmistelussa edellytetään kykyä soveltaa ja räätälöidä tukipalveluita vankien yksilöllisiin tarpeisiin. Vaikka vankilähtöisyys toimii tärkeänä lähtökohdana, myös työntekijän näkemys on tärkeä. Tässä räätälöinnissä myös rangaistusajan suunnitelma (ransu) on keskeisessä roolissa:

”Joo, sitä tehdään, mutta sekin täytyy olla, että se pitää olla vankilähtöistä. Ei mikään me katsotaan sille parhaaksi. Mutta jos me katsotaan, että sulla on ollut aina. Tämä on sellainen esimerkki, mikä melkein koko ajan tulee vastaan. He on ollut täällä pitkän aikaa selvin päin ja hoitanut lomansakin selvin päin, niin heidän mielestä koevapauteen ei enää tarvii päihdeettömänä pysymisen tukea. Ja mä sanon, että sinne nimenomaan sen tarvii. Niin, ja siitä välillä väännetään. Sitten mä sanon, että täällä on ransun tavoitteissa sulla päihdeasiat. Niin ilman sitä sinä et lähde, että sinne laitetaan se tuki. Nyt menet ja mietit jonkun kanssa, päihdetyöntekijän kanssa tai jonkun kanssa, että mikä se on se sun juttu. Aina se on tullut heiltä.” H9

Haastateltavat ottivat puheeksi myös kuntoutusjatkumoiden merkityksen ja kuntoutuksen aloittamisen jo ennen valvotun koevapauden alkua. Tukipalvelujen räätälöinti ei kuitenkaan ole aina yksinkertaista. Eräs haastateltava toi esiin sen, että työpaikka ei aina ole vangin kuntoutumisen näkökulmasta tarkoituksenmukaisin toimintavelvoitteen sisältö, ja työpaikka voi toimia jopa esteenä muutosta tukevaan toimintaan osallistumiselle:

”Nimenomaan sillon kun lähetään, että se ei oo se työpaikka se ykkösjuttu siellä. Niin sillon se että siellä tulee se päihdekuntoutus, siellä saattaa tulla mielen-terveyspalvelu ja tällasia. Ja niitä pitää pystyä oikeassa suhteessa saamaan siihen palettiin, niin se vaatii aikamoista ammattitaitoa. Toinen asia mikä helposti jää tosta noin, et jos käydään töissä, niin siellä saattaa silti olla jotain semmosia asioita, mitä pitäs pystyä työstämään vielä siviilissä. (...) Mä huomaan nyt, että se helposti, no se saattaa olla vaikka väkivaltakäyttäytymiseen liittyvää juttua, joka sitten helposti jää pois siitä, että okei sä käyt töissä 40 tuntia viikossa. (...) Jos puhutaan siviilityöstä, niin eihän se oo mahdollista, ei rakennusosalta olla pois. Niin ei se onnistu. Sitten se ois vapaa-aika, mutta sitäkin ei voi laittaa sitten pakollisena. Mutta mun mielestä siinä ois semmonen paikka, mitä vois vielä miettiä, että miten ne, jotka on koko ajan jossain, miten sitä rangaistusajan suunnitelman ehkä pääta-voitettakin viedään eteenpäin. Että se pelkkä siviilityöpaikka tai työpaikka ei välttämättä ratkaise niitä ongelmia.” H10

Kaikki haastateltavat eivät kuitenkaan suhtautuneet täysin myönteisesti yksilölliseen räätälöintiin, vaan osa haastateltavista edusti varauksellista kantaa ja korosti, että erityisesti valvontaan liittyvissä asioissa ja sanktioissa tarvittaisiin nykyistä suurempaa yhtenäisyyttä:

”Joo, nimenomaan suunnitelmista pitää tehdä yksilöllisiä eli yksilöllisten tarpeiden mukaan, kyllä. Mutta sitten tiettyjä juttuja, niin sit kuitenkin täytyy olla ne tietyt sapluunat sitten, että ne on tietyt asia niiku yhtenäiset. (...) No jotkut esimerkiksi valvontaan liittyvät asiat, sanktiointiin liittyvät asiat, eli ne kuitenkin täytyy olla ne kaikille samat. Sitten yks juttu, eli koevapauksia tulee hirveän monesta eri laitoksesta, ni pitäis ne laitoksissa olla nimenomaan nämä sanktiointiin tai valvontaan tai tämmöseen liittyvät asiat, ne pitäis olla yhtenäiset. (...) Niissä on liian paljon vaihtelua, että välttämättä kaikki vangit ei oo samanarvoisessa asemassa sen suhteen, esimerkiksi sanktioinnin suhteen. Ja sitten se, että mikä se tuo tukipar-tion työhön ongelman, niin aina ei oikein tiä sitten, tai riippuu, että mistä laitoksesta on, että mitä tällekin vangille nyt sanoo tässä tilanteessa. Toinen laitos antaa esimerkkinä nii puhelimesta vanki soittaa laitokselle, että saanko mä käyä tuolla naapurikunnassa autokaupoilla, niin joku laitos antaa luvan. Toinen sanoo, että soitat arkipäivänä tuolle. Tai joku saattaa, ihan joka vastaa vaa siihen puhelimeen, vartija, nii sanoo että joo, ei muuta kun menet vaan. Toisessa laitoksessa saattaa olla, että sehän sanoo, että soitat arkipäivänä rikosseuraamusesimiehelle ja esimies antaa puhelimesta luvan. Kolmas saattaa olla, että kaks viikkoo aikasemmin kirjallisenä hakemuksena. Eli siinä on aika isoja...” H5

Sitaatti kuvaa selkeästi nykykäytänteiden epäyhtenäisyyttä ja siihen liittyvää kehittämisen tarvetta. Se tekee näkyväksi myös tietyn kehittämiseen liittyvän jännitteen: toisaalta yksilöllinen ja vangin tarpeista lähtevä suunnitelma on valvotun koevapauden keskeinen lähtökohta, mutta toisaalta yksilöllinen räätälöinti saattaa vangit myös keskenään eriarvoiseen asemaan.

Lisäksi tuotiin esiin, että tukipartio-ohjaajien valtuudet ovat varsin rajalliset, mikä rajoittaa soveltamista. Eräs haastateltava toi esiin, ettei voi antaa edes poikkeuslupia toimeenpanosuunnitelmaan. Samaten valmistelussa ei aina voida vastata vankien tarpeisiin esimerkiksi sen takia, että laitosmuotoiseen päihdekuntoutukseen ei saada maksusitoumusta.

Neljännän väittämän mukaan **valvotun koevapauden toimeenpanossa on olennaista valvontaa ja kuntoutusta tukevien toimien joustava yhdistäminen**. Haastateltavat olivat varsin yksimielisesti samaa mieltä väittämän kanssa. Korostettiin, että valvonta on myös monissa tapauksissa vangin yhteiskuntaan integroitumista ja kuntoutumista tukevaa. Tästä esimerkkinä nousi esiin päihdetes-taus. Haastateltavat toivat kuitenkin esiin sen, että ei riitä, että tukipartiotyö on pelkäästään päihdetestausta, vaan tarvitaan myös vangin tukemista ja kannustamista:

”No jos siellä on jotakin vaikeita, vangilla, asiakkaalla jotenkin yleensäkin vai-keeta jo elämässä, niin totta kai se kannustaminen ja semmonen vähän ns. persiille potkiminen siinä.” H1

Jo tukipartioikänteihin liittyvä yksinkertainen keskustelu voi olla asiakasta tuke-va, kuten eräs haastateltava kertoo:

”Meillä on muutama semmonen, esimerkiksi nainen, joka on ollu valvotussa koe-vapaudessa ja joka on aika yksinäinen ollut kotona. Että asuu yksin ja oli lapsia kyllä. Mutta se, että tukipartiosta oli niin iso hyöty, että he istu siellä kotona. Saattoi tunnin, pariki jopa käydä juttelemassa ja hän pysty sitten kertoo kuulumi-sia ja yhteistyö toimi sillä tavalla. Että se on paljo muutakin kuin sitä valvontaa. Ja varsinki hänen kohdallaan ei sitä päihdeongelmaa ollut sillä tavalla, että ois pitäny päihteiden takia käydä.” H6

Kuntouttavan työotteen omaksuminen edellyttää haastateltavien mukaan myös oman ammatillisen identiteetin uudelleen arviointia. Yhtenä haasteena tässä on vankien suhtautuminen ja sen muuttaminen. Identiteettien uudelleen rakentami-nen näyttäytyykin vastavuoroisena prosessina ja edellyttää uudenlaista vuorovai-kutusta ja vanhojen jännitteiden ylittämistä. Eräs haastateltava kuvaa muutoksen hitautta ja samalla korostaa myös persoonan merkitystä seuraavasti:

”Sehän tietysti pitää ottaa sillä lailla, että varmaan toimii se vuorovaikutus aika hyvin, jos kertoo, että ei oo. Ja monestihan ne tulee sitten, kertoo niitä vasta, kun on pari kuukautta, kolme kuukautta menny sitä. Että monesti siinä alussa on semmo-nen jännite vähän kuitenkin vielä olemassa, kun se vankilamoodi on vielä päällä ja

osa on tuttuja mullekin tuolta. Niin sit se avautuu tai voi tulla sitten sellasia tilanteita vasta myöhemmin. No joo, kyllä se varmaan sen luottamuksen kautta tulee siinä. Ja muutenkin sitä näkee varmaan niinkun. On kai se joku semmonen persoonakysymyksen, että ne vähän tarkkailee meitä sitten, että minkälainen, mikä on mielessä.” H1

Myös viikkoaikataulu ja sen noudattamisen valvonta mainittiin esimerkkinä, jossa valvonta samalla tukee elämänhallintaa. Haastateltavat mainitsivat, että pelkkä kuntoutus ei riitä, vaan sen ohella tarvitaan myös arkielämän toimintaan tai muuta vastaavaa toimintaa. Myös lähityöhanke mainittiin esimerkkinä valvonnan ja kuntoutuksen yhdistämisestä. Haastateltavat korostivat myös tehtävien ja näkökulmien limittymisen tärkeyttä siten, että valvontahenkilöstö omaksuu kuntouttavaa näkökulmaa ja kuntouttava henkilöstö turvallisuusnäkökulmaa:

”Mä tarkotan sitä sillä joustavuudella, että meillä voi olla valvontahenkilökunta, joka keskustelee siitä kuntoutuksesta ja kuntoutusporukka keskustelee sen valvonnan tärkeydestä jo täällä ennen lähtöä. (...) Vaikka mä olen tässä puhunut niin kun erityisohjaajien ja kaikkien tärkeydestä ja osaamisalueista, niin ne pitää mennä koko ajan enenemässä määrin ristiin, jotta tämä koko aja kantaa.” H9

Toisaalta aineistossa tuli esiin myös kuntouttavan näkökulman ja turvallisuusnäkökulman vastakkaisuutta. Esimerkiksi eräs tukipartio-ohjaaja korosti, että turvallisuusasia on tukipartiotyössä ykkösasia ja pelkona on, että jatkossa kuntoutusosaaminen saattaa painuttua liikaakin:

”Kyllähän tukipartio kuitenkin, mä itse nään sen, että siinä kuitenkin turvallisuusasia on se ykkösasia ja tukipartiolaisella tulee olla valmiudet toimia. (...) Siellä ei ole apua saatavilla eli siellä ollaan omillaan eli pitää olla valmiudet toimia, jos jotaki sattuu. Eli se on aina se ykkönen. Mutta sitten tottakai täytyy olla kuntouttavia elementtejä, että pystyy sitä työtä tekeen. Ja se on semmonen työ, että se on mun mielestä aika monipuolinen työ. Se pikkusen huolestuttaa nyt, että tässä uudessa mallissa nyt kun mennä yhdyskuntaseuraamustoimiston alaisuuteen, että miten se turvallisuusorientaatio sieltä. Että rupeeko jo liikaa painottuu sille kuntoutuksen puolelle että unohtuuko. Ja sitte se, että nyt tulevaisuuden työparit, esimerkiksi lomien tuuraus, saadaanko siihen niitä turvallisuuspuolen näkökulma. Onko ne pelkästään sitte kuntoutuksen. Mutta en mä nää niitä ristiriitana, että sama henkilö pystyy olla orientoituna molempiin.” H5

Toisaalta osa haastateltavista korosti henkilöstön erilaisia roolituksia ja yhteistyötä. Joidenkin tehtävä painottaa valvontaa ja toisten taas kuntoutusta. Eräs kuvasi valvonnan ja kuntoutuksen yhdistymistä seuraavasti:

”Mä valvon ja sitten se kuntoutuspuoli siellä, on se sitten mikä tahansa, niin sehän tekee sitä kuntouttavaa työtä siellä paikan päällä. Niin mun mielestä se on just sitä yhteistyötä ja avoimuutta, että vaihdetaan kuulumisia.” H7

Kaiken kaikkiaan taitoja koskevat väittämät toivat selkeästi näkyviin kohtaamisen ja vuorovaikutustaitojen merkityksen. Painotettiin työtettä, jossa valvonta ja tuki yhdistyy. Useat haastateltavat korostivat, että kohtaamisessa riittää normaalit vuorovaikutustaidot, mutta toisaalta vuorovaikutuksesta puhuttiin myös ammatillisemmin, menetelmällisyyttä ja muutokseen motivointia korostaen. Vuorovaikutuksen ja vangin tukemisen merkityksen korostumisen katsottiin haastavan myös työntekijän ammatillisen identiteetin, jolloin myös persoonan merkitys korostuu. Toisaalta osa haastateltavista torjui kuntoutuksen liiallisen korostumisen ja painotti tehtävänjaon merkitystä. Tukipalvelujen yksilöllistä räätälöintiä koskeva väittämä puolestaan teki näkyväksi tietyn kehittämiseen liittyvät jännitteet: toisaalta yksilöllistä räätälöintiä pidettiin välttämättömänä, mutta toisaalta ongelmana pidettiin erilaisten käytänteiden epäyhdenäisyyttä ja siitä seuraavaa vankien epätasa-arvoa.

5.4 Valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvän ammatillisen toimijuuden yleiset valmiudet

Väittämät 5-7 liittyivät metakompetensseihin, kuten jatkuvaan oppimiseen ja työn keskeisiin asenteellisiin lähtökohtiin. Viidennen väittämän mukaan **valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa on olennaista omata kyky toimia tarkoituksenmukaisesti uudenaikaisissa tilanteissa ja oppia niistä**. Haastateltavat olivat pääosin samaa mieltä väittämän kanssa. Haastateltavat korostivat, että virkamiehenä pitää noudattaa lakia ja asetuksia ja määräyksiä, mutta käytännön tilanteissa pitää käyttää myös omaa ajattelua. Toisaalta eräs pitkään työskennellyt haastateltava esitti, että toimintaa aloitettaessa tuli jatkuvasti eteen uusia tilanteita, mutta ne ovat toiminnan vakiintumisen myötä vähentyneet.

Perusteluissa nousi esiin myös omaan turvallisuuteen liittyvien asioiden oppimista. On olennaista, että on ”pelisilmä” ja kyky arvioida tilannetta. Tätä kautta pystytään ehkäisemään uhkaavien tilanteiden kärjistyminen. Eräs haastateltava nosti esiin esimerkin, jossa oli tekemässä päihdetestausta tilanteessa, jossa vangin kotona oli muita päihdyneitä henkilöitä.

”Pitää osata meillä sen verran olla pelisilmää, että lukee sitä tilannetta, että mitä on järkevä tehdä yleensäkin. Että onko tää järkevä suorittaa loppuun tää päihdetestaus, jos siellä on muita päihdyneitä paikalla. Vai onko viisaampi jättää tähän ja lähtee pois ja pyytää vaikka myöhemmin se siten. Että tuu laitokseen antamaan se näyte tai joku muu tilanne. Pitää olla sitä pelisilmää, koska se voi olla ihan yllätyksellinen se tilanne, kun sä menet jonkun kotiin, että ne on semmosia.” H1

”Et kun se uus tilanne tulee, niin täytyy jollakin tavalla tehdä se päätös, että millä tavalla siinä toimitaan. Ja sitten kun se tilanne on ohitse ja palataan tänne toimistolle, voidaan sitten käsitellä sitä asiaa. Että mikä se tilanne oli ja mitä siinä olis, mitä siinä, toimittiinko oikein vai tehtiinkö väärin. Jos on tehty jotakin väärin, niin siitä on pakko oppia. Seuraavan kerran tiedetään, että tämmöisessä tilanteessa

toimitaan tällä tavalla ja se on myös semmosta työturvallisuutta lisää kun tiedetään. Ja varsinkin uhkatilanteissa, jos itse heti rupeaa aggressiiviseksi käskyttämään. Vaan siinä täytyy olla semmonen itse säilyttää se rauhallisuus ja täytyy osata se tilanneluku, että millä tavalla. Meilläkin yks valvontarangaistuslainen kotona käytiin ja se piti kovaa mekkalaa. Se oli jokasella, monelle se huusi ja pitää kaikki suomen pitäis räjäyttää maan tasalle, kaikki pitäis tappaa, niin piti olla tarkkana ja kuunnella siinä tilanteessa, että puhuuko se yleisellä tasolla.” H2

Jälkimäisestä aineistonäytteessä tulee esiin, että ”tilanneluku” vaatii rauhallisuutta ja tarkkaavaisuutta, sekä myös tilanteiden käsittelyä jälkikäteen. Näin mahdollistuu myös tilanteista oppiminen.

Haastateltavat toivat esiin valvontahenkilöstön ja kuntouttavaa työtä tekevät henkilöstön erilaiset näkemykset. Työskentelyn orientaatioita ja työhön liittyvän oppimisen näkökulmaa eräs haastateltava luonnehti näin:

”Ja sillai laaja-alaisesti pystyis miettiin asioita. (...) No, se voi olla. Tässä on ehkä enemmän sitten erityishenkilöstön ja valvonnan välistä sellaista näkemyseroa, että sitten joskus saattaa olla, että valvonnalla on vähän tiukempi näkemys näihin asioihin.” H3

Kommenteissa esitettiin myös varauksellisia kantoja väittämään. Vaikka käytännön tilanteet vaativat tapauskohtaista soveltamista, olemassa olevat ohjeet muodostavat kuitenkin työskentelyn pohjan. Eräs haastateltava perusteli tätä toteamalla, että Rikosseuraamuslaitos on kuitenkin lakiin sidottu organisaatio. Myös väitettä vastustavia kantoja esiintyi. Näitä perusteltiin ensinnäkin kyseenalaistamalla ajatuksen siitä, kuinka uudenlaisia tilanteita työssä lopulta kohtaa. Kun tukipartiotyötä on tehnyt vuodesta toiseen, tilanteet eivät kuitenkaan ole niin uudenlaisia, vaikka vapautuvien vankien olosuhteet ja tilanteet ovat erilaisia, eikä työntekijä voi koskaan tarkasti tietää, mitä käynnillä odottaa.

Kuudetta väittämää, **työntekijän vastuullisuus ja asenne ratkaisevat, miten valvottu koevapaus toteutuu ja etenee**, kommentoitiin kahdesta näkökulmasta. Osa haastateltavista oli samaa mieltä. Eräs tukipartio-ohjaaja perusteli työntekijän asenteen merkitystä sillä, että työntekijällä on kuitenkin paljon mahdollisuuksia vaikuttaa omaan työnkuvaansa. Erityisesti asenne vaikuttaa haastateltavien mukaan siihen, keskittyykö pelkästään kontrollointiin vai tekeekö työtä enemmän vankia tukien.

Osa haastateltavista oli eri mieltä ja korosti vangin vastuuta. Vangin vastuun korostamisesta huolimatta tuotiin esiin, että vastuullinen työntekijä pitää koko prosessin ajan huolta siitä vangistaan. Niinpä etsittiinkin myös välittävää kantaa, joka korostaa sekä työntekijän asenteen merkitystä että vangin omaa vastuuta. Eräs haastateltava puolestaan puhui asenteen sijasta auktoriteetista:

”Mä olen tavallaan, mä omasta mielestä auktoriteetti, mutta mä olen samalla myös semmonen ehkä naapuri, koska vastuullisuuden ja auktoriteetin kasvattaminen. Kun sä toimit itse vastuullisesti, että jos sä lupaat jollekin valvottavalle, että sä hoidat sen homman.” H2

Sitaatissa korostuu ammattirooliin perustuva auktoriteettiasema, mutta toisaalta ”naapuri”-sanana käyttö kuvaa pyrkimystä epävirallisempaan vuorovaikutukseen. Toinen haastateltava puhui jämakkydestä, mutta korosti, ettei tukipartiotyötä voi lähteä perinteisestä vanki-vartija-asetelmasta, vaan se vaatii myös rikosseuraamusalan ammatillisten roolien uudelleenarviointia. Vuorovaikutuksessa ja kohtaamisessa tärkeänä pidettiin, ettei korosteta liikaa vanki-vartija -asetelmaa:

”Jos miettii sitä vuorovaikutusta tai sitä kohtaamista, ettei lähdetä liian isoin aseisiin siihen hommaan tai korostamaan jotain turvallisuusnäkökulmaa. Tai siis sillä tavalla, että pitää muistaa, että vaikka on vankistatuksella, kuitenkin ollaan siviilimaailman. Toimitaan tässä, ettei lähdetä korostamaan sitä vanki-vartija, siis sitä asetelmaa, että siinä mielessä varmaan, niin, en mä tiedä. En mä osaa tuon enempää.” H4

Jotkut haastateltavat korostivat, ettei kyse ole niinkään työntekijöiden yksilöllisistä asenteista kuin laitoksen vakiintuneista toimintatavoista. Paitsi että oman laitoksen käytänteet poikkeavat toisistaan, myös eri laitosten käytänteet vaihtelevat:

”Mutta tota jotenkin meidän laitoksessa lähtökohta on se, että jokaisen pitäis vapautua koevapauteen, jos se vaan on mahdollista. Niin ei se meillä ehkä niinkään työntekijöiden asenne tai etteikö täällä vastuullisesti tehtäisi näitä hommia ja kaikki pyrki siihen, että tilanne ois vangilla parempi täältä lähtiessä kuin tänne tullessa, niin se ei oo ongelma. Monessa laitoksessahan se on, että mietitään, että koevapaus on tarkotettu vain niille, joilla on asiat hyvin ja pärjäävät. Kun sen pitäisi olla vähän päinvastoin. Että jos on asiat vähän rempallaan ja ei oo ehkä kykyä huolehtia itestään ja asioistaan, sitä suuremmalla syyllä laitetaan tuetusti sinne kokeilemaan.” H6

Seitsemäs välittämä, **vanki on paras asiantuntija valvotun koevapauden suunnittelussa ja tuentarpeen arvioinnissa**, jakoi mielipiteitä. Valtaosa haastateltavista esitti jonkinlaisen ”kyllä, mutta” -näkökulman. Puoltavaa kantaa perusteltiin ensinnäkin vangin oman motivaation keskeisyydellä, mutta samalla todettiin, että vankia pitää ohjata oikeaan suuntaan. Tällöin työntekijä pyrkii vaikuttamaan siihen, millaiseen ratkaisuun vanki on motivoitunut:

”No olisi kiva sanoa, että tottakai ne on jokainen oman elämänsä asiantuntijoita. Mutta valitettavasti niin se ei oo. Ei, mutta mä en halua sitäkään, että niille tuputetaan suoraan, että tää on se oikea ratkasu. Vaan sen pitää sen motivaation ja vangin kautta lähteä hakemaan sitä, että ne ymmärtää itse, mikä on heille parasta.” H8

Eräs haastateltava puolestaan kuvasi työntekijän ja asiakkaan yhteisvastuuta puhuen jaetusta asiantuntijuudesta. Esitettiin myös varovainen näkemys vangin oman asiantuntijuuden ja sen huomioimisen keskeisyydestä:

”Jos on suht tervejärkinen ihminen kyseessä, niin kyllä varmaan kannattaisi kuunnella.” H4

Toisaalta väittämä torjuttiin. Perusteluissa korostettiin, että vangilla on usein epärealistinen ja ylioptimistinen käsitys itsestään sekä vähättelevä käsitys päihdeongelmastaan. Eräs haastateltava toi esiin esimerkin siitä, että vangin käsitys parisuhteen luonteesta voi poiketa työntekijöiden käsityksestä, eikä työntekijä voi aina suostua vangin toiveeseen asua kumppaninsa luona, varsinkin jos rikos oli kohdistunut asuinkumppaniin. Luonnollisesti myös turvallisuus selvitykset ym. turvallisuuskysymykset saattavat aiheuttaa esteitä vangin omien näkemysten huomioiselle. Myös torjuvissa kannanotoissa nostettiin kuitenkin esiin vangin oman näkemyksen keskeisyys. Tätä korostettiin muun muassa toteamalla, ettei kukaan muu ei tunne vangin historiaa yhtä hyvin kuin vanki itse.

Eräs haastateltavana ollut tukipartio-ohjaaja toi esiin tapauksen, jossa vanki sai vakuutettua työntekijän siitä, ettei tarvitse suuttumuksen hallinnan kurssia. Tässä tapauksessa valvottu koevapaus keskeytyi vangin aggressiivisen käyttäytymisen ja siitä seuranneen uuden tuomion vuoksi:

”No joo yhden esimerkin voi sanoa. Koevapauteen oli valmistelussa ja lähtikin koevapauteen. Valvoja tää kyseinen henkilö oli arvioinut, että se tarvii suuttumuksen hallinta kurssia, ja sitten yhdyskuntaseuraamustoimistossa rupeaa sitä hänelle pitämään. Hän sai, tämä kyseinen vanki sai, vakuutettua tän työntekijän, että ei hän tarvitse. Ja no sit mä ihmettelin, että jaa. Kyllä mä hänen kanssa olin tekemisissä ja ei siinä päällepäin näkynyt semmosta, että se olis aggressiivinen millään muotoa. Mutta sitten tossa pari viikkoa ennen vapautumista hän oli aseensa kanssa heilumassa ja laukomassa. Niin siitä tuli sitten kahden tuomio, että hän kaks viikkoa ennen vapautumista aseensa kanssa heilumassa. Eli siinä tapahtu tavallaan se, että se vanki ei todellakaan tiennyt, mitä hän tarvitsee ja mitä ei tarvitse.” H2

Kaiken kaikkiaan metakompetensseja koskevat kysymykset nostivat esiin pohdintaa joustavasta toiminnasta ja uusien asioiden oppimisesta. Kysymykset virittävät pohdintaa työntekijän omasta roolista ja suhteesta vankiin. Erityisesti viides väittämä (*”valvottu koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa on olennaista omata kyky toimia tarkoituksenmukaisesti uudellisissa tilanteissa ja oppia niistä”*) herätti keskustelua turvallisuusuhkien ehkäisyyn liittyvästä tilanteiden havainnoinnista ja sellaisesta käyttäytymisestä vuorovaikutuksesta, jolla ehkäistään uhkatilanteiden kärjistymisen.

5.5 Valvottu koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvä ammatillinen vuorovaikutus sekä yhteistyö

Väittämien 8-9 avulla pyrittiin virittämään keskustelua työn edellyttämistä sosiaalisista kompetensseista. Ne käsittelivät vangin kohtaamista ja yhteistyötä. Kahdeksannen väittämän mukaan **valvottu koevapauden valmistelu ja toteuttaminen edellyttävät oman persoonan käyttöä vangin kohtaamisessa**. Haastateltavat olivat pääosin samaa mieltä väittämän kanssa. Haastateltavat kuitenkin ymmärsivät persoonan käytön keskenään eri tavoin ja veivät keskustelua eri suuntiin. Osa puhui työ- ja ammattiroolin suhteesta ja osa toi esiin omia persoonallisia piirteitään. Eräs haastateltava korosti, ettei hänellä ole erikseen *”työminää”* ja *”kotiminää”*, vaan *”mä oon tämmönen kun mä olen”*. Kommentoinnissa korostui myös henkilökohtainen paneutuminen eli se, että työtä tehdään paitsi työntekijänä, niin myös ihmisenä sitoutuen ja vangin tilanteeseen eläytyen. Luottamuksellista suhdetta pidettiin onnistuneena koevapauden ehtona.

Valvottu koevapauden valmistelu ja toteuttaminen edellyttävät myös oman ammatillisen identiteetin uudelleen arviointia. Työntekijä ei voi olla etäinen virkamies, vaan työtä on tehtävä myös omalla persoonalla, mitä eräs haastateltava kuvaa:

”Ainakin itse pidän omassa työssäni, niin tota melkeinpä yhtenä tärkeimpänä juttuna siinä, tärkeimpänä asiana vangin kanssa työskentelyssä. Se, että ei oo etäinen virkamies, vaan on oikeasti läsnä siinä tilanteessa. (...) No, vaikka sillä lailla, että mä ihan aidosti oon iloinen vangin puolesta, jos sille tapahtuu jotain hyvää, ihan oikeasti siitä iloitsen. Ja sit taas, jos tapahtuu jotain kurjaa, niin sitten ihan aidosti oon vangin puolesta siitä pahoillani. Ja semmoinen, että kyllä mä jotain itsestäni kerron myöskin, Vaikka en tietenkään mitään asuinpaikkaa tai mitään tällaista. Mut jos vaikka, mul on yleensä radio päällä, kun oon tässä. Jos tulee vaikka joku biisi, mistä vanki tykkää, niin sitten mä voin vaan, että hei mäkin tykkään tästä bändistä. Että onks sulla tän bändin levyjä tai jotain tuommoista. Jos vangilla on vaikka kissa, niin mä voin sanoa, että mulla on kissa ja mä tykkään kissoista. Sillai, että siinä on jotain sellaista henkilökohtaista, ettei oo vaan semmoinen kasvoton virkamies. Niin kyl mä koen, että se on tärkeitä, että vähän itse elää siinä tilanteessa.” H3

Sitaatissa rikosseuraamusesimies tuo esiin, että työtä tehdään ihmisenä ja omalla persoonallaan, ei kasvottomana virkamiehenä. Suhteeseen liittyä myös empatiaa ja työntekijä voi olla aidosti iloinen vangin puolesta. Työntekijä voi myös kertoa vangille omista mielipiteistään ja kiinnostuksen kohteista. Toisaalta haastateltava tuo esiin, että kaikesta ei voi puhua, vaan myös henkilökohtaisen turvallisuuden näkökulma pidetään koko ajan mielessä. Lisäksi yllä olevassa sitaatissa haastateltava erottautuu vangista puhumalla tästä kuitenkin vankina. Näyttääkin siltä, arkisen vuorovaikutuksen ja tuen korostus edellyttää kuitenkin samalla myös jonkinlaisen irrottautumisen tasavertaisesta ihmisen-ihminen -suhteesta. Haastattelupuheessa ammatillinen rooli ja sen uudelleen arviointi liitettiin myös virkavaatteisiin, kuten seuraavasta sitaatista ilmenee:

”Vaikka toki virkavaatteet, toisten ihmisten kanssa. Joo, mä ymmärrän sen, että tokihan vangilla on valtion virkamiehiin tietynlainen ajattelutapa, ihan jo niiku noista siviiliajoista ja siellä tapahtuneista asioista. (...) Tästä ei oo ihan hirveen kauan aikaa, kun tässä jotain keskusteltiin yhden vangin kanssa, ja oli vähän vaikeita asioita käsiteltävänä, niin sitten hän sanoi seuraavana päivänä, että ’kiva huomata että vartijakin on ihminen’. Että kyllä se tulee sieltä sitten, vaikka he saattaa räiskähtää siinä tilanteessa, mutta sitten kun he ajattelee asiaa, niin kyllä se tulee sieltä sitten, että ’vartijakin on ihminen’ ”. H7

Tässä näytteessä vanki havaitsee vartijan olevan ihminen ja kertoo tämän vartijalle. Tällöin siis vangit esiin tuoma määräyty ikään kuin vahvistaa työntekijän ammatillisen roolin muuttumisen.

Myös huumorin käyttö mainittiin yhtenä tapana käyttää omaa persoonaa. Lisäksi tuotiin esiin se, että tukipartiotyöhön siirtyvän henkilön on oltava valmis kannustamaan vankia ja kohtaamaan vanki ihmisenä.

”Se tulee aina näissä harkintajutuissa, kaikissa tämmösissä näin tulee. Se, että tavallaan pitää pystyä vähän lukemaan, että mikä se tilanne on ollu. Ei varsinaista esimerkkiä tuu tässä, mutta kaikessa työskentelyssä se persoona on tärkeä. Sitten on myös tunnustettava se, että kaikilla ei se toimi. Kemat ei välttämättä toimi, jolloin on järkevä mieltä, että voitaisko tässä katsoa, että joku toinen työntekijä valmistelisi tämän tai jotain. Esimerkiksi jos jollakin on vaikeuksia työskennellä naisen kanssa, niin meillä on miesohjaaja, että kannattaako vaihtaa, kannattais varmaan vaihtaa sitten tää. Riippuen niistä taustoista, mikä se on, että se ei oo vaan semmonen. Mutta kun näitä aina aika ajoin tulee. Jostain syystä voi olla hyvin vaikeaa puolin ja toisin. Niin ehkä kannattaa mieltä, se persoona on tärkeä, tai tietysti sukupuolieroista tällasista näin. Omalla persoonalla pystyy myös pehmentämään vähän niitä asioita ja nostamaan esille niitä, mihin kaivataan vielä tukea.” H10

Sitaatissa persoonan käyttö paikannettiin tilanteisiin, joissa työntekijällä on harkintavaltaa. Toisaalta tuotiin esiin ”kemioiden” merkitys kohtaamisessa. Myös työntekijän sukupuolen merkitys nostettiin esiin vuorovaikutusta määrittävänä tekijän joidenkin vankien kohdalla. Edelleen persoonan käytön merkitys nähtiin siinä, että sillä pystyy pehmentämään asioihin.

Myös oman persoonan käyttöön liittyviä riskejä tai rajoja tuotiin esille. Liiallinen läheisyys voi johtaa roolin hämärtymiseen ja siihen että asetelmaan liittyvä tietty hierarkisuus unohtuu. Kyseessä kuitenkin on virkamiehen ja asiakkaan tai vangin välinen suhde. Vaikka hierarkiaa ja valta-asetelmaa ei korostettaisi, se on kuitenkin koko ajan läsnä.

”Että se jos et sä omana persoonana oo siellä kohtaamisessa, niin sillon se ei auta sitä tilannetta. Kyllä nää osaa reagoida. Kyllä ne lukee meitä kuin periaatteessa piru raamattua. Että ne osaa. Niinku mä kerroinkin sen yhen ryhmän. Ja osa lukee, että minkä tyyppinen se henkilö on. Ja ne myös lukee millä tavalla, lukee myös munkin

kans. Koska mä omalla tavallani pyrin siihen, että just tää ihmisarvon kunnioittaminen ja tää tyyppinen, että kyselee ja ollaan ystävällinen ja niin edelleen. Ja sitten myös tietää, että jos mulle jotakin tapahtuu tai ne tekee, niin mä sitten myös puutun siihen ja helposti, niin ne on oppinu myös sen. Ne osaa ehkä sitten mulle olla sillä tavalla ystävällisiä. Ja ellei ne oo, niin mä sitten kyllä reagoin siihen. Että otan sen asian, että hei tää ei vetele.” H2

Toisaalta esitettiin myös eri mieltä olevaa kantaa. Tätä perusteltiin ensinnäkin sillä, että valvonta on muutosprosessia ajatellen kestoltaan rajallinen, enintään puoli vuotta. Lisäksi korostettiin, että sisäinen muutos olennaisempi kuin ulkoinen kontrolli.

Väittämä yhdeksän oli: **Valvotun koevapauden valmistelu ja tukipartiotyö edellyttävät kykyä joustavaan yhteistyöhön vangin omaisten, kuntoutustahtojen ja muiden toimijoiden kanssa.** Haastateltavat olivat lähes yksimielisesti väittämän kanssa samaa mieltä, joskin painottivat väittämän eri puolia. Tukipartio-ohjaajat korostivat varsinkin yhteistyötä vankien omaisten kanssa. Haastateltavat toivat esiin, kuinka tärkeää on tukipartioikäntien toteuttaminen hienovaraisesti esimerkiksi tilanteissa, joissa vangilla on käymässä vieraita. Myös hienotunteisuus työpaikoille ja oppilaitoksiin tehtävissä valvontakäynneissä nousi esille. Toisaalta valmistelun näkökulmasta tuotiin esiin muun muassa lastensuojelu, Kela, sosiaali-toimi, TE-toimisto, työpaikat ja koulut.

Joustavuutta perusteltiin paitsi vangin yhteiskuntaan integroitumisen helpottamisella ja omaisten huomioimisella, niin myös omalla työturvallisuudella. Lisäksi tuotiin esiin lastensuojelulliset asiat. Edelleen joustavuutta perusteltiin toteamalla, että on turha käyttää sanelupolitiikkaa. Yhteistyössä muiden organisaatioiden kanssa tämä ei ole edes mahdollista. Vaikka yhteistyötä omaisten kanssa korostettiin, siinä nähtiin kuitenkin myös kehitettävää:

”Omaisten kanssa sanoisin, että se keskusteluyhteyden avaaminen. Mun mielestä se on tärkeintä, että siellä henkilö joka käy siellä paikan päällä, niin varmistaa että tulee mitä tahansa kysyttävää, niin aina voi soittaa tänne ja kysyä, koska siellä kuitenkin omaisilla on paljon. (...) Mutta mun mielestä toi omaisten kanssa se yhteistyö, sitä ei mun mielestä voi liikaa korostaa. Sitä kontaktia pitäis pitää myös enemmän. (...) Valitettavasti pikkusen tuntuu aina välillä, että se on, kun ollaan koevapaudessa, niin ne asiat unohtuu, että ne jää sinne. Mä oon itse toivonu tukipartiolta enemmän sitä, että ne menis sinne asuntoon, koska meillä oli esimerkiksi kerran semmonen henkilö koevapaudessa, jossa oli perheväkivaltaa. Nyt jos aina ollaan siellä parkkipaikalla tapaamassa, sä et ikinä näe, että missä kunnossa se puoliso on. Tai jos sä soitat aina kymmenen minuuttia aikaisemmin, että mä tuun nyt sinne, niin kyllä se vaimo, jos sillä on musta silmä, niin ei se siellä kotona sitten ole. Semmosen luotettavan keskusteluyhteyden saanti sinnekin olis tärkeää.” H9

Toisaalta haastateltavat esittivät myös rajoja sille, kuinka joustavia yhteistyössä voidaan olla. Eräs haastateltava korosti ensin joustavuutta työpaikalle tehtävien

tukipartiokäyntien yhteydessä, mutta kun haastattelija puhui vankilähtöisyydestä ja työntekijän mahdollisuudesta itsenäisiin ratkaisuihin, haastateltava päätyi korostamaan valvotun koevapauden rangaistusluonnetta ja säädöspohjaa:

”Se, että miten niinku sen vangin kanssa keskustele, niin mun mielestä se vuoro-vaikutus heidän kanssaan on tosi hyvä. Ja sitten kuinka kunnioittavasti he menee sinne koteihin ja sitä vangin yksityisyyttä suojaa. Ja kuitenkin mitä sen tukipartion kanssa keskustellu näistä, että kun vankia mietitytti se, että tuleeks tukipartio sinne työpaikalle. Vai voisiko sen jotenkin järkätä sillai, että nää työntekijät ei saisi tietää, että hän on koevapaudes. Tottakai ne esimiehet tietää, mut hän ei haluais, että nää muut työntekijät saa tietää. Niin tosi hienosti sai sen sovittua, että jonnekin sinne parin kadun tai korttelin päähän, että sinne tulee tiettyyn aikaan. Ja se oli niinku tukipartiolta se ehdotus. Ni mun mielest tosi hieno juttu. (...) Kuitenkin on sit se rangaistuksen suorittaminen. Mutta kuitenkin kun siinä ollaan pikkuhiljaa askeleittain integroimassa takasin yhteiskuntaan, niin silloin myös meidän täytyy tulla vastaan siinä. (...) Kuitenkin meillä on ne säännökset ja säädökset, minkä mukaan meidän pitää mennä ja tehdä sitä työtä. Että ei voi ihan ruveta touhuamaan, miten haluaa.” H8

Haastateltavat esittivät myös rajauksia sille, missä määrin yhteistyötä voidaan tehdä. Erityisesti tuotiin esiin resurssikysymykset. Tukipartion ohjaaja toi esiin, etteivät heidän resurssinsa mahdollista joustavaa yhteistyötä palvelupaikkojen kanssa, vaan enemmän yhteistyötä tapahtuu valmisteluvaiheessa. Resurssit rajoittavat myös verkostotapaamisten käyttöä valvotun koevapauden valistelussa. Lisäksi tuotiin esiin, että esimerkiksi romaninaisten kohdalla saattaa olla koko suku hoitamassa asioita ja tällöin joudutaan rajaamaan suvun ja läheisten läsnäoloa.

Kaiken kaikkiaan sosiaalisia kompetensseja koskevat väittämät virittivät pohdintaa sosiaalisista taidoista ja yhteistyöstä vangin, omaisten ja sidosryhmien kanssa. Haastateltavat korostivat, että virkamiehenä toimiminen ei riitä, vaan työtä on tehtävä myös omalla persoonalla. Toisaalta haastatteluissa painottui myös ammatilliseen rooliin ja säädöksiin liittyvät vaatimukset, jotka edellyttävät toimimista myös vastuullisena virkamiehenä ja auktoriteettina.

5.6 Valvottu koevapaus ja rikollisuudesta irrottautuminen

Kolme viimeistä väittämää (väittämät 10–12) liittyivät valvotun koevapauden merkitykseen vapautuvan vangin yhteiskuntaan integroitumisen ja rikollisuudesta irrottautumisen kannalta. Kymmenennen väittämän mukaan **vangin motivaatiolla ei välttämättä ole merkitystä koevapauden onnistumisen ja yhteiskuntaan integroitumisen kannalta**. Haastateltavat olivat varsin yksimielisesti eri mieltä väittämän kanssa ja korostivat vangin motivaation merkitystä. Haastateltavat toivat esiin, ettei koevapaus onnistu ilman motivaatiota. Myös yhteiskuntaan integroitumisen näkökulmasta on olennaista, että elämässä on päämäärä tai tavoite, ettei elämä ole pelkkää ajalehtimistä.

Toisaalta kommentoinnissa tuotiin esiin, että päihdekuntoutuksessa motivaatio voi rakentua myös vähitellen, vaikka aluksi tavoitteena olisi ollut vain koevapautteen pääsy. Haastateltavat kertoivat, että välillä päihdeongelmaiset vangit ovat yllättäneet työntekijän pystymällä suorittamaan valvotun koevapauden siten, että mistään ei ole tarvinnut muistuttaa eikä huomauttaa. Haastateltavat korostivat, että jokin motivaatio kuitenkin täytyy olla myös alussa. Myös Jussi-työ nostettiin tässä esiin:

”No, esimerkiksi siinä, jos jonkun vangin toimintavelvoitteeksi laitetaan joku päihdekuntoutus. Ja vanki itse menee siihen sillä asenteella, että hän menee sinne, koska on pakko, koska se on tämän koevapauden edellytys. Että ei häntä muuten se kiinnostaisi. Niin sitten saattaakin olla, että siinä koevapauden aikana, kun hän siellä käy, niin se motivaatio löytyykin siihen. Ja sitten mun mielestä oli yksi hyvä, niin tai yhdessä koevapaudessa, siinä vanki oli tuomittu lähisuhdeväkivallasta ja sitten siinä laitettiin sen koevapauden toimintavelvoitteeksi Jussi-työskentely, eli lähisuhdeväkivaltatyöskentely. Ja hän itse tosi vastentahtoisesti sinne lähti, mutta lähti kuitenkin ja sitten loppupeleissä piti sitä ihan hyvänä asiana. Ja tavallaan tuossakin se koevapauden, tai se tavallaan se pieni pakko, mikä siinä kuitenkin on, niin oli ihan hyvä juttu sillä lailla, että ilman sitä koevapautta, niin hän ei ois ikinä lähtenyt sellaiseen lähisuhdeväkivaltatyöhön, mutta sitten koevapauden aikana hän lähti siihen ja koki sen ihan hyväksi jutuksi, ja mistä sitä tietää, ehkä siitä joku jäi takaraivoonkin sitten niistä keskusteluista.” H3

Yhdestoista väittämä oli: **sähköinen valvonta tukee valvotun koevapauden suorittamista, yhteiskuntaan integroitumista ja rikollisuudesta irrottautumista**. Väittämän moniosaisuudesta johtuen myös kommentointi jakautui koevapauden suorittamista ja yhteiskuntaan integroitumista koskevien vaikutusten kommentointiin. Haastateltavat olivat varsin yksimielisesti samaa mieltä siitä, että sähköinen valvonta tukee koevapauden suorittamista. Varauksia liitettiin lähinnä laitteiden toimivuuteen:

”Joo omalta osaltaan kyllä, jos se vielä toimis sillä tavalla hyvin, että se ei aiheuttais ylimääräisiä töitä kenellekkään. Ja ne toimisi ne laitteet ja kuulisi puolin ja toisin, että kun ihmiset puhuvat sinne puhelimeen, niin saatais vielä toisistamme selvää. Ja sitten, että ne paikantimet olis sillä tavalla että ei näyttäis, että koti on rannikolla ja asuukin sitten meressä sähkösen valvonnan mukaan. Että paikantaminen jos vielä kohdentuis ihan niinku oikeesti, niin kyllähän se semmonen ihan hyvä yksi osa sitä koevapauden tukea ja kontrollia on. Mutta laitteiden pitäisi olla pikkasen parempia.” H6

Kysymys sähköisen valvonnan merkityksestä yhteiskuntaan integroitumisen ja rikollisuudesta irrottautumisen jakoi mielipiteitä. Osin ajateltiin, että sähköinen valvonta tukee suoraan suorittamista ja sitä kautta myös yhteiskuntaan integroitumista. Ja kun koevapauden aikana tottuu säännölliseen elämään ja tietynlaiseen rytmiin, se voi myös kantaa pidempään. Toisaalta todettiin, että sähköinen valvonta tukee valvontaa, mutta ei välttämättä rikollisuudesta irrottautumista. Lisäksi painotettiin, että ulkoisen kontrollin sijasta tarvitaan sisäistä muutosta:

”Kun se ei oo pelkästään se sähkönen valvonta, vaan päänupis täytyy tapahtua niitä muutoksia, jos puhutaan rikollisuudesta irrottautumisesta. Että se ei mun mielestä toi sähkönen valvonta siihen vaikuta. (...) Se on kanssa sitä ulkoista kontrollia, että tietysti sisäisesti pitää ne muutokset tapahtua. Mut yhteiskuntaan integroitumista niin joo. Se rajaa varmaan sitten sen valvonnan aikana sitä ettei niinku. Mutta joo, kun mä en täysin usko ulkoseen kontrolliin ja motivaatioon, vaan sen täytyy lähteä sieltä ihmisestä itsestään, vähän syvemmistä asioista.” H8

Kommentoinnissa tuotiin esiin myös sähköiseen valvontaan liittyviä haittavaikutuksia. Kuvattiin muun muassa valvontalaitteeseen liittyvää leimaavuutta:

”Kun on panta nilkassa ja menisit lasten kanssa uimahalliin tai uimarannalle. Mutta siitä on ihan hauska juttu, on ihan pakko kertoa. Meidän isä kertoi mulle, että tuli käymään ja mä ajattelin, että mitähän sillä nyt on murheita ja sitä nau-ratti jo ihan hirveesti etukäteen. Sitten se sanoi, että kuule minä olin tuolla, menin uimahalliin ja olin käynytkin lapsen kanssa jo siellä. Kuinka ollakaan tuli sellainen pieni pojan taniainen siihen ja meni kyykkyyyn hänen jalan viereen ja sanoi, katsoi häneen ja sanoi, setä miksi sulla on rannekello nilkassa. Ja se sano, hän niinku niel-laisi ja hän sanoi, että se on hänellä uusi paikka, että hän tykkää pitää sitä siinä. Sanoi, että kaikki katsoi häneen ja hänen nilkkaa. Ja sanoi, että sata varma niin 90 prosenttisesti ne tiesi sillä hetkellä, että hän onkin valvotussa koevapaudessa tai vanki. Ja sitä ennen hän ei ollut mitenkään nähnyt, että siihen reagoidaan. Sitten mä sanoin, että no kävitkö kuitenkin. Ei kun meillä rupes äiti sitten käymään.” H9

Kahdestoista väittämä oli: **Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön vahvin osaa-minen liittyy rikollisuudesta irrottautumiseen liittyvien tekijöiden tunnistami-sen ja huomioimiseen.** Osa oli samaa mieltä. Eräs haastateltava täsmensi, että ei välttämättä vahvin mutta vahva kuitenkin. Vankituntemuksen ja vangin kautta käytyjen keskustelujen kautta pystytään tunnistamaan altistavia tekijöitä, kuten päihdeongelma ja aggressiivinen käytös. Myös rangaistusajan suunnitelmalla on tässä keskeinen merkitys. Näiden pohjalta voidaan sitten räätälöidä koevapautta henkilölle sopivaksi. Myös tämän väittämän kohdalla nousi esiin kohtaamisen mer-kitys rikollisuudesta irrottautumisissa:

”Kyllä, mun mielestä meillä menee niiku koko meidän yksikössä just tää, mennään kohtaaminen edellä.” H7

Eräs haastateltava asettui sinänsä kannattamaan väittämää, mutta korosti, että eri-laiset tekijät tulee huomioitua monialaiset työskentelyn kautta. Tällöin kyseessä ei itse asiassa ole yhden työntekijän osaaminen, vaan enemmänkin työnyhteisön osaaminen:

”Tavallaan se, vaikka mä en ajattele sitä ihan niin kuin tossa muodossa. Mutta kun se on ihan sitä samaa, että kun koevapautta valmistellaan ja monialaisesti valmis-tellaan, niin siinähän se niin kuin sitten kuitenkin tulee se. Toinen sanoo jotain ja toinen sanoo, mitä en mä ole ikinä tiennytkään, että sillä on jotain tällaista.” H9

Osa haastateltavista oli eri mieltä väittämän kanssa. Vahvin osaaminen liitettiin omaan tehtävään ja siihen, että suoriutuu siitä. Yksi haastateltavista otti esille myös ihmistuntemuksen. Edelleen korostettiin myös vangin kohtaamiseen liittyvää osaamista:

”Kyllä se edelleenkin se vangin kohtaaminen. Miten niitä asioita käsitellään, miten me se ihminen otetaan vastaan, kun hän tulee tänne, miten me hänen kanssa toimi-taan arjessa, miten hän asioi meidän kanssa. Tavallaan ihan sen arjen ja rutiinien ja tämmösten hoitamistapa, selvinpäin, meidän kanssa. Ni miten me tavallaan sii-hen lähetään mukaan ja miten toimitaan vangin kanssa. Ni se on ehkä se mun mie-lestä se kaikista tärkein, koska ohjelmatyötä ja tämmöstä, näistä asioista puhuu oikeestaan meidän erikoishenkilökunta vankien kanssa. Ja kuitenkin vartijoiden kanssa he on päivittäin, vois sanoa kaikista eniten tekemisissä. Ja se, että miten noi vartijat heidän kanssa toimii, miten vartijat heitä kohtaa, miten keskustelee heidän kanssaan, miten hoitaa asioita poistumislupavalmisteluissa tai päihdetestissä tai missä tahansa, tavaroiden tarkistamisessa, perhetapaajien vastaanottamisessa. Kaikessa tämmösessä, ihan arjen rutiineitten hoitamisessa ni kylhän se tavallaan tai mä nään sen silleen, että se on semmonen peili. Että jos me toimitaan vangin kanssa asiallisesti, hyvin, tämmösis vaikeis tilanteissaki, niin kyl he tavallaan heiänki tapa toimia siin kehittyä.” H6

Edelleen painotettiin, että osaaminen riippuu henkilön tehtävistä ja työkokemuk-sesta. Haastateltavat totesivat myös, että kuntoutuspuolen ja valvontapuolen aja-tukset poikkeavat jyrkästi toisistaan, eivätkä kaikki Rikosseuraamuslaitoksen työn-tekijät jaa uskoa ihmisen muutokseen:

”Voisin kuvitella tai kokemuksen perusteella, että vartijat ja kuntouttavat työnteki-jät on niinku, että on se ajatusmaailma hyvinki erilainen. Ja varsinki vanhemmille vartijoilla on hyvinki kylmäkiskonen se ajatusmaailma vangeista. Ja se mentali-teetti, että haluis vaan säilöä niitä vankeja, että ei niinku kuntoutuksesta tai sosi-aalilyöstä oo mitään hyötyä.” H8

Korostettiin myös työntekijän asenteen merkitystä:

”No semmonen työntekijän asenne on se, että se ehkä kantaa siinä, tai ei ehkä, vaan kantaa siinä, että miten sä sitä vankia kohtelet, nii se kantaa siinä sitte. Ja olla esimerkkinä omalla käytöksellä ja tämmösellä, niin se siinä mun mielestä on se, mikä kantaa ja se sitte. Uskosin näin, että se näkyy sitten siinä, että vanki onnis-tuu sitten tai epäonnistuu. Aatellaan puolen vuoden koevapaus ja siinä nyrpeellä naamalla käy kaks kertaa viikossa puhalluttamassa, niin ei se ainakaan motivoi, että semmonen. Että ihmistä kohdellaan ihmisen lailla, niin se on mun mielestä se Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön semmonen tärkein juttu. Että meidänhän ei tarvitse rankaista enää eikä tuomitakkaan, että tuomio on saatu tuomioistuimesta, että se ei oo meidän tehtävä.” H5

Tuotiin esiin myös suljettujen laitosten ja avotalojen ero ja korostettiin sitä, että vankia kohdellaan ihmisenä.

Rikollisuudesta irrottautumista koskevien väittämien virittämässä keskustelussa korostui sisäisen motivaation merkitys valvotun koevapauden suorittamisessa ja rikollisuudesta irrottautumisessa. Kuitenkin esimerkiksi päihdekuntoutujien kohdalla tiedostettiin motivaation vähittäisen rakentumisen mahdollisuus. Kaiken kaikkiaan haastateltavat pitivät sähköistä valvontaa toimivana ja valvotun koevapauden suorittamista tukevana. Sitä vastoin kysymys siitä, missä määrin sähköinen valvonta tukee muutosta, jakoi mielipiteitä. Viimeinen väittäjä puolestaan viritti keskustelua kohtaamisen, asenteen ja moniammatillisuuden merkityksestä.

5.7 Osaaminen ja sen haasteet

Lopuksi haastateltavia pyydettiin arvioimaan omaa osaamistaan ja muiden valvotun koevapauden prosessiin osallistuneiden henkilöiden osaamista sekä osaamisen vahvuuksia ja haasteita. Osaamisen vahvuuksina nousi esiin vankien kohtaaminen, se, että ”osaa lukee niitä tyyppejä”. Kohtaamiseen liitettiin myös empatiakyky ja huumorintaju. Edelleen vuorovaikutusosaaminen liitettiin turvallisuusosaamiseen:

”Mun oma osaaminen liittyy turvallisuuteen, kaikilta kohdilta. (...) Oikeestaan mä sanon, että mä oon hyvä saamaan ihmisiä puhumaan tavalla tai toisella. Jos mulla oli jengiläisiä tossa, sanotaan ettei puhu mitään, kyllä kaikki puhuu. Jokainen ihminen puhuu jotain. Ja kun käydään ja jutellaan, niin aina jotain tietoa tulee. Ehkä semmonen osaa tehdä oikeita johtopäätöksiä. Sen mä näen ehkä vahvimpana. (...) Et kykenee oikeella tavalla viemään asioita eteenpäin, koska tässä työssä saa myös riidan aikaiseksi aika helposti. (...) Pitää pystyä hieman luovimaan.” H10

Edelleen keskeinen osaaminen liitettiin koevapauteen liittyvien työtehtävien suorittamiseen, siihen, että osaa tehdä koevapauksia. Tämän täsmennettiin tarkoittavan sellaisia perusasioita kuin hyväksyttävien toimintavelvoitteiden tunnistamista, asunnon hankintaan liittyvät asioita, asunnon tarkastuskäyntiä, puolisojen kuulemista yms. Osaamisen vahvuuksia tarkasteltiin myös vankiryhmien kautta ja korostettiin esimerkiksi seksuaalirikollisiin liittyvää osaamista. Lisäksi tuotiin esiin, että eri henkilöillä ja henkilöstöryhmillä on erilaisia vahvuuksia.

Osaamisen puutteina nousivat esiin ensinnäkin kuntouttava työ ja lasten haastattelut sekä yhteistyö ja verkoston luominen. Mainittiin myös talousosaaminen sekä se, että osattaisiin jo valmisteluvaiheessa paremmin selvittää vangin valmiuksia selvittää koevapaudessa. Myös valvonnassa nähtiin haasteita. Esitettiin, että testaamisessa ollaan jäljessä kansainvälistä kehitystä. Osaamisen haasteita puhuessaan haastateltavat kiinnittivät huomiota myös koevapauteen liittyvät poikkeamien myöntämiseen ja siihen, että niissä on laitoskohtaisia eroja. Edelleen haasteena nostettiin esiin ammatillinen asenne työhön:

”Haasteita just tavallaan tää määrätynlainen ammatillinen asenne työhön, se on haasteena. En sano, että se asenne on väärä. Mut mulla on semmonen tapa, että negatiivisen ilmapiirin luominen niinku tavallaan että joku asia potuttaa, ei tarvi semmosta negatiivista ilmapiiriä muuten yleensäkkään työpaikalla luoda, vaan sen jotkut asiat on vähän, että niistä voi puhua. Mut semmoset negatiivisen kautta se puhuminen ei oo hyvä. Sitten se liittyy siihen jaksamiseen ja tämmöseen kaiken näköseen. Ja jos me voidaan huonosti, niin ei meidän valvottavatkään voi siinä tilanteessa hyvin, kun me ei jakseta keskittyä siihen tilanteeseen.” H2

Kaiken kaikkiaan osaamisen vahvuuksia ja haasteita koskeva puhe nosti esiin monenlaisia osaamisalueita. Myös tämän haastatteluosion kohdalla vuorovaikutukseen ja kohtaamisen liittyvä osaaminen eri muodoissaan sekä ammatillinen asenne korostui. Toisaalta tuotiin esiin myös eri henkilöiden ja eri ammattiryhmien osaamisalueiden erilaisuus.

5.8 Yhteenvedoä Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden haastatteluista

Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden haastattelut antavat varsin yksimielisen kuvan siitä, että valvottu koevapaus on toimiva osa suomalaista rangaistusjärjestelmää. Erityisesti se näyttäytyy merkityksellisenä osana pitkäaikaisvankien asteittaista vapautumista ja siviilielämään valmentautumista. Haastattelujen perusteella valvotussa koevapaudessa on toisaalta myös joitakin kehittämiskohteita, jotka liittyvät muun muassa valintaprosessiin ja teknologian toimivuuteen. Myös järjestelmän hyväksyttävyyteen liittyvät pohdinnat tulivat yksittäisissä haastatteluissa esiin.

Haastatteluissa tuli näkyviin joitakin valvottuun koevapauteen liittyviä perustavanlaatuisia jännitteitä. Ensinnäkin esiin nousi kysymys käytänteiden yhtenäisyydestä. Aineisto tuo näkyväksi sen, että tällä hetkellä eri laitosten käytänteissä on paljon epäyhtenäisyyttä, mikä saattaa vaarantaa vankien tasavertaisen kohtelun. Toisaalta painotettiin, että jokainen tilanne on erilainen ja valvotun koevapauden suunnittelussa ja toteutuksessa tulee ottaa huomioon vangin yksilölliset tarpeet. Toimintakäytänteiden kehittäminen onkin tasapainottelua prosessien standardoinnin ja yksilöllistämisen välillä.

Toinen perustavanlaatuinen jännite liittyi valvonnan ja kuntoutuksen väliseen suhteeseen. Haastateltavat painottivat varsin yksimielisesti sitä, että valvotun koevapauden suunnittelussa ja toteuttamisessa on keskeistä valvonnan ja kuntoutuksen

yhteensovittaminen ja monesti sama toimenpide (esim. päihdetestaus) on samalla näitä molempia. Kuitenkin esimerkiksi tukipartiotyötä koskevassa kommentoinnissa tuli esiin pelkoa, että toimintaa kehitetään liiaksi kuntoutuksen ehdoilla. Yksittäiset haastateltavat toivat myös esiin valvontapuolen ja kuntouttavan henkilöstön näkökulmien erilaisuuden. Vaikka aineistossa ei tullut esiin varsinaisia äärikantoja suhteessa kuntoutukseen tai turvallisuustyöhön, näiden välinen jännite oli nähtävissä monessa kohtaa aineistoa. Myös haastateltavien suhde vankilähtöisyyteen oli ambivalentti. Yhtäältä sitä korostettiin valvotun koevapauden valmistelun keskeisenä lähtökohtana. Toisaalta painotettiin, että vanki on kuitenkin vanki, joka suorittaa rangaistusta ja siten toiminta ei voi olla täysin vankilähtöistä.

Haastattelujen perusteella keskeinen valvottuun koevapauteen liittyvä osaamisalue näyttäisi liittyvän vuorovaikutukseen ja kohtaamiseen. Vuorovaikutuksen keskeisyys tuli esiin eri väittämien kohdalla ja osaamisen vahvuuksista puhuttaessa. Toisaalta myös siihen liittyviä puutteita tuotiin esiin. Eri yhteyksissä vuorovaikutusta kuitenkin jäsennettiin eri tavoin. Osassa kommentteja painotettiin luontaisia vuorovaikutustaitoja, jolloin osaaminen liitettiin omaan persoonaan. Toisaalta tuotiin esiin myös valvontatyölle ominaisia ammattispesifimpiä vuorovaikutustaitoja. Korostettiin, että työntekijällä tulee olla kyky tarkkailla ja arvioida vankia sekä myös käyttäytymisellään ehkäistä turvallisuuteen liittyviä uhkia. Tällaisessa puheessa vuorovaikutus vangin kanssa näyttäytyi pelinä, jolloin keskeistä on, että työntekijä pysyy jämäkkänä eikä vaaranna turvallisuutta. Kokeneelle työntekijälle kehittyä ajan myötä ”vankituntemusta”, joka mahdollistaa paitsi turvallisen kohtaamisen, niin myös vangin tukemisen. Vuorovaikutus näyttäytyi myös ammatillisena sosiaalisenä tukena ja empatiana. Erityisesti tämä tuli näkyviin päihdekuntoutuksesta ja erityishenkilöstöistä puhuttaessa sekä lapsen kuulemisen yhteydessä. Osin vuorovaikutusta koskeva puhe liittyi myös asenteiden ja roolien uudelleenarviointiin. Korostettiin, että viranomaismainen työote ei valvotun koevapauden valmistelun ja toteuttamisen kohdalla riitä, vaan vanki tulee kohdata ihmisenä.

Haastateltavat toivat esiin, että valvottu koevapaus ei vaadi pitkälle menevää erityisosaamista. Valvotun koevapauden katsottiin kuitenkin edellyttävän joitakin spesifejä ammatillisia taitoja (esim. valvontateknologian käyttö) ja tietoja (esim. valvotun koevapauden prosessi). Metakompetenssien keskeisyyteen liittyen esitettiin osin ristiriitaisiakin näkemyksiä. Toisaalta painotettiin joustavaa tilannekohtaisuutta ja jatkuvaa oppimista, mutta toisaalta korostettiin sitä, ettei päivittäisessä työssä kohdata niin kovin uudenlaisia tilanteita.

6. SIDOSRYHMIEN EDUSTAJIEN NÄKEMYKSIÄ VALVOTUN KOEVAPAUDEN EDELLYTTÄMÄSTÄ OSAAMISESTA

Haastateltavat sidosryhmäedustajat edustivat keskenään varsin erilaisia toimijatahoja. Haastateltavana oli kaupunkien edustajia (5 haastateltavaa kolmesta kaupungista), järjestöjen edustajia (4 haastateltavaa kolmesta järjestöstä), seurakuntien edustajia (2) sekä ammatillisen oppilaitoksen edustaja. Osa haastatelluista edusti sellaista tahoja, joka tarjosi varsin kokonaisvaltaisesti palveluita rikostaustaisille asiakkaille. Kokonaisuus saattoi sisältää sekä asumista, työtoimintaa että kuntoutusta. Joidenkin työssä painottui tuettu asuminen tai sosiaalityö, kun taas jotkut haastateltavat edustivat selkeämmin rajattua tehtäväaluetta, kuten koulutusta. Osa haastateltavista työskenteli päätoimisesti rikosentekijöiden kanssa ja teki jatkuvasti työtä valvotussa koevapaudessa olevien vankien kanssa, kun taas joillekin haastateltavista valvottu koevapaus oli vieraampaa ja rikosentekijät vain yksi osa asiakaskunnasta. Osa toimijoista tapaa vangin ensimmäistä kertaa vasta koevapauden alettua, mutta joidenkin toimijoiden näkökulmasta valvottu koevapaus linkittyy usein pitempiketoiseen prosessiin ja yhteistyö on kiinni vangin vapaaehtoisuudesta.

Yleisellä tasolla sidosryhmähaastattelujen antama kuva ei kovin ratkaisevasti poikennut rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden haastatteluihin perustuvasta kuvasta. Toki painotukset hieman vaihtelivat ja haastateltavat ottivat suurimpaan osaan väittämistä myös keskenään erilaisia kantoja. Toimintapositionen erilaisuus ja rajautuneisuus näkyi kommentoinnissa myös niin, että joihinkin kysymyksiin monien haastateltavien oli vaikeaa ottaa kantaa.

6.1 Valvottu koevapaus toimivana järjestelmänä

Rikosseuraamusalan työntekijöiden tavoin myös sidosryhmien edustajat pitivät valvottua koevapautta sinänsä erittäin toimivana järjestelmänä (väittäjä 1), joskin myös varauksellisia kantoja esitettiin. Lisäksi osa haastateltavista totesi, että osaa tarkastella asiaa vain omasta näkökulmastaan. Tärkeänä pidettiin nimenomaan jatkumon rakentamista vankeudesta koevapauden kautta vapauteen. Tuen tarjoajan näkökulmasta valvottu koevapauden etuna pidettiin myös sitä, että siinä valvonta tukee kuntoutusta ja toimii tietynlaisena takuuna, jolloin tuen tarjoajan riski jää pieneksi esimerkiksi asuntojen välivuokrausta ajatellen. Pidettiin hyvänä myös sitä, että ammatillinen koulutus on aloitettu jo suljetussa vankilassa, ja se on siten jatkunut valvotussa koevapaudessa. Erityisesti kuitenkin korostettiin sitä, että valvotussa koevapaudessa vanki oppii arkielämän taitoja. Tässä myös päihdetestaus toimii tukevana tekijänä.

Myönteisten kannanottojen ohella haastateltavat esittivät myös väittämää koskevia kriittisiä huomioita. Haastattelussa tulee esiin se, että joissakin kunnissa on määrätietoisesti lähdetty kehittämään valvottuun koevapauteen tulevien vankien prosessia:

”Mä luulen, että meillä täällä (paikkakunnalla) tää malli tai polku yleensäkin tähän valvottuun koevapauteen on aika pitkälle suunniteltu ja mietitty etukäteen. Yleensäkin koko palveluprosessi, mutta se, että rikosseuraamuspuolella säännöt totta kai on hyvin tiukat ja viimeisen päätöksen tekee aina vankilanjohtaja, joka tuottaa sitten haastetta meille sidosryhmille. Että me tehdään täällä valtava määrä töitä, hoidetaan asiakkaalle sosiaalipalvelut käyttöön, mielenterveys-, päihdepalvelut käyttöön, esitään se toimintavelvoitepaikka, hoidetaan. työnhaut kuntoon ja suunnitelmat kuntoon. Ja sit vankilanjohtaja sanookin, että evätään, jolloin koko prosessi on ollu turha. Eli tää on ehkä se, me kyllä, se on toimiva, mutta tietyllä tavalla siellä on sitten aina se.” H12

Sitaatista tulee esiin tyytyväisyys valvottuun koevapauden järjestelmään ja itse kehitettyyn prosessiin. Samalla esitetään myös kritiikkiä vankiloita ja rikosseuraamuslaitosta kohtaan. Yhteistyön puutteiden takia kunnissa saatetaan tehdä paljon ”turhaa” työtä, kun valmistellaan koevapautta, joka ei sitten toteudukaan. Kritiikki kohdistuu myös siihen, että Rikosseuraamuslaitoksen puolella ei täysin ymmärretä valmistelun vaatimaa työmäärää.

Haastateltavat viittasivat myös Rikosseuraamuslaitoksen epäyhtenäisiin toimintakäytänteisiin sekä siihen, että valmistelussa kiinnitetään välillä turhan paljon huomiota kokonaisuuden kannalta merkityksettömiin yksityiskohtiin, kuten seuraava haastateltava tuo esiin:

”Koevapaus on erittäin hyvä. Se on rangaistusmuotona erittäin järkevä. Sitä tukee kaikki tutkimus siitä, millä tavoin saadaan paras tulos uusiutumiskokouksen

vähentämiseksi ja että henkilöt kiinnittyy osaksi yhteiskuntaa. (...) Järjestely on minun mielestä vähän liian kirjavaa tässä. Mä en voi uskoa, että se olis. Ne ongelmat, mitä me joskus tän asumisen kannalta kohdataan, ne olis oikeita ongelmia, niin sillon mun tulkintani on, että ne on pikkasen liian kirjavat. Jotkut paikat haluaa ihan käsittämättömän tarkkoja tietoja meidän asumisyksiköstä, ja joillekin laitoksille käy ihan vaan että joo okei (järjestö). Me tiedetään missä se on, me tiedetään mikä se on, asia hoituu. Eli tarkkuudet saattaa olla että kysytään tyyliin neliökokoja huoneista ja muita mitkä. Mä uskon, että varmasti koevapauden valmistelussa on joitain kohtia, mutta kuinka tarpeellisia ne tiedot on jos puhutaan asumisyksiköstä, mä en oikein jaksa uskoa. Sit nää jää näihin, juututaan lillukanvarsiin.” H22

Kritiikkiä herätti myös se, että valvottu koevapauden kautta vapautetaan myös vankeja, jotka eivät ole siihen itse motivoituneita:

”Mä en tiedä tarkalleen, musta tuntuu, että Risellä on jotkut suoritavoitteet, että tietty prosa pitää tiettyjen toimenpiteiden kautta olla. Meillä on siis muutama nyt sellainen, jotka on alun perin tullu meille tiedolla, että he ei itse halua koevapauteen. Sitten asiakas tavataan, ja sit tulee semmoinen vaikutelma, että Rise on sanonut, että oikeen painostaa lähteen, ja asiakas, esimerkiksi jollain asiointilomalla käyttää tietoisesti päihteitä, jotta hänen ei tarvi lähtee koevapauteen. Että hän itse sössi sen homman. Niin vaikka se on suurimmalle osalle hyvä juttu, niin kaikille se ei oo hyvä juttu, ja että he kuuntelisi sitä vankia myös heidän näkökulmasta. Suurin osa toki haluukin, mutta sit on näitä, jotka. Yksikin oli just niin, että selkeesti hän käytti sen takia, että hän ei halunnut. Hän halusi sit vapautua vapautumispäivänä.” H17

Edelleen tuotiin esiin se, että valvottu koevapaus kyllä toimii, mutta haasteena ovat yhteistyön puutteet, koevapauden päättymisvaihe ja se, ettei vanki jää siinä ”tyhjän päälle”. Valvottu koevapauden valmistelua pidettiin myös varsin laitoskeskeisenä ja riskianalyysiin perustuvana. Eräs haastateltava totesi, että laitosturvallisuuteen liittyvä poikkeustilanne vankilassa saattaa vaikuttaa siihen, että yksittäisen vangin pääsy koevapauteen viivästyy:

”Väittäjä tekee aina ensiks mieli kyseenalaistaa. Mä en ymmärrä sinällään, mitä toi tarkoittaa. Jos lainsäädäntöviitekehystä tarkastellaan, mun mielestä se on oikein toimiva osa suomalaista seuraamusjärjestelmää, että se on hyvä, järkevä, toimiva. Mutta sen käytössä on paljon puutteita, eroja, kehitettävää. (...) Toki laitoksissa on eroja siinäkin, miten ne suhtautuu asioihin. Mutta sitten järjestelmää haavottaa se, että yksinkertaisesti jos vangilla sattuu päihdetila meneen pahaksi, niin nehän pistää silloin, että kukaan pääse minnekään, koska heidän täytyy saada se tilanne hallintaan. Sillon siellä juuri sillon sattumalta oleva vanki, sattumalta juuri siinä laitoksessa oleva, häneltä sulkeutuu monia sellaisia mahdollisuuksia, jotka tukisivat häntä eteenpäin. Että tavallaan sattuma ohjaa ihmisen siihen rikoskierteeseen jatkamaan sitä.” H20

Kaiken kaikkiaan siis haastateltavat pitivät valvottua koevapautta yleisellä tasolla varsin toimivana systeeminä, mutta myös varauksellisia näkemyksiä esitettiin runsaasti. Esitetyt varaukset liittyivät sen käytännön toteutukseen ja erityisesti rikosseuraamusalan toimintakäytänteisiin ja yhteistyön puutteisiin. Haasteena tuotiin esiin myös valvotun koevapauden päättymisvaihe.

6.2 Valvotun koevapauden edellyttämät taidot

Valvotun koevapauden edellyttämiä taitoja sidosryhmien edustajat kommentoivat kiinnittäen huomiota omaan osaamiseensa mutta osin myös valvottua koevapautta toteuttavan henkilöstön osaamiseen. Sitä vastoin valmistelua he eivät juurikaan osanneet kommentoida. Toinen väittäjä, **valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa edellytetään monien käytännön erityistaitojen hallintaa**, jakoi jossain määrin mielipiteitä. Puoltavaa kantaa perusteltaessa viitattiin rikosseuraamusalan käsitteistön tuntemukseen, palveluverkkojen tuntemukseen sekä kykyyn tulla toimeen haasteellisten asiakkaiden kanssa. Painotettiin psykologista silmää sen suhteen, mitkä ovat ihmisen todelliset intressit ja missä hän lopulta pärjää. Haastateltavat korostivat verkosto-osaamisen keskeisyyttä:

”Verkosto-osaamisen tuominen sille valmistelevalle virkamiehelle tavallaan siihen tueksi. Musta se on se keskeinen asia. Elikkä ei voi odottaakaan, että se valmisteleva virkamies handlais sen, mitä siviilissä tukea tarvitaan. Eihän se kuulu tavallaan siihen työhön. Mitä enemmän on siitä kokemusta, niin totta kai se auttaa. Mutta tavallaan se, että silloin ei voida edellyttää ehkä valmistelijalta niin paljon sitä ammattitaitoa ylipäättäen. Mun mielestä se tarvitaan se ulkopuolelta tuleva tuki siihen. Silloin se yhtälö voi toteutua hyvin. Ja siitä meillä on hyviä kokemuksia. Me ollaan hyvin usein järjestetty niitä verkostopalavereja ja tapaamisia. Ja musta se on keskeistä, että siinä on mukana kaikki ne tahot, jonne tällä ihmisellä on oletettavasti tulossa asiakkuus. Silloin se toimii aika hyvin.” H15

Toisaalta esitettiin, että valvotussa koevapaudessa olevien kanssa työskentely ei edellytä mitään erityistaitoja, vaikkakin perusasiat valvotusta koevapaudesta on hyvä tuntea.

”Ei. Paitsi vähän ehkä helpompaa, koska heillä on ne rajat siellä ja joku muu valvoo heidän hommaansa. Mutta että ei, mun mielestä se jo riittää, että me tiedetään, mitä se tarkoittaa se koevapaus ja muuta. Mutta en mä koe, että se eroisi hirveesti siitä niistä, jotka tulee suoraan vankilasta. Muuta kuin että se on meille riskittömämpää.” H17

Haastateltavat totesivat myös, että valvotun koevapauden toteuttamisessa ei vaadita varsinaisia erityistaitoja, vaan olennaista on ennakkoluulottomuus ja valmius kohdata erilaisia ihmisiä. Lisäksi haastateltavat toivat esiin omaan positiionsa liittyviä kommentteja. Esimerkiksi eräs kuntatahoja edustava haastateltava kuvasi omaa erityisasemaan seuraavasti:

”Meillä on tietysti se erikoisuus meidän työssä, että me ollaan kunnan edustajia. Niin tavallaan, jos koevapaus vaikka katkeaa just esimerkiksi vaikka sen päihde-käytön takia, niin meillä pystytään tekemään jo tarvittavat toimenpiteet. Kun vapautuu, niin se päihdehoito jatkuu sitten. Että sitten ei tarvitse enää lähteä hakemaan niitä tahoja, jotka hoitaa, kuka on sun sosiaalityöntekijä tai -ohjaaja, ja kuka tekee niitä hakemuksia oikeille paikoille siellä kunnassa. Mä koen, että me ollaan etuoikeutettuja, me pystytään tavallaan kunnan puolesta vaikuttamaan moniin asioihin sitten taas täällä vapautumisessa ja valmistella koevapausaikana myöskin.” H18

Kolmas väittäjä oli: **Valvotun koevapauden valmistelussa edellytetään kykyä soveltaa ja räätälöidä tukipalveluita vankien yksilöllisiin tarpeisiin**. Haastateltavat olivat valtaosin samaa mieltä väittämän kanssa. Perusteluissa viitattiin erilaisiin tukimuotoihin, kuten päihde- ja mielenterveyspalveluihin ja toimeentulotukeen. Korostettiin erityisesti verkostoyhteistyön merkitystä. Toisaalta tuotiin esiin, että valvotussa koevapaudessa olevat asiakkaat eivät eroa muista asiakkaista, vaan kaikkien kohdella tukipalveluiden soveltaminen ja räätälöinti on tärkeää.

”Kyllä joo, ilman muuta. Mitenhän tää näkyis? Se edellyttää, yksilöllisiä tarpeita, jos ajatellaan, asumisen kannalta vaikka että onko asumisyksikkö, onko se soveltuva siihen, tarvitseeko erikseen hajaseutujen tukiasunnon. Tukitoimenpiteissä ilman muuta, mikä se koevapauden sisältö on, niin se on. Mun mielestä siinä kiteytyy se tarvittava erityisosaaminen. Kuinka luoda esimerkiksi jatkumo vankilassa tehdylle hyvälle kuntoutustyölle. Se on sellanen, mitä mä toivoisin myös näkeväni enemmän joskus noissa toimintavelvotteissa ja koevapauden suunnitelmissa. Että jos pitää kärjistä, niin mun mielestä turhan usein käy niin, että jos on työpaikka, niin se on sitten sillä selvä. Työ on hirvittävän tärkeä ja keskeinen asia, mutta mä en ihan käsitä sitä, millä tavoin se painaa ne jotkut kriminogeeniset tekijät alas sieltä taustalta se työpaikka. Työpaikka estää joitain asioita, laskee joitain riskejä, mutta pitäisikö siihen kytkeytyä jotain muutakin on mun kysymykseni. Mun mielestä mitä siihen pitäisi kytkeytyä olis jatkumot vankilassa olevaan ohjelmatoimintaan, ja niitä pitäis kehittää.” H22

Vaikka haastateltavat yksimieleisesti korostivat asiakkaan tarpeita vastaavien tukitoimien merkitystä, he myös toivat esiin yhteiskunnan asettamia reuna-ehtoja. Yksi keskeinen yhteiskunnallinen tavoite on pyrkimys siihen, että asiakkaat työllistyisivät:

”Meilläkin ehkä kokemus on siitä, että just vangit tai rikoksia tehneillä, että siellä sitten monesti on jotain problematiikkaa muutakin, joka tarvii sit tukea. Ehkä päihdeitä tai elämänhallintaa tai jotain muuta, mikä sit vaatii jotain tukitoimia. Ja toi just samaan kanssa toi, että mistä äsken, että mikä on ensinnäkin, mikä on se polku, mitä lähetään ja mitä kaikkea siihen tarvitaan ympärille, että se toimisi. Kuitenkin jotenkin pitää mun mielestä hyväksyä myös se, että on ne tietyt yhteiskunnan asettamat reunaehdot, jotka vaan on olemassa ja tavallaan sitten. Jos kuitenkin tavaltaan aatellaan, että jokaisen tai mekin nyt tuolla alle kolmekymppisissä aatellaan,

että tavallaan kuitenkin pitäisi aatella, että se työ on se, mihin tähdätään. On sitten se porukka, jotka ei ikinä pysty siihen, mutta tavallaan, että se työ voi olla tuettua työtä tai että mitä vaan, mutta ainakin vähintään se mielekäs päivätoiminta, että jokaisella olisi, niin kyllähän se on aika myös sellainen yhteiskunnan asettama normi tavallaan. Ja sitten tavallaan, että hirveän paljon jos lähdetään, että miten paljon voidaan sitten räätälöidä kuitenkin. Jos sitten tavallaan yhteiskunta asettaa ne tietyt ehdot ympärille, että tavallaan tähän pitäisi nyt pyrkiä. Vaikka kuinka haluaisin tehdä tätä tai tää olisi se juttu, että kyllä siinä tulee jossain kohtaa vastaan ne tavallaan realiteetit. Mutta sit tietysti ehkä siinä alussa voi aatella, että alussa se voi olla aika räätälöityä tavallaan. Koska se, mistä ihminen lähtee, voi olla tosi eri, että se voi oikeasti lähteä sieltä motivoinnista se työskentely.” H23

Haastateltava tuo esiin, että työ on yksi yhteiskunnan asettama normi, jota kohden pyritään. Tästä huolimatta työskentely voi varsinkin alkuvaiheessa olla hyvinkin räätälöityä ja motivointiin keskittyvää.

Neljäs väittämä oli: **Valvotun koevapauden toimeenpanossa on olennaista valvontaa ja kuntoutusta tukevien toimien joustava yhdistäminen.** Haastateltavat olivat pääosin samaa mieltä, mutta myös varauksellisia kommentteja esitettiin. Osa vastaajista kommentoi nykytilannetta ja osa puhui toivotusta tilanteesta.

Joustavuuden tärkeyttä perusteltiin eri vankien erilaisella tilanteella sekä sillä, että eri ihmisillä painottuu eri asiat ja osa vangeista tarvitsee lähinnä kuntoutusta ja osan kohdalla kontrollin merkitys on keskeisempi. Toisaalta väittämä viritti myös pohdintaa työnjaosta. Haastateltavat toivat esiin, että Rikosseuraamuslaitos hoitaa valvonnan ja muut tahot sitten kuntoutuksen. Tätä pidettiin toisaalta hyvänä, mutta se herätti myös kritiikkiä. Todettiin, että Rikosseuraamuslaitoksen valvontakäytännöt vaativat yhteistyökumppaneilta joustavuutta:

”Ja se on, sen ymmärtää, että se valvonta kuuluu siihen olennaisena osana. Se on ehkä meidän se, se on myös tosi hyvä asia, koska se jotenkin, meillä on ainakin kokemus, että kyllä ne käyvät ja sitten he kertoo, että illalla tuli kotiin, se valvonta on tärkeä. Mutta sitten jotenkin mä nään sen, että se valvonta tulee sieltä Risen puolelta, mut eipä siellä koevapauden aikana kyllä siis Risen puolelta ei sitä kuntoutusta tuu. Että täällä se on sitten meillä ehkä sidosryhmillä se kuntoutuksellinen osuus siinä. Että sitä ei kyllä sitten, että kun se on se valmistelu ollu ja sit ku ne on täällä, niin ehkä se yhteydenpito on nimenomaan siihen valvontaan liittyvää Risen kans. (...) Tavallaan se on meille myös hyvä, että se tulee sieltä, koska meidän ei tarvitse siihen, me pystytään keskittyytään täällä ehkä siihen just kuntoutukselliseen puoleen. Että mitä tässä kerrottiin, niin näähän kaikki nää erityistarpeiden huomioiminen ja polkujen miettiminen on sitä kuntoutuksellista osuutta, että sitä täällä toteutetaan.” H13

Toisaalta pidettiin toivottavana, että valvonta ja kuntoutus eivät ole erikseen, vaan liittyvät läheisesti yhteen. Myös tässä kohden painotettiin verkostoyhteistyötä ja sitä, että kaikki tukitahot saadaan yhtä aikaa koottua yhteen keskustelemaan asiasta.

Esitettiin, että asia on sinänsä olennainen, mutta käytännössä yhteistyö ei ole joustavaa, vaan tahot tekevät omaa tehtävänsä. Tukipartioiden toimintaan kaivattiin ”pistokoemaisten puhallutusten” sijasta sekä yhteistyöpalavereita että vapaamuotoisempaa yhteistyötä:

”No onhan se olennaista, mutta tota mä nyt mietin, että toteutuks se nyt sit ihan kuitenkin noin, etät tota kyähän se kuitenkin ainakin alkuvaiheessa niin oli vähän niinku semmonen, niinku kaksi irrallaan olevaa asiaa. Me tota ollaan täällä päivittäin sen ihmisen kanssa ja sitten jossakni hetkessä tulee joku pistokoemainen puhallutus, niinku eihän siinä tavallaan semmosta yhteyttä oo. (...) Niin mä aatelin, että voisiko esimerkiksi olla semmosta, että sieltä tultaisiin silloin tällöin niinku tähän näin ja pidettäis yhteistä palaveria ja juotais kahvit tossa ja näin. Että tavallaan parhaimmillaanhan se kaveri on tässä yksi niinku yhteisön jäsen ja työpaikan jäsen ja sitten tota. Että mä luulen että siinä vois olla semmosta niinku ihan sitä vankeusaikaa tukevaakin, että kun sehän on kuitenkin niinkun, vartijat ja vangit on niinkun tällaiset kaksi niinku ääripäätä, että siinä voi olla tälläsi mahdollisuuksia jotenkin niinku lähentää näitä osapuolia, että kyl se mun mielest niinku on olennaista. Mut että mä en oo ihan varma, että onks se kovin niinku tällainen tai ollaanko kovin yhdessä tässä tai yhdessä rintamassa tässä tukemassa sitä valvontaa. Tietysti molemmilla on vähän eri tehtävätkin siinä, että onhan se koevapausihminen edelleen vankei kuitenkin ja tota. Siinä tietysti niinku kauhean eri lailla myöskin nää itse vangit siihen suhtautuu.” H16

Avointa tiedonkulkua tarkasteltiin myös hieman toisesta näkökulmasta. Kun kyse on kahdesta eri organisaatiosta, joita säätelee eri lainsäädäntö, avoin tiedonkulku ei välttämättä ole itsestäänselvyys. Rikosseuraamuslaitoksella ei ole samanlaista tiedonsaantioikeutta kuin esimerkiksi lastensuojelulla ja siten asiakkaalla on viime kädessä oikeus päättää siitä, voidaanko häntä koskevia luottamuksellisia tietoja välittää Rikosseuraamuslaitokselle. Toisaalta tätä ei pidetty ongelmana, koska asiakkaat kuitenkin yleensä on valmiita yhteistyöhön, kuten seuraavasta kuntatoimijan haastattelusitaatista ilmenee:

”Kyllä se on oleellista. Jos ihmistä esimerkiksi isolla rahalla lähdetään johonkin kuntoutustoimeen, ettei sitten joku Rise:n typerä käytäntö, mistä ne ei voi joustaa, niin pilaa sitä koko kuntoutusta. Tai sitten esimerkiksi, jos ihminen on vaikka jossain laitoksessa tai häntä seuloaan vaikka lastensuojelun toimesta, niin onks tarpeen, että Rise vielä ottaa seuloja. Tarviiks ihmisen pissiä purkkiin monta kertaa viikossa. (...) Ei se kulje ilman asiakkaan lupaa. Vaikka ihminen olisi koevapaudessa ja käyttää päihteitä, ja me tiedetään se, niin ei meillä oo mitään toimivaltaa kertoa sitä Rise:lle, jos ei asiakas anna lupaa. Kun me ei olla osa sitä rangaistuskoneistoa. Ainut kelle meidän on velvollisuus kertoa, on lastensuojelu, ilman asiakkaan lupaa. Ja asiakkailla on semmoinen kuvitelma, että Rise näkee meidän ja me nähdään heidän. Heillä on semmoinen kuvitelma. Että sitä saa sanoa, että ei, meillä ei ole mitään yhteyttä.” H17

Edellä oleva sitaatti avaa myös kiintoisia näkökulmia kaksinkertaiseen testaukseen. Haastateltava kyseenalaistaa sitä, pitääkö päihdetestausta tehdä niin usein ja kahden eri tahon toimesta. Toisaalta sitaatti myös tuo esiin, että kuntatoimijalla ei välttämättä ole oikeutta kertoa asiakkaan päihteiden käytöstä rikosseuraamuslaitokselle.

Väittämä kyseenalaistettiin myös esittämällä, että valvonnan näkökulmasta monet asiat ovat yksiselitteisiä ja selkeitä. Samalla korostettiin, että valvonta myös tukee vastuun ottamista:

”Kyllä varmaan se jollakin tasolla tietysti näin on. Ton valvonnan näkökulmasta tavallaan nehan on hyvinkin yksiselitteisiä ne asiat. Tavallaan ne rikkomuskäytännöt on tänä päivänä hyvinkin yhdenmukaisia, että se riittää, että ne tietää. Ei siinä tarvitse täältä näkökulmasta siinä vaiheessa. Kun tää sähkönen valvonta tuli, sehän oli vaan hyvä asia, ja tänä päivänä sen näkee, et sitä myös sitten. Sieltä on poistunut myös tavallaan semmoset lapsenkengissä olevat asiat sen vangin näkökulmasta. Just mitä siinä alkuun oli, että minne ei saa mennä kun pelätään, että panta ei reagoi ja kaikkea muuta. (...) Mä näen, että valvonta tukee sitä vastuun ottamista. Siitähän siinä on kysymys mitä koevapaudella tavallaan haetaan.” H21

Vaikka ammatillisia taitoja koskeviin väittämiin esitettiin erilaisia kantoja, väittämien virittämä kommentointi rakensi kohtuullisen yhtenäistä kuvaa valvotun koevapauden vaatimasta osaamisesta. Haastateltavat eivät niinkään korostaneet spesifejä taitoja, vaan keskeisempää oli yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot, tukipalvelujen räätälöinti sekä valvonnan ja tuen yhdistäminen. Se, missä määrin valvonta ja tuki muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, puolestaan jakoi mielipiteitä. Vaikka osa haastateltavista näki valvonnan ja tuen nykytilanteessa erillisinä ja toi esiin myös valvontaan liittyviä haasteita, tämä ei sinällään ollut ristiriidassa sen kanssa, että valvonnan ja tuen joustavaa yhdistämistä pidettiin sinänsä tavoittelemisen arvoisena.

6.3 Valvottu koevapaus ja metataidot

Haastateltavat olivat varsin yksimielisesti sitä mieltä, että **valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa on olennaista omata kyky toimia tarkoituksenmukaisesti uudenaikaisissa tilanteissa ja oppia niistä** (väittämä 5). He korostivat, että oma rooli on aina räätälöitävä vankia varten. Haastateltavat toivat esiin, että tämä vaatii työntekijältä reflektiota:

”Ja myös semmoisia omien arvojen, että on semmoisia rikoksia, mitkä itsellekin ehkä menee tunteisiin. Ja silti meidän täytyy pystyä toimimaan siinä tilanteessa ammatillisesti ja tehdä parhaamme sen asiakkaan kanssa tuomiosta riippumatta. Sitä tekoa ei tarvitse hyväksyä, mutta se kun se ihminen tähän tulee, niin mä oon melkein varma, että jokainen niistä kyllä, oli sitten tausta mikä tahansa, niin on saanut ihan samat mahdollisuudet ja samat palvelut täältä kuin kuka tahansa muu. Että se on mun mielestä meidän vahvuus.” H13

Toisaalta pohdittiin myös väitteen muotoilua ja korostettiin kykyjen sijasta laajempaa näkökulmaa ja ennen kaikkea positiivista ajattelua ihmiseen ja uskoa muutokseen:

”Mä luulen, että ne jotka on pitempään valmistettu valvottua koevapautta, niin ne alkaa olla nähnyt jo vähän kaikenlaista, mitä siellä tulee vastaan. Kyllähän siinä on olennaista, että on se kyky. Ja myös tavallaan semmonen vähän laajempi ajattelu siitä, että ei olla hirveen kynnisiä siinä valmistelussa. Että tavallaan ajatellaan ihmisestä myönteisesti, niin silloin nähdään vähän enemmän. Että pyrittäisiin antamaan se mahdollisuus paremmin ja vaikeittenkin asioiden kohalla.” H15

Väittämä 6 oli: **Työntekijän vastuullisuus ja asenne ratkaisevat, miten valvottu koevapaus toteutuu ja etenee**. Haastateltavat olivat väittämän kanssa samaa mieltä, osa täysin ja osa pienin varauksin. Eräs haastateltava määritteli tämän asenteen korostamalla, että halutaan antaa vangille mahdollisuus. Toisaalta tuotiin esiin, että rikostaustaisten kanssa työskentelyyn ei ole mitään omaa erillistä asennetta. Korostettiin myös työyhteisönäkökulmaa, ts. sitä, että kyse ei ole niinkään yksittäisten työntekijöiden asenteesta vaan koko työyhteisöstä:

”No toi on nyt vähän. Siis totta kai sekin ratkasee. Mutta kyllähän se aika paljon on semmosesta molemminpuolisesta niinkun vuorovaikutuksesta kiinni, että ajatteli-sin en ehkä pelkästään omaa vastuullisuutta, vaan tän. Oikeastaan näissä kaikissa kysymyksissä mietin enemmän just työryhmänä meitä. Että meillä ei oo kukaan työntekijä, joka jotenkin kyseenalaistaisi, miksi me otetaan tämmösiä valvotun koevapauden ihmisiä, joka voisi olla silloin tämmönen asenne, joka ei olisi kauheen hyvä siihen hommaan. Meillä kaikki tajuaa, että se on meidän tehtävä ja me ollaan lähdetty siihen ja kaikki pitää sitä hyvänä. Niin eihän se sitä tarkoita, etteikö tulisi vastaan tilanteita, joissa esimerkiksi se koevapausihminen kokee meidän työntekijät eri tavalla itse kunkin, että jotaki pitää tiukempana, jotakin pitää niinku helpommin lähestyttävänä ja niin edespäin. Mutta tota mä jotenkin näkisin, että ihan hyvällä tasolla on se, miten tota täällä tämmönen vapausihminen otetaan vastaan ja millä asenteella. Mutta tota ei se kyllä pelkästään siitä oo kiinni, että kyllä se myös sen koevapausihmisen asenteesta ja vastuullisuudesta on kiinni.” H16

Sitaatissa tuodaan esiin, että vanki saattaa kokea eri työntekijät eri tavoin. Lisäksi haastateltava korosti vangin omaa asennetta ja vastuuta.

Kuntatyöntekijät korostivat Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden vastuuta siitä, että valmistelu tehdään asianmukaisesti ja siinä tehdään tarvittavassa määrin verkostoyhteistyötä. Tämä tarkoittaa myös sitä, että selvitetään etukäteen muun muassa maksusitoumuskysymykset:

”Kyllä. Tällai hyvin selkeesti kuvasit sen, tällai näyttäytyy meille se, just vastuul-lisuuteen liittyen. Ja samoin sitten myöskin vastuullisuus Rise:n puolelta. Että heil-lähän on myöskin vastuu siitä, että asiakkaalla on se sosiaalityö myöskin siellä muurien toisella puolella, jossa tulee myöskin se, että annetaan kunnan tehdä niitä

asioita, joita kunnassa osataan tehdä. (...) Että luvataan nimenomaan vaikka Risen puolelta asiakkaalle, ja hoidetaankin jo mahdollisimman pitkälle mahdollisesti, että asiakas menee asumaan vaikka tähän tiettyyn asumisyhteisöön, ja sitten vasta sen jälkeen, hänelle varataan paikka ja kaikki, ja sen jälkeen vasta sitten laitetaan kunnalle vaikka papereita vetämään. Ja se ei vaan käytännössä toimi niin, että vaikka meidän asiakas asutetaan jonnekin, jossa on palvelumaksu, jota (kaupunki) ei vaan osta. Tässä tulee se kunnan tärkeys tavallaan myöskin, että miten merkityksellisessä asemassa myöskin on se yhteistyö sinne kunnan toimeen, että siinä just tää vastuullisuus. Näihin aika ajoittain oon törmännyt tässä työssä, että tehdään valmiita koevapaussuunnitelmapaketteja ilman, että kysytään, että voiko asiakas mennä tänne (päihdehuollon asumisyksikkö). (...) Ja sitten aiheutat hirveesti polemiikkia aika useissa palavereissa, kun kysyt, että kuka maksaa. Koska sitten taas ei nähdä sitä, että meidän tehtävä on myöskin arvioida ja olla tietoisia siitä, että mitkä palvelut asiakkaalle käy sen kotikunnan puolesta. Siinä se vastuullisuus kyllä näkyy.” H18

Väittämää kyseenalaistavassa kommentoinnissa korostettiin vangin tai asiakkaan omaa vastuuta. Painotettiin, että on paljon asioita, joihin työntekijä ei pysty vaikuttamaan, olipa hänellä minkäläinen vastuullisuus ja asenne tahansa:

”Kyllä siihen liittyy ihan kamala määrä asioita, että miten se toteutuu ja etenee. Sattuu sopivan kesänen päivä ja kaveri päättää lähtee vetää kännit ja on sopivan vahva sosiaalinen asema sinuun nähden, niin sähän lähet siinä mukana. Vaikka työntekijällä olisi minkäläinen vastuullisuus ja asenne, niin se meni siinä sitten. Että vaikka vastuullisuus ja asenne ovat peruslähtökohtia, että työ voi onnistua, niin en mä usko tota väittämää.” H20

Seitsemäs väittämä, **vanki on paras asiantuntija valvotun koevapauden suunnittelussa ja tuentarpeen arvioinnissa**, jakoi mielipiteitä, mutta rikosseuraamusalan työntekijöiden tavoin myös valtaosa sidosryhmien edustajista asettui varaukselliselle kannalle. Haastateltavat toivat esiin, että joskus on vangilla itsellään erilainen kuva pärjäämisestä ja jos luotetaan vain vangin asiantuntemukseen, vaarana on suunnittelemaan toiminta. Korostettiin, että vanki on yksi asiantuntija muiden joukossa ja viime kädessä kyseessä on moniammatillisesta työstä:

”Jos joku on moniammatillista työtä, jossa monesta näkökulmasta siihen tulevat ihmiset koettaa löytää sen paletin, ja nimenomaan ihmiset, kaikki ei tarvi olla mitään ammattilaisia.” H20

Rikosseuraamusalan työntekijöiden tavoin myös sidosryhmien edustajat nostivat esiin päihdeongelmaiset asiakkaat ja heidän puutteelliset valmiutensa päättää, mikä heille itselleen on hyväksi. Eräs haastateltava otti vielä jyrkemman kannan:

”Ei pidä paikkaansa. Vanki on omalta osaltaan tärkeä palikka tässä mukana sanottamassa sitä omaa tarvettaan ja muuta. Mutta kyllä se tavallaan tausta ja ympäristö ja muu määrittelee nimenomaan. Ei sitä että rajotetaan asioita, vaan

nimenomaan se että arvioidaan sitä oikeella tavalla. Jos asuminen on mennä aina pieleen, niin ei. Useimmat sanoo, että kyllä he pärjäävät normaali vuokra-asumisessa. Jos meillä on selkeästi näköpiirissä, että viis erillistä asumista on mennä pieleen, ja 'Kyllä minä pärjään näillä varoilla, mitkä mulla on'. Jos on aina maksamattomien vuokrien takia saanut hädän, niin kyllä se on ihan selvää, että usko omiin kykyihin ei välttämättä ole se paras asiantuntijuus suunnitella ja miettiä omaa tukea, vaan se että tulee kokonaisuudesta. Mutta se että ihminen täytyis olla itse sitä suunnittelemassa ja kertoo omat toiveensa aina.” H15

Korostettiin myös rangaistusajan suunnitelman merkitystä:

”Vangin ajatus edellä pitää mennä, mutta kyllä mun mielestä siinä täytyy tulla myös Rikosseuraamuslaitoksen asiantuntijuus mukaan. Koska jos sitä ei oteta mukaan, niin sillonhan voitais taas katsoa, että huolella tehty suunnitelmat, rangaistusajan suunnitelma, ei yhtäkkiä olisikaan merkittäviä. Kyllä niitäkin täytyy kuulla siinä ja katsoa, onko vielä tarvetta jollekin toiminnalle, joka voisi tukea tätä kuntoutusta, joka on tehty, vai onks nyt aika siirtyä johonkin muuhun. Tuentarpeen arvioinnissa, kyllä siinä mun mielestä hän on varmaan subjektiivisesti paras asiantuntija siitä. Mutta vankilalla on kuitenkin tietty tehtävä ja heidän täytyy sitä tehdä, niin kyllä mä sanoisin, että se asiantuntijuus on heillä. Kyse on kuitenkin maksimisään puolesta vuodesta. Kyllä siinä pitää olla vankialan asiantuntijuus. Rikosseuraamuslaitokseen otetaan valvojat ja kaikki mukaan, niin siinä täytyy olla myös heidän asiantuntijuus mukana.” H22

Kaiken kaikkiaan sidosryhmien edustajien kommentoinnissa korostui erilaisten metataitojen merkitys. Haastateltavat korostivat työntekijän sitoutumisen, asenteen, tilannekohtaisen toiminnan ja jatkuvat oppimisen merkitystä. Sitä vastoin vangin rooli herätti ambivalenttia kommentointia. Toisaalta painotettiin vangin asenteen ja sitoutumisen merkitystä ja vangin omaa asiantuntemusta, mutta toisaalta korostettiin, että vanki on vain yksi asiantuntija muiden joukossa. Näiltä osin kommentointi oli myös varsin samansuuntaista kuin rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön esittämä kommentointi.

6.4 Valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvä ammatillinen vuorovaikutus sekä yhteistyö

Kahden seuraavan väittämät avulla pyrittiin virittämään keskustelua työn edellyttämistä sosiaalisista kompetensseista. Kahdeksas väittämä oli: **Valvotun koevapauden valmistelu ja toteuttaminen edellyttävät oman persoonan käyttöä vangin kohtaamisessa**. Haastateltavat olivat pääosin samaa mieltä siitä, että vangin kohtaaminen edellyttää oman persoonan käyttöä. Haastateltavat toivat esiin, että työtä tehdään omalla persoonalla ja ihmisten vuorovaikutus perustuu persoonien kohtaamiseen, luottamukseen ja avoimuuteen. Persoonan käyttö liitetään aitouteen, siihen ettei esitä jotain muuta. Persoonan keskeisyyttä kohtaamisessa korostettiin viittaamalla asiakkaaseen:

”Asiakkaat sen kyllä ainakin näkee tosi selkeesti, jos yrittää esittää jotain muuta. Mutta toki omasta persoonasta tulee esille eri asioita eri tilanteissa.” H17

Sidosryhmien edustajat luonnollisestikin ottivat kantaa lähinnä valvotun koevapauden toteuttamiseen, eivät niinkään valmisteluun. Eräs haastateltava kommentoi valmistelua toteamalla, ettei siinä vaiheessa välttämättä edes näe vankia:

”No valmistelu, eihän ne sitä välttämättä edellytä ainakaan meidän tapauksessa. Onhan niitäkin koevapausihmisiä, joita me ei välttämättä edes nähdä kun ensimmäisen kerran kun ne tulee jonkun ohjaajan kanssa haastatteluun tässä näin, tietysti jos sitä vielä valmisteluksi. Mut totta kai se sitten siinä vaiheessa, kun se on tässä, niin kyllähän me sillä persoonalla tätä työtä itse kukin tehdään.” H16

Samoin kuin rikosseuraamusalan työntekijät myös sidosryhmin edustajat pohtivat omia persoonallisia piirteitään ja työrooliaan sekä sitä, eroaako työpersoona jotenkin siitä, mitä on muuten persoonana. Jotkut haastateltavat korostavat sitä, että työssä ollaan ”rentoja”, eikä niinkään virkamiesmäisiä. Korostettiin, että asiantuntijaosaamisen tai työpersoonan merkitys on siinä, että asiat saadaan hoidettua. Tästä huolimatta ammattirooli poikkeaa yksityisestä minästä:

”Niin kun tietyllä tavalla onhan sulla se ammatillinen puoli siellä. Pakko olla tietyllä tavalla mukana, ethän sä voi heittäytyä samanlaiseksi (työntekijän nimi), kun me ollaan esimerkiks siinä ihan pihapiirissä, että totta kai sun täytyy olla se semmonen tietynlainen rooli kuitenkin. Mutta se, että se rooli, mikä meillä on, niin pyritään siihen, että se ei olisi niin kauhean virallinen, vaan että se toisi sen tunteen, että ihmisiä me kaikki ollaan. Me ei syyllistetä eikä millään tavalla ruveta asioita sen enempää kaivelemaan. Meille riittää se, että me kuullaan, että mimmoset tulevaisuuden suunnitelmat on ja mitä hän olisi valmis tekemään. Totta kai me kysytään, että mikä on se syy, minkä takia sä oot ollu istumassa, ihan että me pystytään arvioita tekemään. Kaikki on reilusti meille kertonut. En mä tiiä oisko niitten pakko es kertoa.” H12

Persoonan merkitys on luonnollisesti erilainen eri sektoreita edustavien työntekijöiden kohdalla. Eräs haastateltava toi esiin, että persoonan merkitys korostuu jo asiakassuhteen alussa ja vanki ikään kuin valitsee työntekijän tukijakseen:

”Mä ainakin koen omassa työssäni sen, että mun oma persoona on se työväline tässä työssä. Kyllä mun mielestä toi pitää paikkansa. Toki on asioita, mitkä pitää tietyllä tavalla mennä ja tietyllä tavalla tehdä, mutta myöskin sitten se, että mä koen, että monta kertaa se vanki ikään kuin valitsee minut, että se on konenut minut persoonana sellaiseksi, mikä palvelee ehkä häntä.” H19

Haastateltavat olivat lähes yksimielisesti samaa mieltä kuin yhdeksäs väittämä, **valvotun koevapauden valmistelu ja tukipartiotyö edellyttävät kykyä joustavaan yhteistyöhön vangin omaisten, kuntoutustahtojen ja muiden toimijoiden**

kanssa. Kommentoinnissa painotettiin, että valvonta muuttuu tueksi, kun se lakkaa olemasta oma suvereeni instanssinsa ja tekee joustavasti yhteistyötä muiden toimijatahojen kanssa:

”Tavallaan se että jos se tukipartiotoiminta tai valvontataho on vaan semmonen suvereeni, oma instanssi, joka ei hirveesti kunnioita eikä ota huomioon muita tahoja, niin se on aika hankala yhtälö. Jos se taas on mukana, niinku puhuin tästä verkostoyhteistyöstä valmistelussa, että on tavallaan mukana siinä kuuntelemassa, että se on yks osa tätä näin. Niin sillon valvonta muuttuu tueksi. Ja se on osa sitä tukea, ja se on tsemppaamassa ja motivoimassa sitä vapautuvaa. Minun mielestä ehdottomasti edellyttää kykyä joustavaan yhteistyöhön.” H15

Haastateltavat tuovat kuvaavat kuvaavat myös verkostoyhteistyöhön liittyviä haasteita ja puutteita. Eräs haastateltava toi esiin tukipartion kanssa tehtävän yhteistyön puuttumisen:

”Tukipartio ei meidän kanssa yhteistyötä oo tehnyt. Että he on tehnyt kyllä vangin kanssa, he on menny sinne ilta-aikaan esimerkiksi tai sillon, kun me ei olla oltu tässä (...) Mut koskaan ei oo tullut oikeestaan tukipartio esimerkiksi moikkaamaan työnantajaa. Että se ei oo sellanen. He ainoastaan siinä vangin asioissa ja vain näin. Ja en tiedä, miten he tuolla valmistelussa sitten omaisten kuntoutusta tietysti tekevät yhteistyötä.” H13

Haastateltavat esittivät myös varauksia sille kenen kanssa ovat yhteistyössä. Ja esimerkiksi omaisten kanssa läheskään kaikki eivät tee yhteistyötä. Aiempien väittämien tavoin myös väittämiä 8 ja 9 koskeva kommentointi korosti sosiaalisen vuorovaikutuksen ja yhteistyön merkitystä.

6.5 Valvottu koevapaus ja rikollisuudesta irrottautuminen

Kolme viimeistä väittämää (väittämät 10–12) liittyivät valvotun koevapauden merkitykseen vapautuvan vangin yhteiskuntaan integroitumisen ja rikollisuudesta irrottautumisen kannalta. Kymmenes väittäjä oli: **Vangin motivaatiolla ei välttämättä ole merkitystä koevapauden onnistumisen ja yhteiskuntaan integroitumisen kannalta.** Vastajat olivat lähes yksimielisesti eri mieltä. Haastateltavat painottivat, että jos vangilla ei ole itsellään motivaatiota, hänen kanssaan tehtävä työ on turhaa. Toisaalta esiintyi myös ambivalentteja kantoja, jotka toisaalta korostivat motivaation merkitystä, mutta toisaalta toivat esiin, että motivaation puuttuminen ei ole kaikilta osin este.

Ambivalenssi liitettiin ensinnäkin siihen, että erotettiin toisistaan halu suorittaa valvottu koevapaus ja toisaalta muutosmotivaatio tai yhteiskuntaan integroituminen. Valvotun koevapauden suorittamiseen voi sitoutua myös pyrkimättä varsinaisesti yhteiskuntaan integroitumiseen:

”Sekä että. Tämä on varmana paras vastaus, minkä varmaan voi saada aineiston läpikäyjälle, sekä että. Koevapauden onnistumisen kannalta motivaatiolla ei välttämättä minun mielestä oo väliä. Henkilö voi suorittaa sen koevapauden vaikka puoli vuottakin ihan vaan suorittamalla sen. Me tiedetään, että meillä on asiakasryhmä kuitenkin käsissämme, jotka pystyy suorittamaan pitkiäkin tuomioita ihan sillä, että he osaavat lusia sen läpi. Ja sillä tuomiolla ei oo kauhean näyttävää vaikutusta tiettyssä pisteessä heidän rikoskäyttäytymiseen, jos se on vana lusimista. Yhteiskuntaan integroitumisen kannalta, siinä sillä motivaatiolla on merkitystä. Ne on kaksi ihan eri asiaa: onnistua jossain puoli vuotta ja sitten integroitua yhteiskuntaan. Jos se motivaatio ja hyvin suunniteltu koevapaus kohtaa, niin se antaa tosi hyvät palikat siihen integroitumiseen lähteä ponnistamaan eteenpäin. Mutta koevapaus voidaan suorittaa ihan vaan sillä, että odottaa, että se päättyy ja sen jälkeen lähdetään jatkamaan siitä, mihin jäätiin ennen tuomiota.” H12

Eräs haastateltava korosti, että koevapaus voi sinänsä onnistua hyvin, vaikka motivaatioita ei olisikaan, kun on tarkat säännöt ja henkilö päättää noudattaa niitä:

”No toihan on tuommoinen pikkuisen provosoiva kysymys. Että varmasti on merkitystä motivaatiolla. Mutta että koevapaus jo sinänsä voi onnistua hyvin, vaikka motivaatiota ei olisikaan. Kun on tarkat säännöt ja jos on semmoinen tyyppi, että päättää näitä noudattaa, niin mikäs siinä. Ja hyvässä lykyssä käy vielä sitten niin, että se sitoutuminen koulutukseen tapahtuu, vaikkei sitä motivaatiota alkuun olisikaan. Ja sitä mukaan sitten yhteiskuntaan integroituminen, mutta kyllähän se on ihan päivän selvä niin, että ilman motivaatiota paljon huonommat näkymät ja odotukset luultavasti on sen suhteen, että onnistuuko se koevapaus, saatiikka integroituminen yhteiskuntaan.” H14

Eräs haastateltava korosti päihdekuntoutumisen näkökulmasta sitä, ettei alkuvaiheen motivaatiolla välttämättä ole merkitystä. Ulkoinen kontrolli voi kantaa siihen saakka, kunnes asiakkaan oma sisäinen motivaatio herää:

”Tää onkin kiinnostava, kun mä oon niin päihdeorientoitunut ihminen, niin sehän on tutkimuksella todettu, että päihdehoidon alussa olevalla motivaatiolla ei oo mitään merkitystä. Tai se ei mitenkään korreloi sen hoidon tuloksen kanssa tai miten se menee eteenpäin, vaan se motivaatio menee näin [tekee käsiliikkeen]. Musta vähän liikaakin on semmoista puhetta vankilan suunnalta, ja ehkä myös meidänkin suunnalta, että oletko sinä motivoitunut, onko se oikeasti motivoitunut, kun sit se motivaatio menee näin. Ja se on myös se, mitä käytetään vastoin omaa oikeustajuani, jos erilaisten toimenpiteiden esteenä todetaan vaan, kirjoitetaan tietojärjestelmään, asiakas ei ole motivoitunut, piste. Ei kerrota, mitä se tarkoittaa.” H18

Yhdestoista väittämä oli: **Sähköinen valvonta tukee valvotun koevapauden suorittamista, yhteiskuntaan integroitumista ja rikollisuudesta irrottautumista.** Haastateltavat olivat varsin yksimieleisesti samaa mieltä väittämän kanssa, kuten esimerkiksi seuraavassa sitaatissa:

”Tässä on puolensa siinä mielessä. Sähkönen valvontahan on aivan erinomainen keino yhteiskunnallisesti. Nää kaverit hyväksyy sen täysin, harva kieltäytyy panasta. Sit se toimii nykyisin jo aika hyvin. Alussa ne oli aika hankalia, kun ne ei oikein toiminut. Valvontapuhelimit petti koko ajan ja muuta. Nykyiset mallit on ihan hyviä. Selkeästi tulee liikkuma-alue sinne kartalle. Kukaan ei ylitä, se rupee hälyttämään jo aiemmin. Kun rupeat lähestymään kunnan rajaa, niin se alkaa hälyttää. Ja sitä kautta saadaan aina soitettua sille valvojalle ja vaikka oman puhelimen akku olis lopussa. Se on valvontavälineenä minun mielestä ihan erinomainen. Jokainen tiedostaa, jolla on panta nilkassa, että tää rajaa minun kulkemisen. Se on loistava valvontaväline. Mutta sitte ei kovin moni näistä kavereista halua lähteä uimahalliin sillon, kun se panta on. Ja semmosia. Jotkut ei välitä siitä ja toisille se on ihan kauhun paikka mennä näyttää muille, että mulla on tää panta. Leimaantumisen näkökulmasta. Mä en tiedä, onko se. Mut tavallaan se valvontamalli on siis semmoinen, että se on huomaamaton valvonta. Se on aina läsnä, se toimii hyvin, se rajaa asioita. Se on tietyllä tavalla semmoinen kiinnipitävä voima. Mun mielestä vangeilla on hyvin myönteinen kuva sitä valvontaa kohtaan. Eli se yhdistetään siihen, että ilman tätä en sais tällasta mahdollisuutta.” H15

Sitaatissa painotetaan, että sähköinen valvonta on hyvä sekä teknisessä ja käytännöllisessä mielessä että hyväksyttävyyden näkökulmasta. Haittavaikutuksena tosin tuodaan esiin valvontalaitteeseen liittyvä leimaantumisen vaara.

Valvontalaitteen etuna pidettiin sitä, että se tukee normaalia arkiryhmiä. Toisaalta tuotiin esiin, että tämä myönteinen vaikutus kestää niin kauan kuin valvottu koevapaus kestää. Lisäksi nostettiin esiin valvontalaitteisiin liittyviä teknisiä ongelmia, esimerkiksi:

”Ainoa, mikä hankala tilanne tuli kerran yhden koevapauslaisen kanssa, kun pidettiin tämmöiset joulujuhlat sen (ryhmän) kanssa. Käytiin leffassa ja siihen pyydettiin lupa ja saatiin lupa. Ja sitten kun me oltiin menossa leffaon, niin tää koevapauslainen kävi ostamassa kaupasta jonkun limpparin tai jonkun sinne leffaon mukaan, niin se siellä kassalla jäi piipittämään sitten se panta. Ja se oli kiusallinen tilanne, hänelle tietysti itselleen. Ja eikä mulla ollut oikein tietoa, miten siinä toimii. Mä olin vaan 'et piipittää.'” H14

Kahdestoista väittämä oli: **Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön vahvin osaaminen liittyy rikollisuudesta irrottautumiseen liittyvien tekijöiden tunnistamiseen ja huomioimiseen.** Osa vastaajista ei halunnut ottaa kantaa väittämään, koska ei tiennyt, mitä Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstö tekee ja osa taas otti kantaa, mutta lisäsi, että omat kokemukset asiasta ovat vähäisiä. Väittämä jakoi mielipiteitä ja haastateltavat ottivat väittämään myönteisiä, kielteisiä ja eri tavoin varauksellisia kantoja. Eräs myönteisen kannan esittänyt haastateltava laajensi näkökulmaa myös riskiarviointeihin.

Osa vastaajista otti varauksellisen kannan ja totesi, että heidän käsityksensä mukaan Rikosseuraamuslaitoksen keskeinen osaaminen liittyy valvontatyöhön sekä arjen

ja teknisten asioiden järjestämiseen. Edelleen pohdittiin valvonnan merkitystä ja todettiin, että valvontatyö olla myös tukevaa, mutta se on vain osa kokonaisuutta:

”No ei se nyt ehkä ihan pidä tuolla tavalla paikkaansa. Niinku aiemmin sanoin, niin mä luulen, että perusajatus on varmaan näin, mutta todellisuus on ihan sitä arjen ja teknisten asioiden järjestämistä. Se on yks osa kokonaisuutta rikollisen ajattelutavan muutoksessa ja näitten ongelmien tunnistamisessa. Mutta jotenkin kuitenkin se valvonnan valmistelun ja valvonnan rooli on sellanen, joka on hyvä tukimuoto ja muuta. Mutta sen on yksi osa sitä kokonaisuutta. Ja se, että mitkä on valmistelun ja valvonnan keinot ikään kuin tukea ihmistä uusintarikollisuuden vähenemisessä ja rikollisen ajattelutavan muutoksessa, niin sillä on ihan hyviä keinoja. Ne on monesti hyviä motivaationlähteitä ja muuta. Mutta kyllä siihen tarvitaan paljon muutakin. Ei se vahvin osaaminen missään tapauksessa sillä puolella ole. Vahvin osaaminen on valvonnassa ja siinä.” H15

Osa haastateltavista puolestaan korosti, että erityisohjaajien ja vartioiden osaamisen vahvuudet liittyvät eri asioihin ja väittämä pätee nimenomaan erityisohjaajiin:

”Niin. Kyllä se varmasti niitä on. Mä mietin vaan, mulla tietysti ei ihan hirveesti oo kokemusta, mutta vaikka niissä vankilan toimintaohjelmista on jonkun verran kokemusta, niin kyllähän ne tähän ne toimintaohjelmat juuri tähän puoleen painottaa. Että siellä yritettäis ennakoita niitä tilanteita, mitkä sitä rikollista käyttäytymistä aiheuttaa tai ylittää vaikeuksia tai ongelmia, tai hirveen paljon siellä tehdään semmoista ennaltaehkäisevää työtä, että käydään läpi niitä oman persoonallisuuden tekijöitä, ja millä tavalla välttäisin. Että kyllä ne siihen varmaan ainakin ne toimintaohjelmat ja semmoset erityisohjaajien tavallaan se kuntouttava työote. Mutta sitten on tietysti ja vartijoissakin, niin siellä taas sitten ehkä osan kohdalla joo, osan kohdalla ei. Siis vartioiden tavallaan se ehkä se enemmän siihen valvontaan liittyy. Kun täs on koko henkilöstö, niin joo varmaan osa henkilöstöä nimenomaan tähän, heidän vahvuus on tämä, mutta osan tehtävä siellä on varmaan sitten vaan valvoa, että se turvallisuus siellä toimii.” H13

Sitaatissa rikollisuudesta irrottautumiseen liittyvien tekijöiden huomioiminen yhdistettiin nimenomaan kuntouttaviin toimintaohjelmiin. Lisäksi sitaatissa viitattiin siihen, että vartioiden keskinäiseen erilaisuuteen, siihen, että osa on vahvemmin orientoitunut rikollisuudesta irrottautumisen tukemiseen, mutta osan kohdalla osaaminen liittyy nimenomaan kapeammin valvontaan ja turvallisuuteen.

Toisaalta tuotiin esiin myös toisin toimimisen mahdollisuus:

”Must tuntuu, että vankilassa ainakin, ei se kyllä. Kyllä se valvontaan liittyy se vahvin osaaminen, ja jotenkin siihen, että järjestys säilyy. Ei valitettavasti kaikki oo näistä asioista edes kiinnostunut. Se on kumma, miten vaikka vartija tulee vankilaan, miten nopeasti se imaistaan siihen henkeen, mikä siellä on. Ja jotenki se, että vanki on vanki, ja me valvomme. Sitten taas ohjaajien ja erityisohjaajien osalla mun mielestä on enemmän tätä osaamista, että miten siitä rikollisuudesta

voi irrottautuu ja näitä puolia. Oon seurannun yhen uuden työntekijän tulemistä, joka ei oo suostunut lähtemään siihen, mikä siellä vankilas on tyypillistä, vaan tekee omalla erityisellä tavallaan sitä työtä. Se on nautinnollista katsoa vierestä, miten hyvää tapahtuu.” H19

Nostettiin esiin myös asiakaskunnan haasteellisuus:

”Noh, tää on taas vaikee kysymys kyllä siis. Onhan nää talot nyt täynnä niinku toivottomia tapauksia myöskin, ihan siis älyttömän ongelmaisia ja jotenki monessa polvessa niinku, jotenkin siinä pitäis tapahtua suuria ihmeitä, että vaikka olis kuinka osaava henkilöstö, niin monta asiaa pitäisi tapahtua ennen kuin siellä niinku suuria. Että kyähän se valtaosa porukasta on niinku todella pahasti päihdeongelmaista ja näin, että tota emmä tiedä. Mut se, että mikä heidän niinku tavallaan vartijan rooli on rikollisuudesta irrottautumiseen, koska se tehtävä on vartioita niitä ja se on kuitenkin kauhean vahva henkilöstöporukka siellä vankilassa, niin tota. Että emmä tiedä, mä haluisin vastata tohon niin, että vaikka niiden vahvin osaaminen liittyykin niinku rikollisuudesta irrottautumiseen, niin ei niillä oo kauheesti niinku eväitä toteuttaa sitä. Ei välttämättä missään ammattiryhmässä, että ei sosiaalityöntekijällä tosta vaan tarjota asuntoja niille vangeille, ja tota ei ole koulutusohjelmia, ei ole laitospaikkoja mitä joku kipeesti tarttis vankeuden jälkeen, näin edes päin. Että ei se oo siitä kiinni etteikö siellä ois sitä osaamista.” H16

Toisaalta tuotiin esiin myös hyvinkin kriittisiä näkökulmia. Korostettiin, että rangaistusjärjestelmän ominaispiirteiden takia valvonta korostuu. Kun ihmisiä suljetaan ääriolosuhteisiin vankiloihin, syntyy tilanne, jossa turvallisuudesta huolehtiminen edellyttää vankilahenkilöstöltä vahvaa osaamista.

Kaiken kaikkiaan rikollisuudesta irrottautumista koskevia käsityksiä koskeva kommentointi oli osittain ristiriitaista. Toisaalta korostettiin rikollisuudesta irrottautumisen tukemista rikosseuraamusalan henkilöstön keskeisenä vahvuutena, mutta osin nimenomaan valvontatyö nähtiin henkilöstön keskeisenä osaamisalueena. Edelleen osa haastateltavista korosti valvontahenkilöstön ja erityisohjaajien tehtävien ja osaamisalueiden erillisyyttä. Myös vangin muutosmotivaation merkitys herätti ristiriitaista kommentointia. Osa haastateltavista piti sitä valvotun koepaiden suorittamisen ja rikollisuudesta irrottautumisen välttämättömänä edellytyksenä, kun taas osa korosti motivaation vähittäistä rakentumista esimerkiksi päihdeasiakkaiden kohdalla. Sähköisen valvonnan merkitystä osana rikollisuudesta irrottautumisen tukemista ei sinänsä kyseenalaistettu, mutta valvonnan käytännöissä nähtiin kehitettävää.

6.6 Osaamisen vahvuudet ja kehittämishaasteet

Haastattelun lopussa haastateltavat saivat ottaa kantaa omiin ja rikosseuraamusalan henkilöstön osaamisen vahvuuksiin sekä kehittämishaasteisiin. Omina vahvuuksinaan sidosryhmän edustajat nostivat esiin palveluverkoston, yritys- ja

yhdistystietämyksen sekä niihin perustuen valmiudet osallistua toimintavelvoitepaikkojen etsimiseen. Vahvuuksina haastateltavat pitivät myös muun muassa taitoa etsiä työ- ja koulutuspaikkoja sekä avointa ja ennakkoluulotonta asennetta. Edelleen vahvuutena nostettiin esiin usko muutokseen, mitä pidettiin erityisen merkityksellisenä, kun työskennellään haasteellisessa elämäntilanteessa olevien asiakkaiden kanssa. Haasteeksi puolestaan nostettiin oma rikosseuraamuspuolen osaaminen, joskaan tämä ei koskenut kaikkia. Osa sidosryhmien edustajista tunsivat hyvin rikosseuraamusalaa ja piti pitkää työkokemusta rikostaustaisten kanssa omalla vahvuutenaan. Myös päihdetyöhön liittyvät osaamisen haasteet nostettiin esiin.

Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön osaamisen kehittämishaasteista puhuttiin varsin varovasti ja osa korostikin, ettei kyse ole niinkään osaamisen puutteista, vaan enemmänkin roolien erilaisuudesta. Valvontahenkilöstö tekee työtä omasta roolistaan käsin, kun taas tukitahojen roolit ovat erilaisia:

”Kyllä mä sanoisin, että mulla on pääsääntöisesti hyviä kokemuksia valmistelevien virkamiesten osaamisesta. Kyllä se kaikin puolin menee hyvin. Mutta siinä pitää ottaa huomioon se rooli, että mikä se heidän rooli on. Ja tääkin on niin persoonakysymys, että kukin valmistelija suhtautuu niin siihen asiakkaaseen kun meihin tukitahoihinkin eri tavoin. Parhaimmillaan se luottamus syntyy vuosien varrella. Meillä on ollut taas kyky tehdä ehdotuksia, jotka useimmiten menee läpi. Myös tiedetään tavallaan, mitä tarvitaan ja muuta. Osaamisen vahvuudet liittyvät siihen yhteistyöhön nimenomaan puolin ja toisin. Totta kai haasteena on se, että valmisteleva virkamies ja valvontahan on omassa roolissaan. En mä tiedä, voiks sitä sanoa haasteena, mut se täytyy ottaa huomioon niin, että heillä on sellanen rooli ja meillä on toisenlainen rooli. Ei ne oo vastakkaisia koskaan. Mutta se että tavallaan valvonta on valvontaa ja me ollaan tukitaho ihan käytännössä. Me viedään eteenpäin. Ja valvonnan rooli on tavallaan tukea sen valvonnan kautta ja valmistella se mahdollisimman hyvin. En mä nyt tiedä, onko osaamisessa hirveesti haasteita.” H15

Kehittämishaasteena oli myös se, että toimijatahot eivät ymmärrä tarpeeksi hyvin toistensa toimintatapoja. Puhe osaamisesta käännettiin myös keskusteluksi työnjaosta:

”Tää on selkeästi semmonen osa-alue, mikä ei oo meidän, ja kun me ei keskitytä siihen rikokseen, niin olis hyvä että olis selkee, että joku keskittyisi siihen. Ja sitten mä ajattelen, että ehkä toi rikollisuudesta irtautuminen tunnistaminen, toi on ehkä kolmannen sektorin myös kovaa osaamisaluetta. Koska he näkee ihmisen, ja ihmiset kertoo eri lailla. Ehkä semmoinen selkeä työnjako Risen ihmisten kanssa olis aika tärkeää, että sovitaan, että kuka hoitaa mitä. Ettei kaikki hoida ja sit asiakas on vaan sotkussa, kun kaikki ollaan sählätty siinä.” H17

Haastateltavat toisaalta korostivat tehtävänjaon keskeisyyttä, mutta toisaalta toivat esiin, ettei kunnan sosiaalitoimi ole pystynyt vastaamaan rikosseuraamusasiakkaiden tarpeeseen. Tältä kannalta rikosseuraamuslaitoksen omaa sosiaalityötä pidettiin perusteltuna, mutta toisaalta korostettiin myös siihen liittyviä riskejä ja sitä, että osaamisen puute voi johtaa siihen, että asiat lähtevät väärään suuntaan. Edelleen sidosryhmien edustajat korostivat Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden tavoin kohtaamista ja toisaalta ”pelisilmää” ja jämakkyyttä:

”Varmaan omassa työssä vahvuudet liittyvät mulla itselläni siihen kohtaamiseen ja jotenkin siihen. Sitten myöskin se, että mä koen, että on semmosta pelisilmää, että aika nopeasti aistii ne tilanteet, ja sitten taas tarvittaessa on semmosta jämakkyyttä ja tiukkuuttakin.” H19

Omaa ja Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön osaamista koskeva loppukeskustelu nosti esiin erityyppistä osaamisen pohdintaa. Sidosryhmien edustajat korostivat, että on tärkeä tuntee yhteistyökumppaneiden toimintatavat, mutta he kuitenkin puhuivat Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön osaamisesta ja sen puutteista varsin varovaisesti. Puheessa painottuikin tehtävänjakoa koskevaa pohdintaa.

6.7 Yhteenvedoa sidosryhmien edustajien haastatteluista

Kaiken kaikkiaan sidosryhmien edustajat kommentoivat valvottua koevapautta keskenään varsin erilaisista näkökulmista, mikä on tietysti luonnollista, koska haastateltavien ammatilliset tehtävät vaihtelivat kunnallisesta sosiaalityöstä koulutusorganisaation edustajaan sekä seurakuntien ja järjestöjen edustajiin. Myös haastateltavien tiedot ja kokemukset valvotusta koevapaudesta vaihtelivat huomattavasti.

Rikosseuraamuslaitoksen edustajien tavoin myös sidosryhmien edustajat antoivat valvotusta koevapaudesta myönteisen kuvan, joskin myös kriittisiä näkökulmia esiintyi. Kriittikin kohteena olivat erityisesti Rikosseuraamuslaitokset paikoin jäykät ja joustamattomat toimintakäytännöt sekä yhteistyön puutteet. Verkostopalavereita ja muuta yhteistyötä toivottiin selkeästi enemmän. Toisaalta myös Rikosseuraamuslaitoksen osaamisen vahvuudet tunnistettiin.

Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden tavoin myös sidosryhmien edustajat korostivat vuorovaikutuksen ja yhteistyön merkitystä, mutta myös metataidot korostuivat. Sitä vastoin varsinaiset valvottuun koevapauteen liittyvät spesifit taidot eivät korostuneet. Rikosseuraamusalaa ja valvottua koevapautta koskevia tietoja pidettiin osaamisen vahvuuksina, mutta toisaalta tuotiin esiin, että monesti perustiedot ovat riittäviä.

7. NYKYISTEN JA ENTISTEN VANKIEN NÄKEMYKSIÄ VALVOTUSTA KOEVAPAUESTA

Valvottua koevapautta suorittaneita ja sitä suorittavia haastateltavia oli yhteensä yksitoista. Heistä viisi oli suorittanut valvotun koevapauden aiemmin ja kuusi suoritti sitä haastatteluhetkellä. Haastateltavat olivat Etelä- ja Länsi-Suomen rikosseuraamusalueilta ja olivat iältään 29–62 vuoden ikäisiä. Haastateltavien joukossa oli sekä ensikertalaisia että moninkertaisia uusijoita. Työntekijähaastatteluista poiketen nykyisten ja entisten vankien haastattelut toteutettiin teemahaastatteluina ja analysoitiin teemoitteleamalla. Myös haastattelujen tulokset kuvataan seuraavassa teema (analyysiluokka) kerrallaan.

7.1 Valmistelu- ja päätöksentekovaihe valvotun koevapauden prosessissa

Valvotun koevapauden valmistelu- ja päätöksentekovaiheeseen liittyen haastateltavien puheesta nousi esiin etukäteisvalmistelu, toimintavelvoitteen suunnittelu, päätöksentekoon liittyvät haasteet sekä valvotun koevapauden aloittamiseen liittyvät viivästymiset.

Etukäteisvalmisteluihin vaikutti se, että osalla haastatelluista vangeista oli asunto ja työpaikka jo ennen valvotun koevapauden valmistelun aloittamista. Myös vankien omat verkostot osallistuivat valvotun koevapauden aikaisten asumisolosuhteiden ja työpaikkojen järjestämiseen. Vangit saivat eri laitoksista toisiinsa nähden eri tavoin mahdollisuuden osallistua valvotun koevapauden aikaisten asumisolosuhteiden

etukäteisvalmisteluihin lomien tai poistumislupien aikana. Etukäteisvalmistelut liittyivät tavallisesti koevapauden aikaisen asuinhuoneiston muuttoon tai sen kalustamiseen:

”Ja sitten se et ystäviä oli paljon, jotka hoiti asunnot ja kaikki muut kuntoon, niin sillä tavalla oli hyvä ja sitten sai kalustettua asunnon, kun pääsi lomilla käymään niin sai hommattua huonekaluja.” H30

”Mä sain ainoastaan, mites se oli, viimisen viikonlopun ennen koevapautta, niin mä sain käydä laittamassa kämpän ja tekemäs muuttokuormaa, et se oli aika tiukka paikka sekín. En saanu mitään asiointivapautta enkä semmosta sen takia, et ois päässy kattomaa ja hoitaa, niinku yleensä vois kuvitella, että saa, mut mulla meni vähän tiukassa aikataulussa.” H29

Vangit saivat sekä suljetuista että avolaitoksista käsin mahdollisuuksia osallistua laitoksien ulkopuolella tapahtuviin valvottuun koevapauden liittyviin käytännönjärjestelyihin. Vankien omaa panosta valvotun koevapauden prosessissa tuettiin poistumislupia tai lomia myöntämällä. Vangit järjestivät poistumislupien aikana myös koevapauden aikaiseen opiskeluun tai työllistymiseen liittyviä asioita. Osa vankilassa tehdyistä etukäteisvalmisteluista viranomaisten kanssa ei toteutunut ajallaan ja eräs perustoimeentulotukipäätöstä vaille jäänyt vanki kertoi tullessaan toimeen osin omilla varoillaan sekä turvautumalla ystäviensä taloudelliseen tukeen:

”No mun kohalla meni sillee, et mul oli hyvä tilanne, että mulla onneks oli rahaa. Mut ensinnäkin mul on täällä kulkeminen 10 euroo päivä julkisilla, ku tulee (kaupunki). Se on aina viis euroo suunta. Ja sit jos sut perse auki potkastaan vankilasta pihalle, että torstaina kerrotaan, et sunnuntaina meet ja maanantaina pitää olla työpaikalla, niin se on ihan mahdollisuus, jos ei ois jääkaapissa ruokaa tai sitte, että maksat näitä matkoja. Ja Kela-hakemukset pystyy laittaa vasta sit, ko on ollu kaks viikkoo ensin tässä hommassa. Mulla on vieläki ne samat laput siel sisässä ja mä oon nyt ollu viis viikkoo. Kuudes viikko menossa. Joo. Et tietysti on kavereita, mitkä jeesaa ja niin, ettei mulla oo henkilökohtasesti mitään hätää, mutta mietin vaan muita vankeja, kellä ei oo sama tilanne, nii on aika tuskasta. Et jos noin yksinkertasia asioita joutuu miettiä sit saman tien, että millä pystyy kulkeen, mistä saa leipää himaan, nii se o vähä.” H26

Toimeentulotuki on viimesijainen tuki toimeentulon turvaamiseksi ja usein se on myös edellytyksenä säännöllisesti toteutuvaan toimintaan osallistumiselle. Haastateltavan mielestä valvotussa koevapaudessa olevan vangin ei tulisi joutua vastaavaan tilanteeseen, jossa hän joutuu miettimään toimeentuloonsa liittyviä haasteita koevapauden jo alettua. Ongelmalliseksi tilanteessa voi muodostua myös se, ettei kaikilla vangeilla ole välttämättä sellaista verkostoa, joka tukisi heitä taloudellisesti koevapauden aikana.

Toimintavelvoitteen suunnittelussa hyödynnettiin vankien olemassa olevia resursseja ja samalla tuettiin heidän asumisolosuhteiden sekä työsuhteen

pysyvyyttä. Osalla vangeista toimintavelvoitteen sisällön suunnittelussa keskeisenä oli heidän toipumisensa tukeminen. Toipumisen ollessa ensisijainen tavoite muut toiminnot suunniteltiin toipumisen ehdoilla ja sitä tukeviksi. Toimintavelvoitteen suunnittelussa tukipalveluita suunniteltiin yksilöllisistä tarpeista käsin ja tarvittaessa suunniteltuja toimintoja voitiin myös vähentää tai poistaa, mikäli vangeilla ei ollut voimavaroja osallistua niihin tai toiminta ei vastannut enää vankien tuentarvetta.

Vankien mukaan heidän valvotun koevapauden suunnitelmia muutettiin tarvittaessa myöhemmin, mikäli suunnitelmien toteuttaminen osoittautui heille haasteelliseksi tai liian kuormittavaksi. Erityisesti johonkin sairauteen hoitoa saaneet vangit saattoivat kokea hoidon heikentävän tilapäisesti heidän voimavarojaan tai toimintakykyään osallistua valvotun koevapauden aikaisiin toimintoihin suunnitellusti. Yksi haastateltavista myös ilmoitti, että vankilassa aiemmin alkanut ja rikostauksittaisille suunnattu vertaistuki ei vastannut enää hänen tuentarvettaan valvotussa koevapaudessa ja kyseinen toiminta jätettiin pois siitä syystä hänen valvotun koevapauden sisällöstään. Myös työkokeiluissa otettiin huomioon valvotussa koevapaudessa olevien jaksaminen tilanteiden muuttuessa, ja työtoimintaa myös räätälöitiin jaksamisen mukaan. Vangit kokivat tulleensa autetuksi ja tuetuksi, kun heidän kokonaistilanteensa erilaisine muutoksineen otettiin huomioon ja mukautettiin valvotun koevapauden prosessia heidän voimavarojensa mukaan. Vankien koevapauden aikaisiin toimintoihin liittyvä osallistumisintensiivisyys, aikataulut ja liikkumisehdot sovittiin yhdessä, ja pääsääntöisesti vangit saivat itse määrittellä toimintoja, joihin he halusivat osallistua. Vangit pitivät itsemääräämisoikeuttaan ja aktiivista rooliaan valvotun koevapauden suunnittelussa tärkeänä asiana.

Valvotun koevapauden aikaiseen toiminnan valitseminen ja vapaan liikkumisen mahdollistaminen koettiin myös luottamuksen osoituksena valvottuun koevapauteen määrättyä kohtaan. Sovittuihin toimintoihin osallistuminen ja sääntöjen noudattaminen oli myös useimpien vankien mielestä helppoa. Kaksi haastateltavaa kertoi, että koiran ulkoiluttamiseen liittyen myös heidän yksilöllistä arkirytmäänsä otettiin huomioon valvotun koevapauden suunnittelussa. Vangit kertoivat, että he saivat valita itseapuryhmiin (NA/AA) osallistumisen sijaan myös itselleen sopiviin ja erilaisiin järjestöpohjaisiin vertaisryhmiin osallistumisen. Mahdollisuutta osallistua vertaisryhmiin itseapuryhmien sijaan pidettiin hyvänä toimintaan liittyvänä vaihtoehtona. Yksi valvotussa koevapaudessa haastatteluhetkellä ollut vanki koki, että osa hänen valvotun koevapauden aikaisista toiminnoista suunniteltiin pelkästään sillä perusteella, että itse suunnitelma näyttäisi paremmalta.

”Joo, se nyt oli ihan selevää, että se sanottiin ihan suoraan siinä, että on työtoiminta ja kuntoutu ja A-klinikka, niin se näyttää hyvältä. Ja sit siinä on vielä joku perhejuttukin kahen viikon välein, ja eihän mulla oo tota ikinä. Lasteni kanssa on yhteishuoltajuus ja näen niitä säännöllisesti joka toinen viikonloppu tai miten nyt näänkään, mut kumminki, et ne on mun luona. Nii sit laitetaan viel tämmöseen perhetukiryhmäänki, että näyttää papereissa hyvältä.” H26

Haastateltava ei kokenut hyödyllisinä valvotun koevapauden sisällöiksi suunniteltuja toimintoja. Vangin mukaan suunnitelmassa mainitut toiminnot saivat koevapauden suunnitelman näyttämään paremmalta Rikosseuraamuslaitoksen työntekijän mielestä. Osa haastatelluista vangeista kuitenkin koki hyvänä asiana sen, ettei heitä päästetty valvotussa koevapaudessa liian helpolla.

”Mä koen, et koko vankilassa siinä mielessä, mä olin siel (avovankilassa), ni ne on tosi, mä haluun kehuu niitä. Ne teki hyvää duunia siellä mun mielestä. Ne ei päästänny helpolla, ne vähä vaati ja sillee, se on ihan hyvä. Tai ainaki mun kohalla se oli hyvä, et vähä vaaditti.” H32

Vanki koki, että vankilan työntekijät tekivät hyvin työtään, kun he asettivat hänelle vaatimuksia valvottuun koevapauteen. Useimpien haastateltujen mukaan erilaisten järjestöjen säännöllinen viikko-ohjelma ja -aikataulu helpottivat sekä toimintavelvoitteen suunnittelua että sen toteuttamista. Säännöllinen toiminta velvoitti vankia osallistumaan toimintaan aikataulujen mukaisesti, ja he pitivät säännöllisesti toteutuvaa toimintaa positiivisena asiana.

Haastateltavien mukaan valvotun koevapauden **päätöksentekovaiheeseen liittyi haasteita**. Osalla haastateltavista oli kokemusta valvotun koevapauden aloittamiseen liittyvistä viivästymisistä eri syistä johtuen. Osa vangeista kertoi, että valvotun koevapauden valmistelun teki ohjaaja tai erityisohjaaja ja päätöksen valvotusta koevapaudesta teki rikosseuraamusesimies tai johtaja. Yksi haastateltuun osallistunut vanki kuvasi työnjakoa ja päätöksentekoa näin:

”Joo. Siis mä kysyin sitten, kun käytiin tätä keskustelua läpi ja sanottiin, että todennäköisesti en pääse, niin siinä ääneen mainittiin, että miten siitä voi päättää joku ihminen, jota mä en oo koskaan ees nähnyt, mikä vaan lukee mun papereita. Et tietenkin ois halunnu sille sit, jos niin ois mennä, ettei pääse, niin jonkinäköset perusteet ja jutella sen ihmisen kanssa, että mikä sil on. Kun mä en sit taas ite nähnyt mitään syytä, miksi ei, koska oli kaikki asunnot kunnossa ja työpaikat. Ja emmä nähännyt yhtäkään syytä, et miksei vois päästä.” H26

Haastateltava kuvasi suunnittelu- ja päätöksentekovaiheita toisiinsa nähden irrallisina ja päätöksen perusteluja epäselvinä.

Valvotun koevapauden valmisteluun ja päätöksentekoon liittynyt työnjako näyttäytyi vangille vastuun siirtämisenä toiselle työntekijälle.

”Mulla tuli vähän semmonen olo, että tää mun erityistyöntekijä aina sysäs sen kaiken vastuun muualle, että hän on vaan välikätenä siinä. Voi olla, et se pitää paikkaansa, mutta se sano, ettei hän näitä päätä, että hän vaan edistää sitä asiaa. Ja mulle sano, että ei oo mitään tai näyttää tosi huonolta, että et pääse. Et oliksi siinä sit just, et halus jotenkin yllättää. En tiedä.” H26

Valvotun koevapauden valmisteluun ja päätöksentekoon liittyvä työnjako näyttäytyi vangille ristiriitaisena. Toisaalta työntekijä valmisteli vangin valvottua koevapautta, vaikka samanaikaisesti asiaa valmisteleva työntekijä ilmoitti vangille, että hänen valvotun koevapauden toteutuminen on hyvin epätodennäköistä. Kun päätös valvotusta koevapaudesta oli lopulta myönteinen, niin vanki koki ristiriitaisuuden johtuvan siitä, että työntekijän halusi yllättää hänet myönteisellä päätöksellä. Eräs haastateltu vanki oli sitä mieltä, että heitä koskevat päätökset perustuvat paljon vankitietojärjestelmään kirjattuihin tietoihin.

”Uskallan sanoa, et aika paljon tehään sen perusteella, mitä siellä koneella lukee. Minkä näkönen se ihminen on, tehdään päätelmiä, minkälaisen ihmisten kans se on vankilas tekemisissä. Vankilassahan voi saada jengi- niinku jr -leiman (järjestäytyneen rikollisen leiman), ku sä oot siellä väärien ihmisten kanssa tekemisissä. Mut loppujen lopuks me ollaan kaikki siel muurien sisällä, ni mitä väliä sillä on kenen kanssa sä oot tekemisissä. Enemmänkin on se, mitä sä teet. Näin mä sen sanoisin. Et siin on asia, missä vois suhtautua toisella tavalla. Koska jos ihminen tuomitaan aina harrastustoiminman perusteella tai jotain tommosta, ni sehän kehittää vaan vihaa virnaomaisia kohtaan.” H29

Erään haastateltavan mielestä pelkän vankitietojärjestelmän ja vankilakäyttämisen perusteella ei tulisi tehdä päätöksiä. Hänen mielestään huomiota pitäisi kiinnittää sosiaalisten suhteiden sijaan siihen, mitä vanki tekee. Vanki myös arveli vankitietojärjestelmään perustuvan päätöksenteon lisäävän vankien negatiivisia asenteita viranomaisia kohtaan. Myös vankitietojärjestelmän kirjaamiseen liittyvät puutteet hankaloittivat päätöksentekoa valvotun koevapauden valmistelu- ja päätöksentekoprosessissa.

”Joo, no sit ku se alotti, niin se oikeesti käynnistykin aika nopeesti, et ei siinä ollu mitään, mut sit sinne oli unohdettu kirjata jotain, et pari viikkoo mä odottelin, et tulee jonkin näköst päätöstä johonkin suuntaan, mut sit sielt puuttuu, että mult puuttuu tää suorituspaikka, et sitä ei ollu merkattu, samaten kun mun kotiosotetta ei ollu merkattu, et mul ois kämppää, tämmösi, mitkä oli jo selvi silloin alun perin, et niit ei vaan oltu koneelle lyöty, ku oli vähän epäselvyyttä, että kenen ne pitää sinne laittaa. Rikosseuraamusesimies sano, että päihdetyöntekijän olis pitäny kirjata sinne ja päihdetyöntekijä oli sitä mieltä, et se on rikosseuraamusesimiehen homma. Mä en tiedä, kenen homma se on, et ei kuulu mulle.” H27

Vangin mukaan vankitietojärjestelmään liittyneet kirjaamispuutteet johtuivat siitä, että työntekijöille oli epäselvää, että kenen työntekijän vastuulle kyseisten tietojen kirjaaminen kuului. Päätöksenteon haasteiden lisäksi valvotun koevapauden aloittamista viivästyttivät pääasiassa epäselvyydet vankiloiden työntekijöiden tehtävien- jaosta ja vastuista. Valvotun koevapauden käsittelyprosessi ei ollut selkeä vangille ja prosessin aikana vanki oli epävarma, että etenevätkö asian valmistelu ja käsittely lainkaan. Myöskään päätöskäsittelyn etenemisestä ei annettu väliaikatietoja.

”Niin no sitäkin, koska ei tos nyt kysely, lähinnä mun mielestä mä koin ainakin omal kohalla sen, että ku odotti ihan mitä tahansa päätöstä siihen sitä ensimmäisiä ku ne laput oli täytetty, että tuleeks ostain tyssit, et mä en ole soveltuva koevapauteen, niin ei siin väliaikoina ilmoteltu mitään, mis mennään. Et ei edes sillon, ku sit oli tullu se, et ei oo estettä koevapauteen, niin ei siitäkään. Sit oli niin, et itse kysyin rikosseuraamusesimieheltä jossain vaiheessa, et onks sieltä mitään kuulunut. Oli menny kai kolme viikkoo, niin se sano et on jo puoltoista viikkoo sitten. Ei hirveästi ilmotella mitään. Vähän niinku vankilatoiminta normaalistikin, et ei semmost niinku, et katellaan ja sit vaikka niillä ois päätökset, niin ei vangille ilmoiteta ku viime tingassa, et nyt pitäs lähteä. Ei. Et itse ei voi oikeestaan sanoa, et on koevapauksessa, ku vasta sit ku on saanut mustaa valkosella. Niin se oli munkin kohalla, et mul loppupeleis kaks kuukautta kesti tää operatio, vaikka kaikki oli selvää, niin sen piti kestää viikko tai kaksi, näin mulle alun perin sanottiin, niin kesti pari kuukautta. Ja loppupelissä oli niin, et torstaina mä sitten allekirjotin, et nyt on tullu päätös, et mä pääsen maanantain koevapauteen. Et en tiedä, miks se pitää olla noin.” H27

Vanki sai tiedon valvotun koevapauden alkamisesta kolme vuorokautta ennen valvotun koevapauden aloittamista. Vangin mielestä päätöksentekoprosessi kuvaa hyvin sitä tapaa, miten vankilassa yleensäkin käsitellään erilaisia vankeihin liittyviä asioita.

Haastateltavat puhuivat myös **valvotun koevapauden alkamiseen liittyvistä viivästymistä**. Tuotiin esiin, että päätöksiä tekevien laitoksien johtajien tai rikosseuraamusesimiesten lomat sekä sairauspoissaolot vaikuttivat siihen, että päätöksenteko pitkittyi ja valvotun koevapauden alkaminen siirtyi.

”Nii no jos se talon johtaja on lomilla, ketä sen päätöksen tekee, ni silloinhan se venyy. Mut olisko siinä jotain semmost, et se vois tehdä ne päätökset aikasemmin. Et jos sitten pystyttäis esimerkiksi todennetusti näyttään se, et suunnitelma menee niinku on asioista puhuttu, ni silloin se vanha allekirjotus kävisi siinä. Et oihan se aina oma koettelemus, ku ilmotettiin, et ei se nyt toteudukaan se päivä. Kyllähän se vitutti mua silloin. Ihan suunnattomasti.” H34

”Mut mä oisin varmaan päässyt kuukautta aikasemmin, jos ei olis ollu rikosseuraamusesimies yhtäkkiä sairaslomalla kolme viikkoo, mitä kukaan ei tienny. Ja ihmettelin sitä, ku siellä sillon, missä asuin, niin siin on kolme rikosseuraamusesimiestä, niin ne kaikki on poissa samanaikaisesti. Et mitä tehdään kolmella rikosseuraamusesimiehellä, jos ne on kaikki pois samanaikaisesti. Et ku yks valmistele, et totta kai, joka tietää, on alottanu mun paperihommat ja muut, niin tietää sen jutun, mut sit ku jos se on pois, niin miksei sitä voi kukaan muu hoitaa, et loppupeleissä sitten päihdetyöntekijä hoiti tän homman loppuun asti.” H27

Vangeille aiemmin suunniteltujen valvottujen koevapauksien alkamisajankohdat siirtyivät, koska päätöksentekijät olivat estyneet tekemään valvotuista koevapauksista suunniteltuina alkamisajankohtina päätöksiä. Yhden haastatellun vangin

kohdalla päihdetyöntekijä otti vastuun valvotun koevapausasian käsittelyn loppuunsaattamisesta, kun päätöksentekoprosessi oli viivästynyt.

7.2 Toimintavelvoitteen sisällöt ja toteutus

Toimintavelvoitteen sisältöjä ja toteutusta koskeva haastattelupuhe liittyi itse toimintavelvoitteen sisältöihin, vangiin omiin sitä koskeviin toiveisiin sekä tukitoimien räätälöintiin. Osa haastatelluista vangeista tunnisti valvotun koevapauden **toimintavelvoitteen sisällöissä** epäselvyyksiä, jotka vaikeuttivat velvoitteiden toteuttamista. Yhdellä haastatelluista vangeista yhdyskuntaseuraamustoimiston valvoja oli mukana valvotun koevapauden aikaisessa suunnittelu- ja toteuttamisprosessissa. Työntekijän pysyvyys vankeudesta valvottuun koevapauteen sekä valvontaan koettiin hyvänä asiana. Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden etuisuksiin ja palveluihin liittyvä neuvonta sekä erilaiset tutustumiskäynnit valvotun koevapauden aikaisiin palveluihin olivat vankien mielestä tärkeitä ja valvottua koevapautta edistäviä asioita. Valvotun koevapauden sisältöihin liittyvät toiminnot liittyivät pääasiallisesti toipumisen tukemiseen, koulutukseen tai työtoimintaan. Vertaistuesta koettiin olevan tukea valvotussa koevapaudessa. Myös erilainen omaehtoinen toiminta oli vangeille tärkeää, vaikka sitä ei ollut kirjattu valvotun koevapauden toimintavelvoitteeseen. Haastateltu vanki kertoi, että hän ei ollut varma toimintavelvoitteeseen sisältyneestä ilmoittautumisvelvoitteesta. Valvotussa koevapaudessa määritetty ilmoittautumisvelvoite ei ollut toteutunut suunnitellusti, koska velvoitteen toteuttaminen suunnitellusti ei näyttäytynyt vangille selkeältä.

”Mun pitäis käydä jossain tai sanottiin, et mun pitäis jossain ilmoittautumassa käydä jossain valvontajutussa, mutta nyt sitten sanottiin, tai silloin sanottiin aluks. Mut nyt vasta viime viikolla sanottiin, että mun pitäis johonkin mennä. Mut kukaan ei sano mihin mun pitäis mennä, et mulle jäi vähän vajaaks. Että täs on kolme kuukautta menny ja mun pitäis erikseen jossain käydä, mut kukaan ei oo neuvonu, et minne pitäis mennä. Että tää on vähän jääny nää asiat vaiheeseen, jos näitä jotain tukipalveluja on, niin ne on jääny vähän sillain muuta ku tää sitten.”
H30

Vanki koki, että jo käynnissä olleen valvotun koevapauden toteuttamiseen liittyi sellainen velvoite, jonka toteuttaminen jäi hänelle käytännön tasolla epäselväksi ja keskeneräiseksi keinoksi tukea häntä. Haastatellut kertoivat, että vangit tarvitsevat valvotun koevapauden aikaisten etuuksien anomisessa ja erilaisten palveluiden hankkimisessa myös valvottua koevapautta valmistelevalle henkilökunnan tukea, neuvontaa ja ohjausta. Vangeilla ei välttämättä ole tietoa erilaisista eduista tai palveluista eikä niiden hankkimiseen tarvittavia taitoja. Haastateltujen mielestä erityisesti vankilasta järjestetyt tutustumiskäynnit eri palveluihin ja järjestöihin olivat hyviä, koska niiden avulla erilaisiin toimintoihin oli mahdollista tutustua etukäteen ja ennen palveluihin liittyvää valintapäätöstä.

Osa haastatelluista vangeista kertoi valvotusta koevapauden jälkeisestä ehdonalaista vapautumisestaan. Koevapauden loppuvaiheessa ollut vanki ei vielä haastatelluhetkellä tiennyt, kuka toimii hänen valvojana koevapauden jälkeen.

”Sitä ei oo mulle vielä määritelty sitä valvojaa, et sehän tässä muuten onkin. Juu, kyllä. Se pitäis kai hänen ottaa muhun yhteyttä jossain vaiheessa, ku semmonen löytyy. Ei. Se on kyllä laitettu sinne, että se valvoja on tai se tulee. Mut on määrätty valvontaan, mutta ei oo muuta tietoo.” H28

Yksi haastatteluun osallistunut vanki kertoi, että hänen koevapautta valmisteli sama henkilö, joka toimi hänen valvojanaan valvotun koevapauden jälkeen. Vangi mielestä tutun työntekijän kanssa yhteistyö ja jatkumoiden suunnittelu oli helpompaa kuin tuntemattoman työntekijän kanssa. Valvoja myös osallistui vangiin valvotun koevapauden viikko-ohjelman suunnitteluun, jossa keskeisenä sisältönä oli työtoiminta.

”Esimerkiks joo nii, tietysti myös vankilassakin vois olla alkuun niitä, että lähinnä justiin se, että ku mulla kävi just sillai hyvä säkä kans ku se kuka mun koeasiaa rupes ajaa (avovankilassa) ni siitä tuli myös mun valvoja täällä. Ni se jatkumo oli paljon helpompaa ku se, et siin ois tullu joku vieraampi.” H33

Haastateltavien mukaan **omien toiveiden** esittäminen on mahdollista valvotun koevapauden sisältöihin liittyen. Haastateltujen vankien koevapauksien aikaiset toiminnot liittyivät pääasiassa toipumisen tukemiseen, koulutukseen tai työtoimintaan. Näiden lisäksi valvotun koevapauden sisällöissä oli myös sellaista omaehtoista toimintaa, mitä ei ollut kirjattu toimintavelvoitteeseen. Sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen, harrastukset tai koiran ulkoiluttaminen olivat osa valvotun koevapauden aikaista toimintaa, joka toteutui suunnitellun toiminnan ulkopuolella ja vankien vapaa-aikana.

Haastateltavien kokemuksen mukaan **tukitoimia räätälöitiin** heidän tarpeiden mukaan. Haastateltujen vankien mukaan erilaisiin toimintoihin osallistuminen valvotun koevapauden aikana on hyödyllistä ja valvotussa koevapaudessa toimintaan osallistuminen on helpompaa kuin suljetusta laitoksesta käsin. Valvotussa koevapaudessa vankien oli helpompaa selvittää myös erilaiset elämäntilanteisiinsa liittyvät muutokset. Esimerkiksi erotilanteissa asunnon säilyttäminen sekä lemmikkieläimestä huolehtiminen mahdollistuivat valvotun koevapauden avulla. Eräs vanki sai koevapaudessa ollessaan jatkaa vankeusaikana aloittamiaan vertaistuellisten ryhmien ohjaamista siinä avolaitoksessa, jossa hänen valvottu koevapaus valmisteltiin. Vanki kertoi, että ryhmät toteutuivat avovankilassa ilmoittautumiskäyntien yhteydessä.

”Siis mä vedän sellasta ryhmää siellä (vankilassa). Mä oon käynnistänyt semmosen ryhmän, ni mä vedän sitä ja sen puitteissa mä käyn siellä, ja se on tavallaan myös huomioitu siinä koevapausuunnitelmassa. No se on semmonen tuki- ja keskusteluryhmä, semmonen tukiryhmä vangeille. Se on kohta vuoden toiminu siellä. Itse

asias tää lähti jo tuolta (vankilasta) päihitteettömältä osastolta. Mä oon sen siellä käynnistänyt ja mä jatkoin sitä sitten (avolaitoksessa). Se on toiminu ihan mukavasti.” H28

Vertaistukeen perustuvat ryhmät jatkuivat osana valvotun koevapauden sisältöä tarjoten sisältöä myös säännöllisesti toteutuviin vankilakäynteihin.

Haastateltavien vankien mukaan järjestöjen toiminnat tai niiden palveluksessa toteutuneet työtehtävät muodostivat ajallisesti riittävästi päivittäistoimintaa valvotussa koevapaudessa. Osa järjestöjen tarjoamasta työtoiminnasta oli sisällöllisesti monipuolista. Työtehtäviin saattoi kuulua erilaisia kuljetus-, muutto- tai siivoustehtäviä. Myös hengellisyys sekä siihen perustuva toiminta oli osalle vangeista tärkeää. Tämä tuli esille erityisesti kristillisen järjestön arvopohjaan perustuvaan toimintaan osallistuneiden vankien haastatteluisissa. Hengelliseen toimintaan osallistuminen perustui vapaaehtoisuuteen, ja se saattoi olla esimerkiksi sielunhoitajan säännöllistä tapaamista, kristinuskon perusteita käsittelevälle kurssille osallistumista tai vankilasta vapautuneille järjestettyyn ryhmätoimintaan osallistumista. Osa järjestöistä tarjosi haastatelluille vangeille valvotussa koevapaudessa myös mahdollisuuden osallistua järjestön vapaaehtoistoimintaan.

7.3 Viranomaisyhteistyö

Valvotun koevapauden puheeksi ottaminen sekä sen alustava valmistelu alkoi joissakin tilanteissa jo ennen vankeustuomiota ja päihdehuollon laitoksesta käsin. Haastateltujen vankien mukaan eri tahojen työntekijät tekivät pääasiassa valvotun koevapauden liittyvää yhteistyötä erikseen. Myös valmisteluvaiheeseen liittyneet yhteydenotot perheeseen tai puolisoon vaihtelivat. Haastateltavat puhuivat viranomaisyhteistyöstä Rikosseuraamuslaitoksen ja sidosryhmien välisenä yhteistyönä sekä toisaalta Rikosseuraamuslaitoksen sisäisenä yhteistyönä.

Rikosseuraamuslaitoksen ja sidosryhmien välinen yhteistyö koettiin pääsääntöisesti toimivaksi. Sidosryhmätahoina mainittiin järjestöt, kunnat ja valtion edustajat. Mahdollisten eri tahojen yhteistyöhön liittyvien ongelmien nähtiin johtuvan siitä, etteivät Rikosseuraamuslaitoksen ulkopuoliset tahot välttämättä ymmärtäneet valvottua koevapautta eikä siihen liittyviä vastuitaan.

Rikosseuraamuslaitoksen ja kunnan välisestä yhteistyöstä osalla haastatelluista vangeista oli hyvät kokemukset. Vankien mukaan osalla valvotussa koevapaudessa olevilla vangeista kuntayhteistyöhön on saattanut liittyä vaikeuksia. Vankien mukaan vaikeudet saattavat johtua siitä, että eri yhteistyötahoilla ei ole välttämättä riittävästi tietoa valvotusta koevapaudesta. Yhden haastatellun kohdalla yhteistyö Rikosseuraamuslaitoksen, kunnan sekä Kelan välillä oli ongelmatonta, mutta mahdollisiin kielteisiin päätöksiin oli varauduttu ja sen vuoksi oli tehty ennakoivaa suunnittelutyötä sekä selvitetty vaihtoehtoja rahoittajaa valvotun koevapauden aikaiselle toiminnalle. Edellytyksiä taloudellisen tuen saamiseen oli alustavasti

selvitetty erästä järjestöstä. Vangin mukaan hänen valvotun koevapauden toteutumisen taloudellisia edellytyksiä olisi tarvittaessa tukenut järjestö, jonne hänet sijoitettiin valvottuun koevapauteen. Vastuunjako eri tahojen välillä kuitenkin toimi ja järjestön talousvastuuta asiassa ei tarvittu. Eräs vanki taas koki, ettei ollut saanut kunnan sosiaalitoimesta mitään palveluihin liittyvää tukea.

”Ei, en mä oo saanu oikeestaan mitään apuja koko sossusta ku mä oon tullu vapaaks. Ei niistä ollu mitää hyötyä mulle, en mä päässy siihe tuettuun juttuun enkä mihkää niinku sieltä mitä se nyt onkaa sitte. Ei ne antanu mulle mitään apua, sosiaalilautakunta. Mä olin liian aktiivinen itte, mä osasin itte hoitaa oman asuntoni, hommata ja kaikki, ni ne näki, et en mä tarvi mitään apuja. Et jos joskus joutuu vielä, ni läh- tiessä täytyykin heittäytyä ihan pöllöks.” H33

Vanki epäili, että hänen oman aktiivisuuden vuoksi hänelle ei välttämättä annettu apua, ja avunsaantia voisi edesauttaa, että vanki olisi tietämättömämpi ja passiivisempi omaan vapautumiseen liittyvien asioiden järjestämisessä. Vangin mukaan sosiaalitoimen taloudellinen tuki asumiseen liittyen oli vähäistä.

”No ei ne oikeetaan antanu ku ton vuokravakuudet ja 200 kodinperustamisrahaa, ei sillä paljo saa mitää. Ostin mä sillä rahalla imurin. Et kyllä sieltä, mulla ei oo mitää positiivista sanoo (kunnan) sosiaalilautakunnasta. Se meni vähä niinku, kyllä mä käsitin, et sieltä vähä enemmän sitä tukee tulis.” H33

Vanki oli tyytymätön siihen, että sai vuokravakuuden sekä kodinperustamisrahaa. Tyytymättömyys liittyi myönnetyn taloudellisen tuen määrään. Haastateltava ei ollut varma, että mille eri tahoille hänen valvotusta koevapaudestaan oli ilmoitettu.

”Tai siis kyllähän se näkyy tietysti. Sieltä näkyy ku joku koulutuspäällikkö vai mikähän se on, mä en muista, mikä hänen nimensä on, mut kyllä se on niissä koevapauspapereissa, mutta. Mä itse asiassa en tiedä, onko heihin oltu yhteydessä. Siitä mulla ei oo tietoa. Poliisia on ainaki tiedotettu.” H28

Eri tahojen yhteyshenkilöiden tiedot oli kirjattu valvotun koevapauden asiakirjoihin, mutta vanki ei tiennyt oliko kyseisiin tahoihin oltu yhteydessä hänen valvotusta koevapaudesta. Vangin mukaan poliisia oli tiedotettu hänen valvotusta koevapaudesta.

Haastateltujen perusteella **Rikosseuraamuslaitoksen sisäinen yhteistyö** on paikoin vähäistä, ja vangit kertoivat tavanneensa valvotun koevapauden valmistelun yhteydessä työntekijöitä erikseen. Varsinaisia yhteisiä kokouksia, joissa valvottua koevapautta olisi suunniteltu yhdessä eri tahojen kanssa, järjestettiin vain osalle. Tavallisesti haastateltavien valvotun koevapauden prosessin käynnisti erityisohjaaja ja sitä jatkoi rikosseuraamusesimies. Valvotun koevapauden valmistelusta ja loppuun saattamisesta vastasivat enimmäkseen eri työntekijät. Joissakin tapauksissa vastuunjako ei toiminut ja joissakin tapauksissa vastuunjako oli toimivaa ja valvotun koevapauden prosessi sujuva.

Haastatteluissa tuli esiin myös vankien tyytymättömyyttä tukipartion ja vankilan väliseen yhteistyöhön tilanteissa, jota molemmat tahot tekivät päihdevalvontaa osin ajallisesti samanaikaisesti.

”Mä saatoin tulla talolta ilmottautumasta, ja siellä seuloitettu ja saatto tulla tukipartio melkee heti perää tikuttamaan. Se oli vähän. Pari kertaa kävi noin, et se oli aika hämmäntävää tavallaan, et tukipartiolla ei oo tiedossa sitä, et millon talolla käytiin. Ja siinä ei hirveesti auttanut pulista vastaan, vaikka sano et oon talolta just tullut.” H34

Haastatellut vangit arvelivat, että seulojen ottaminen ensin vankilassa ja sen jälkeen tukipartion toimesta johtui siitä, ettei vankila ja tukipartio olleet sopineet keskenään vangille tekemästään päihdevalvonnasta.

7.4 Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden vuorovaikutus valvotun koevapauden prosessissa

Haastateltavat puhuivat eri näkökulmista työntekijöiden vuorovaikutuksesta valvotun koevapauden prosessista. Puheessa korostui kohtaaminen, työntekijöiden suhtautuminen ja kannustava asenne, motivointi sekä työntekijän arviointiosaaminen, kohtaamisosaaminen ja tiedot. Lisäksi haastattelut sisälsivät sidosryhmätoimijoiden kohtaamiseen ja suhtautumisiin liittyvää puhetta.

Haastateltavien mukaan vuorovaikutus Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden kanssa oli hyvää ja vastavuoroista. Valvotussa koevapaudessa olevat vangit kokivat, että heidät **kohdattiin** yksilöllisesti ja heidän tilanteensa otettiin suunnittelussa hyvin huomioon. Valvotun koevapauden suunnitteluun liittyvä yhteistyö merkitsi heille luottamuksen osoittamista. Toisaalta Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden ja vankien välinen kohtaaminen ja kohtelu ovat riippuvaisia siitä, minkälainen laitos on kyseessä. Vangin mielestä avolaitoksessa kohtaaminen ja kohtelu saattoi olla toisenlaista kuin suljetussa laitoksessa.

”Sanotaan näin, että kysymys oli kuitenkin avotalosta. Että ihan hyvin kohdattiin ja kohdeltiin. Että siinä ei ollut mitään, mut en tiedä muista paikoista miten on. Epäilen ettei näin hyvin kohdeltais kuitenkaan. Mutta siinä kohdeltiin, missä mä olin ihan hyvin.” H30

Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden **suhtautuminen ja kannustava asenne** tuli ilmi erityisesti silloin, kun vangit itse osoittivat motivaatiotaan sitoutua valvottuun koevapauteen sekä sen aikana toteutuvaan suunnitelmalliseen toimintaan. Haastattelujen perusteella valvottuun koevapauteen liittyvässä työskentelyssä työntekijät toimivat erittäin kannustavina. Vangit kokivat valvotun koevapauden suunnitelmallisena jatkumona rangaistusajalleen ja luontevana siirtymisenä suljetusta laitoksesta kohti avoimempaa täytäntöönpanoa.

Motivointiin liittyvässä puheessa Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden positiivinen ja kannustava puhe vahvisti vankien uskoa omaan edellytyksiin suoriutua suunnitellusti valvotussa koevapaudessa. Vangit kuvasivat haastatteluissa Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden kannustavaa ja positiivista suhtautumista itseään sekä valvottua koevapautta kohtaan. Vankien mielestä myös vartijoiden positiivinen suhtautuminen valvottuun koevapauteen kävi ilmi heidän käytöksensä. Valvotun koevapauden aikainen yhteistyö muutti vankien asennetta positiivisemmaksi Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöitä kohtaan. Valvotun koevapauden valmisteluun liittyvä tavoitteellinen yhteistyö asetti vangin ja henkilökunnan ”samalle puolelle”.

Vangit puhuivat **työntekijöiden arviointiosaamisesta, kohtaamisosaamisesta ja tiedoista**. Haastateltujen vankien mukaan on tärkeää, että Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät osaavat arvioida vangin soveltuvuutta koevapauteen käytöksen, haastattelun ja vangin kokonaistilanteen perusteella. Yksi haastateltu vanki oli sitä mieltä, että Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät odottivat häneltä liikaa, kun uskoivat hänen onnistuvan valvotussa koevapaudessa.

”No niil oli semmonen, liikaa odottivat multa, et se onnistuu [naurahtaa]. Et se toi mulle paineita ja. Joo ne luotti aika hyvin muhun, mut ei mul ollu kyllä sinänsä henkilökohtaisesti mitään ongelmia missään vankiloissa eikä mitään muut, niin joo ne odotti ehkä vähän liikaa siltä. Niin mä odotin kyllä ittekin, et tää on helppo nakki, mut se huono parisuhde siellä siviilissä, muija oli narikkaamas tuolla ja mä olin koevapaudes, niin se vaan ei toimi. Et yksinkertaisesti jokainen jätkä pitäis olla yksikseen, asua yksikseen turvallisessa päihdeettömässä paikassa, että se koevapaus onnistuu.” H25

Vangilla oli itsellään tavoitteena suorittaa valvottu koevapaus, mutta se ei onnistunut, koska hänen puolisonsa ei ollut sitoutunut päihdeettömyyteen. Valvottuun koevapauteen liittyvässä kohtaamisessa vangit ilmoittivat arvostavansa suoraa ja rehellistä puhetta sekä vankien kohtaamista ihmisinä. Vankien mielestä asioista puhuminen niiden oikeilla nimillä edesauttaa sitä, että vangit kykenevät myös vastaamaan kysymyksiin paremmin. Myös vankien yksilöllisiin tilanteisiin syventymistä ja vankien lähtökohtien huomioon ottamista pidettiin tärkeinä asioina vuorovaikutustilanteissa. Yksi haastatelluista vangeista piti hyvänä asiana sitä, että hänen valvotun koevapauden asiat selvitettiin verkostopalaverissa, jossa oli paikalla eri tahojen työntekijät sekä vangin puoliso.

”Oli, koska ei semmoset terapeutit ja työkkärit ja kaikki. Ne tunsu mut jo siviilistä aikasemmin ennen tuomiota, niin se oli hyvä, et ne oli kaikki paikalla siellä samas palaverissa. Ja sosiaalityö, se oli a ja o, että mun tuleva, se oli uus, sosiaalityöntekijä, et se oli mukana siinä palaverissa, sillon se tiesi mut, mikä tyyppi mä oon, ei ollu mitään, että läheta sähköpostilla toi, vaan et tavattiin naamasta naamaan, saatiin puhua asiat suoraan, se oppi tuntee mut, plus se kuuli kaikilt muilta työntekijöiltä ja vankilan henkilökunnalta, millanen tyyppi mä oon. Ja tätä mä pidän tosi tärkeänä, sitä kontaktia ihmisiin. Ja sit ku sieltä sosiaalityöntekijältä saa sitä

luottamusta ja kaikkee muuta, niin sit se rupee menee hyvin, että annetaan vähän vangille luottamusta ja vastuuta omist tekemisistään, eikä juoksuteta eikä pompoteta, niin kyl yleensä ihminen on sen luottamuksen vastuun arvoinen sit, ku se saa hoitaa omat asiansa omalla tyylillään. Siinä (verkostopalaverissa) oli mun terapeutti, sosiaalityöntekijä, sit oli vankilan henkilökunnalta, sit oli työvoimatoimistosta, olikohan niitä neljä tai viis, ja sit oli vielä mun ex-muija. Joo siinä oli kaikki, vankilan henkilökunta ja nää henkilöt.” H25

Haastateltavat puhuivat myös työntekijöiden kohtaamisosaamisesta. Erään vangin mukaan kasvatusten toteutunut keskustelu ja asioista sopiminen oli toimivaa. Hän koki tärkeänä kontaktin ja luottamuksen saamista työntekijöihin sekä välttymistä lomakkeiden täyttämislähtöiseltä ja eri palveluissa asioimiselta. Vankiloiden valvontasoi-toissa vuorovaikutus vankien ja työntekijöiden välillä oli vankien mukaan vaihtelevaa. Toisinaan työntekijät vain kirjasivat soiton ja toisinaan he myös kysyivät valvotussa koevapaudessa olevalta tämän kuulumisia. Vankilakäynnit sujuivat vankien mukaan pääasiassa hyvin; toisinaan käynteihin liittyi erityisohjaajan tapaaminen ja toisinaan vain päihdeseulan ottaminen.

Vangit toivovat valvottua koevapautta valmistelevalta työntekijöiltä myös tietoja erilaisista palveluista sekä avustamista niihin hakeutumisesta. Vangit pitivät myös tärkeänä sitä, että he saavat itse olla aktiivisia toimijoita valvotun koevapauden järjestämisessä ja että työntekijät tiedottavat vankeja riittävästi valvotun koevapauden aikaisista palveluista. Tiedonannon merkitys palveluista korostui vankilassa, jossa vangit eivät pääse esteettä ja itsenäisesti hakemaan tietoa palveluihin liittyen.

Haastateltavat puhuivat myös **sidosryhmätoimijoiden kohtaamisesta ja suhtautumisesta**. Järjestöissä toteutuneet valvotut koevapaudet tarjosivat vangeille kattavasti tukea koevapauden ajan, joten yhteistyön tarvetta eri tahojen kanssa ei syntynyt. Monien haastateltujen vankien mielestä useimmissa avolaitoksissa tunnetaan päihdehuollon palvelujärjestelmää sekä erilaisia jälkikuntoutukseen ja vertaistukeen liittyviä palveluvaihtoehtoja, jotka voivat olla osana valvotun koevapauden aikaista toimintaa. Yksi vanki arvioi, että hänelle alun perin valvottuun koevapauteen suunnitellut opinnot eivät toteutuneet siitä syystä, että vastaanottava taho suhtautui ennakkoluuloisesti valvotussa koevapaudessa olevaan opiskelijaan. Sen sijaan toisessa paikassa sama vanki koki, että hänen koevapaus ei ollut esteenä harjoittelulle, ja hänet kohdattiin ensisijaisesti ammattitaitoisena opiskelijana. Osa vangeista oli sitä mieltä, etteivät kaikki järjestöt ja yhteistyötahot suhtaudu valvotussa koevapaudessa oleviin vankeihin kuten heidän muihin asiakkaisiin.

7.5 Perheen merkitys ja yhteistyö perheen kanssa valvotussa koevapaudessa

Perheen merkitys ja perheen kanssa tehtävä yhteistyö tuli haastatteluissa monipuolisesti esille. Perhettä koskevassa puheessa korostui perhesuhteiden merkitys ja vaikutus, perheen ja vangin omaisten kanssa tehty yhteistyö sekä perheen ja lasten kuuleminen ja perhetyön menetelmät valvotun koevapauden sisältönä.

Perhesuhteiden merkitys ja vaikutus korostui valvotun koevapauden onnistumisessa. Perhe motivoi valvotun koevapauden suorittamisessa sekä edisti valvotussa koevapaudessa olevan arjen hallintaa. Valvotussa koevapaudessa oleminen merkitsi perheiden lapsille isän läsnäoloa kotona. Myös puolisoitten mielestä kumppaneiden läsnäolo oli myönteistä. Erilaiset puolisoitten kanssa ilmenneet ristiriidat, kuten ero tai puolison päihdekäyttäytyminen, vaikuttivat valvotun koevapauden suorittamiseen negatiivisella tavalla ja osalle ne olivat myös syy valvotun koevapauden keskeytymiseen. Perhesuhteisiin liittyen yhteydenpito lapsiin nähtiin tärkeänä, ja sen koettiin myös tukevan päihdeettömyyttä. Valvottu koevapaus koettiin myös mahdollisuutena rakentaa perhe- ja lapsisuhteita uudelleen. Yksi haastateltava kertoi omista kokemuksistaan siitä, miten nuoruusvuosien vankeusrangaistukset vaikuttivat kielteisesti lapsisuhteisiin, koska vankeustuomiot pitivät hänet erossa perheestään. Valvottuun koevapauteen liittyi myös molemminpuolista halua luoda luottamuksellinen isä-lapsi -suhde takaisin.

”Oli, mul oli noi lapset lähinnä, koska mä oon kuitenkin niiden nuoruuden istunu linnassa melkein kaikki, et mä saan niihin kontaktin takasin, ne on semmonen, mitkä sit kannustaa kans oleen päihdeettömänä. (...) Ihan sen takii et sillon joskus ku mä olin siviilissä, niin mä olin luvannu, et mä haen sen viikonlopukuks ja en ollu hakenu ja se oli sit katkeroitunu siitä, ja nyt se vähän ennen ku tää mun koevapaus alko, niin menny äitille ja sanonu, et mä voisin kyl olla iskään yhteydessä, et eihän iskä oo mitään pahaa hänelle tehny. Ja nyt me ollaan päivittäin yhteydessä, ja must se oli ihan hiton hyvä.” H27

Perheen ja vangin omaisten kanssa tehty yhteistyö toteutui vankien kohdalla eri tavoin. Pääsääntöisesti perhetyö koettiin myönteisenä asiana ja sen koettiin tukevan vapauteen siirtymistä sekä perhesuhteiden uudelleenrakentamista vankeuden jälkeen. Toisaalta perheet odottivat isän vapautumista, mutta vapautumiseen liittyi myös jännitystä, koska vankeuden vuoksi perheet olivat olleet erossa isästä ja eläneet omaa arkeaan.

”Ihan hyvin, ihan onnistuneesti (yhteistyön perheen kanssa) se meni. Et kylhän ne kovasti sit tietysti, vaimo ja lapset jännitti mun pääsyä pois. Ku olin kuiteski sen verran tavallaan vähä vieraantunutukki sitte jo niistä ja ne oli täällä eläny kuiteski omaa elämänsä.” H33

Perheen ja lasten kuulemisen kannalta olennaista oli perheen määrittäminen. Mikäli valvotun koevapauden suunnitteluhetkellä tyttöystävä ei ollut asunnossa kirjoilla, tällöin kuuleminen ei myöskään koskenut häntä. Vastuu koevapausasian informoimisesta jäi vangille itselleen. Valvottuun koevapauteen liittyi myös tietynlaista häpeää, eikä siitä haluttu välttämättä kertoa lapsille. Yhteydenpito lapsiin oli erityisesti lapsistaan erillään asuville haastatelluille vaikeampaa.

”Ei mitenkään missään kohtaa, koska tyttöystävä ei oo kirjoilla mun asunnossa, niin sen takia sille ei mainittu koko asiasta muuta kun, mitä ite sanoin. Ja sitte, ku lapsille ei ees kerrottu, että mä oon vankilassa. Ku lasten äiti sano, että mä oon

ulkomailta töissä, ku se ei halunnu kertoa vankila-ajasta. Niin nyt sitten ei oo tapaa-misia lasten kanssa siis tänä aikana. Ne ei vankilan mukaan saisi olla mun luona, koska jos sattuu tuleen vaikka joku vika näihin laitteisiin tai ihan mikä vaan, et mä joudun lähtee takasi vankilaan, niin sit ei oo lapsille mitään paikkaa. Että ne ei ees saa olla mun luona.” H26

Haastattelussa tuli esiin myös erilaisia **perhetyön menetelmiä** tai työmuotoja valvotun koevapauden sisältönä. Esimerkiksi tiiviimpi ja vahvempi perhetyön rooli valvotussa koevapaudessa voitiin toteuttaa Lapset puheeksi -keskustelujen kautta. Osa haastateltavista kertoi, että menetelmään liittyneitä keskustelukertoja tarjottiin kolmesta kerrasta useampaan. Myös muuta keskusteluapua olisi ollut mahdollista saada, mikäli vangit ja heidän perheet olisivat kokeneet sitä tarvitse- vansa. Yksi aiemmin valvotun koevapauden suorittanut haastateltava mainitsi osallistuneensa Kriminaalihuolloon tulisäätiön Ehjä perhe -toimintaan kuuluviin vertaisperhetukiryhmiin.

”Joo tai se, itseasias tukipartio ei käyny vaan se oli perhetyöntekijä ja päihdetyön- tekijä, koska me käytiin samalla mun kotona semmosta Lapset puheeksi -keskuste- lua. Kolme kertaa tavattiin siinä ni ne tarkisti sen asunnon samalla, et onks kaikki kunnossa.” H32

Haastateltujen puheesta välittyi myönteinen kokemus tarjottua perhetyötä kohtaan. Perhetyön merkitys ja toimijoiden toteuttama yhteistyö ei haastateltujen puheessa näyttäytynyt kovinkaan aktiivisessa roolissa, mutta sen tunnustettiin auttavan per- hesuhteiden uudelleenrakentamista sekä vahvistavan suhdetta omiin lapsiinsa. Perhetyötä ja keskusteluapua tarjottiin vankiperheille, jopa valvotun koevapau- den sisältönä, mitä he hyödynsivät tarpeen mukaan. Valvottu koevapaus näyttäytyi hyvänä mahdollisuutena nykyisten perhesuhteiden rakentamiseen.

7.6 Valvonta

Valvontaa koskevassa haastattelupuheessa korostui valvonnan huomaamattomuus ja joustavuus, aikataulut, lupaehdot ja poikkeamat, valvontasoitot ja valvontakäyn- nit, valvotun koevapauden keskeytykset sekä valvontalaitteiden toimivuus ja niiden kehittäminen. Lisäksi omana teemanaan nousi esiin se, miten valvonta toimi valvo- tussa koevapaudessa elämisen ja muutoksen tukena.

Haastateltavat kokivat pääsääntöisesti **valvonnan huomaamattomana ja jous- tavana**. Haastatellut vangit olivat pääosin tyytyväisiä tukipartioiden toimintaan. Osalle haastatelluista vangeista tukipartion ohjaajat saattoivat olla tuttuja jo van- keusajalta vankilasta. Ennestään tuttuja vartijoiden kanssa asiointi koettiin help- pona ja yhteistyö toimivana. Tapaamiset toteutuivat vankien kotona ja kodin tai työpaikan välittömässä läheisyydessä. Kohtaamiset koettiin inhimillisinä ja usein tuttavallisina. Tukipartion toiminta koettiin yleisesti myös joustavaksi ja valvotta- vien elämäntilanteita kunnioittavaksi.

Haastateltavat kokivat, että ennalta määritetyn **aikataulujen** noudattaminen oli helppoa ja loi raamit arkeen. Viikko-ohjelman selkeys ja päivän täytyminen ennalta sovitusta asioista helpottivat arjen toimintojen suorittamista. Poikkeamista sopi- minen joko suullisesti tai kirjallisesti sähköpostilla koettiin joustavaksi työtavaksi, ja yleensä anottuihin muutoksiin saatiin lupa. Oleellista oli, että lupaa anottiin riit- tävän ajoissa. Lupia myönnettiin, mikäli toiminta perusteltiin vangin kuntoutusta, toipumista tai hengellisyyttä tukevana asiana. Haastatellut vangit kokivat, ettei kaikkien vankien kohdalla joustoa välttämättä myönnetty, vaikka he itse olivat koke- neet saaneensa joustoa tarvittaessa. Liikkuma-alueisiin liittyvistä poikkeamista sopiminen oli helpompaa, mikäli valvotun koevapauden suunnitteluvaiheessa oli kirjattu merkintöjä siitä, miten tiettyyn toimintaan osallistumisen johdosta liikku- ma-alue saatettiin ylittää. Kyseisissä tilanteissa poikkeusluvan saaminen oli nopeaa.

Valvontasoittoihin ja -käytänteihin liittyi kuitenkin haastattelujen perusteella haasteita. Aamulla soittaminen rytmitti heräämistä ja oli osa aamurutiineja. Monet vangit myös kertoivat, että puhelimen herätys muistutti heitä valvontasoiton teke- misestä. Ajoittain soiton tekemisen muistaminen koettiin haasteellisena, koska oli paljon erilaisia muistettavia asioita sekä myös muuta muistettavaa liittyen valvotun koevapauden suorittamisvelvoitteisiin. Valvontasoittojen laiminlyömisistä hu- mautettiin tai niistä kirjattiin varoitus. Toistuvasta unohtumisesta seurasi yleensä rikosseuraamusesimiehen puhuttelu. Eräällä vangilla toimintavelvoitteeseen oli määritelty kolmivuorotyön lisäksi opiskelua, jolloin työvuorojen vaihtelut saat- toiva vaikuttaa siihen, että ilmoittautumiseen liittyvä soittovelvoite saattoi jäädä tekemättä.

Eräs vanki mainitsi myös henkilökohtaiset keskittymishäiriöt syyksi sille, että hänellä oli vaikeuksia pysyä ennalta sovitussa aikatauluissa ja sen vuoksi valvonta- soiton tekeminen saattoi viivästyä. Haastatelussa tuli esiin myös tapaus, jossa työ- paikan muu henkilökunta muistutti valvottua koevapautta suorittavaa puheluiden tekemisestä ajallaan. Myös tehtyjen valvontasoittojen kirjaamisessa ja puheluiden vastaanottamisessa oli vaihtelua. Toisinaan Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät unohtivat kirjata vastaanottamansa puhelun, mutta unohdukset pystyttiin jälkeen- päin selvittämään eikä niistä tullut vangeille seuraamuksia. Usein valvontasoittoja tehtiin vangeille, jos vangit olivat unohtaneet tehdä ne. Tällöin vangille soitettiin ja tiedusteltiin, miksi valvontapuhelu jäi väliin.

Valvontasoittoihin vastaaminen julkisella paikalla koettiin epämuikavaksi, koska valvontapuhelin on soittoääneltään voimakas ja fyysiseltä ulkonäöltään huomiota herättävä. Eräs valvottua koevapautta suorittava haastateltava olisi toivonut, että valvontasoitot olisi tehty hänen henkilökohtaiseen puhelimeen valvontalaitteen sijaan. Vanki jännitti oppilaitosympäristössä mahdollista valvontasoittoa.

”Mut sen ne vois kyllä tehdä, et ne vois soittaa omaan puhelimeen, eikä välttämättä tähän, koska esimerkiksi koulussa mä jännitan sitä. Se ei oo hyvä, ku eihän koulussa kukaan tiedä sitä. Ku ei siel tiedä kaikki opettajat sitä, että mä oon vanki, ni se ois hirveen noloo. Onneks mulla ei oo soinu koskaan koulussa. Mä jotenkin aina sitä

oon jännittänyt sitten, että jos se räkkäri se nyt soi kesken tunnin, ni se ei oo yhtään kiva, vaikka tukipartio pyytää käymään siinä jossaki ulkona. Se on huono juttu. Ne vois mun mielestä soittaa omaan puhelimeen tai laittaa viestin tai jotenki muuten tavotella ku aina siihen räkkäriin. Mun mielest niil on siel se omaki kännykkänu-mero, et ne voi soittaa tohon. Mä oon täst sanonu rikosseuraamusesimiehelle ja sille ohjaajalle sanoin, että mieluummin soittakaa sitten aina omaan kännykkään ku tohon räkkäriin, mut tukipartio soittaa aina räkkäriin.” H28

Valvottavien vankilakäynteihin liittyi haastatteluissa kritiikkiä ja turhautuneisuutta, joka saattoi johtua esimerkiksi kulkemiseen liittyvistä haasteista.

”Niin niis oli sen verran haastetta, että kun jos piti olla, siellä käydä kerran viikossa tai millon mitenkkin, niin siihen tuhrautu aikaa kyllä monta tuntia. Ihan sen takia vaan, että vuodenaika oli semmonen, ettei lautta kulkenut, ja sit piti mennä huol-
tolautalla. Ja kun sä tulit sinne paikalle, niin sanotaan näin. Et jos on yhdenätoista oltava siellä, niin se piti aamulla lähteä yheksältä kotoa ja sit sä olit iltapäivällä kahdelta.” H24

Tukipartioiden kontrollin intensiteetti vaihteli valvottujen koevapauksien edetessä. Tukipartioiden kanssa toteutuneet tapaamiset sisälsivät sekä keskustelua että valvontaa. Erään haastateltavan mielestä tukipartion valvontakäynnit ja päihdetestaukset turhauttivat, koska hänellä ei ollut päihdetaustaa. Yhdellä haastateltavista oli kokemuksia myös sellaisista tukipartiokäynneistä, joissa tukipartio tuli tapaamaan häntä kesken ryhmätoiminnan.

Valvotun koevapauden keskeytykset johtuivat pääasiassa päihdeidenkäytöstä. Keskeytymiseen liittyi pettymystä, koska valvotun koevapauden tavoitteena ollut päihdetön elämä ei onnistunutkaan ja edessä oli palaaminen vankilaan. Vastuunottaminen omista tekemisistä ja epäonnistumisista myönnettiin myöhemmin. Toisaalta tuotiin esiin, että vankilatuomion suorittaminen suljetussa ja loppuaika avoimessa vankilassa sekä päihdekuntoutukseen osallistuminen siivitti vapautteen siirtymistä.

Valvontalaitteista haastateltavat nostivat esiin niiden toiminnalliset ominaisuudet. Valvontapannassa esiintyi toimintahäiriöitä, joiden vuoksi vangit saattoivat joutua palaamaan vankilaan laitteen tarkastamisen takia. Valvontavälineiden huoltamiseen, hakemiseen ja niistä luopumiseen liittyen tuli tehdä vankilassa erillisiä käyntikertoja.

”Ne otettiin tossa Risen toimistolla, et ku alkuun oli kait suunnitelmana, et ne otetais (vankila) pois. Mut ei mun sit onneks tarttenu sinne lähtee, ne poistettiin sitte tossa noin. Jouduin kyllä sitten lähtemään silloin alkuun, ku ne pistettiin (vankila) mulla ni tota ku niistä, lauantaipäivä ku se oli ku mä jouduin lähtee takasin vankilaan ku ei ne toiminukkaa. (...) Niin ja sit ne koitti sitä täällä päässä, vankilan päässä saada sitä ohjelmoitua jotenki, kattoo mikä siinä on vikana, mut se oli vaa jotenki rikki. (...) Pantako siinä tais olla rikki joo. Ni mun täyty sitte silloi

lauantaina sitte tai perjantaina vapauduin ja ne ihmetteli sitä tosiaan täällä päässä ku ei se toiminukkaa, et miten ne on päästänyt pois sieltä rikkinäisellä pannalla.” H33

Sähköisten laitteiden käyttö vaati myös joiltakin vangeilta uusien taitojen opettelua:

”Sähköpostilla, eli mä oon ottanu näistä kutsuista ja muista oon ottanu valokuvan ja sitten oon laittanu sähköpostina meneen linnaan, eli nyt mä oon tässä voin sanoa et mä oon tässä opetellu kolmen kuukauden aikana sähköpostin käytöt, älypuhelimien käytöt ja tietokoneen käytöt, et nyt on tavaraa tullu tosi paljon. (...) Kaiken näköstä uutta ja opettelee elään täällä. Ja nyt uusimpana villityksenä on tää snapchat. Et siinäkin on nyt otettu muutamia askeleita eteenpäin, lähetetty siinä viestejä, kaiken näköstä pitää opetella. Opittavaa on. Huomaa et mitä enemmän oppii, sitä enemmän tulee opittavaa.” H30

Haastateltavat kokivat **valvonnan toimivan elämisen ja muutoksen tukena**. Tietoisuus sähköisestä valvonnasta rauhoitti ja sitoutti vankeja toimintaan. Valvonta myös muistutti heitä sääntöihin sitoutumisesta sekä tuki pyrkimyksissä päihdetörmään ja rikoksettomaan elämäntapaan. Kokonaisuudessaan valvotun koevapauden aikainen valvonta toi säännöllisyyttä vankien päivään, mikä myös jatkui osalla valvotun koevapauden päätyttyä. Valvonnan päättämiseen ei liittynyt toteutuneen toiminnan arviointia tai mitään muuta erityistä. Valvontalaitteiden palauttaminen vankilaan oli ainoa välttämätön toimenpide, mikä toteutui valvotun koevapauden päättymisen yhteydessä.

Haastateltavien valvontaa liittyvät kokemukset olivat pääsääntöisesti myönteisiä. Joustoa myönnettiin poikkeamiin tarvittaessa ja niistä pystyi neuvottelemaan, jos oli riittävät perustelut ja jos jätti riittävän ajoissa anomuksen. Valvontalaitteet, niihin liittyvät toimintahäiriöt ja liiallinen näkyvyys koettiin negatiivisina asioina. Sähköisiä valvontalaitteita koskevat kehittämissuositukset liittyivät laitteiden käytövarmuuden parantamiseen sekä mahdollisen soiton tekemiseen siten, ettei itse valvonta paljasta valvottavan (vanki)roolia ulkopuolisille tahoille. Positiivisena huomiona oli, että valvonta koettiin vahvasti elämisen ja rikoksettoman elämän tavoittelua tukevana elementtinä.

7.7 Valvottu koevapaus vapautteen siirtymisen sekä rikoksettoman ja päihdetöntömän elämän tukena

Haastateltavat pitivät **valvottua koevapautta mahdollisuutena** ja pitivät luottamuksen osoituksena sitä, että valvottuun koevapautteen päästettiin, vaikka taustalla saattoi olla useampiakin epäonnistuneita yrityksiä rikoksettomaan elämäntapaan. Valvottu koevapaus nähtiin hyvänä harjoitteluna vankilasta vapautteen siirryttäessä. Valvotun koevapauden aikaisia järjestöjen tukipalveluja ja toimintoja sekä taloudellista toimeentuloa pidettiin tärkeinä tekijöinä asteittaisessa vapautumisessa. Myös mahdollisuus asua kotona valvotussa koevapaudessa koettiin tärkeänä asiana.

Vangeilla valvotun koevapauden suorittamiseen, tulevaan vapautumiseen ja siihen sopeutumista myös jännitettiin. Erityisesti huolestutti, miten kaikki vapautumiseen liittyvät asiat ja niiden järjestäminen heiltä onnistuvat.

Kaksi haastateltua ilmoitti, että valvottu koevapaus on parasta, mitä vankeinhoitossa on tähän mennessä tehty. Valvottu koevapaus nähtiin ”kivitaloa” parempana vaihtoehtona vankien yhteiskuntaan sopeuttamisessa.

”Erinomainen asia suorastaan, yks parhaita parannuksia, mitä vankien hoidossa mun mielestä on tehty. Kyllähän se vaihtoehtona oli se, että ollaan kivitalossa 23 tuntia sellissä taikka jollain osastolla, niin kyl se on huomattavasti huonompi vaihtoehto, kun se, että saa käydä töissä ja näkyy tunnelin päästä valoa.” H24

”No mä sanoisin, et se on parasta, mitä on keksitty vaan tällä hetkellä, et siinä vanki sopeutetaan yhteiskuntaan sil tapaa pikkuhiljaa, et se saa opetella harrastukset, työt ja kaikki muut ihan rauhassa, ja se on kuitenkin vankilan valvonnassa, ja vankila on kuitenkin se, joka kantaa vastuun siitä jutusta. Ja sit tietenkin nää vertaistukijutut, mitä siihen sisältyy sitten siihen valvottuun koevapauteen, mihin on helpompi mennä sitten, kun pääsee siviiliin. Paras keksintö.” H25

Valvottu koevapaus nähtiin mahdollisuutena osallistua erilaisiin toimintoihin. Myös valvonta ja vankilan vastuu valvotusta koevapaudesta tunnustettiin osaksi prosessia. Toimintamallia kohtaan esitettiin myös kritiikkiä. Osa vangeista koki valvotun koevapauden suorittamisajan liian pitkäksi. Myös säännöissä koettiin olevan joustamisen varaa etenkin kotiintuloajoissa.

Valvotun koevapauden merkitys ilmeni haastateltavien puheessa **uudenlaisen arjen rakentajana**. Koevapaus sopeutti vankeja takaisin laitoksen ulkopuoliseen arkeen ja arkirutiineihin. Valvotun koevapauden aikana vangit olivat osallistuneet järjestötoimintaan, minkä nähtiin tuovan uudenlaisia mahdollisuuksia erilaisiin toimintoihin osallistumisen kautta. Toimintavelvoitteen sisällöt ja toiminnot tutustuttivat vankeja uudenlaiseen elämäntapaan ja toivat sitä myötä uutta sisältöä heidän elämään. Tärkeäksi nostettiin valvotun koevapauden aikaiset toiminnot ja sen aikana sovitut jatkotoimenpiteet, jotka turvasivat riittävän tuen estäen samalla vankien ”tyhjän päälle putoamista” valvotun koevapauden päättymisen jälkeen. Arjen toiminnot jatkuivat samanlaisina kuin valvotussa koevapaudessa ja rakennettu tukiverkosto tarjosi tarvittaessa tukea myös valvotun koevapauden jälkeen.

Aiemmin valvotun koevapauden suorittanut haastateltu koki oleellisen tärkeänä asiana sen, että jokaiselle vapautuneelle löytyisi jokin työ- tai opiskelumahdollisuus. Hänelle itselleen työllistyminen mahdollistui aluksi palkkatuella. Työ oli vankien mielestä tärkeää, ja se tuki heidän osallisuuttaan sekä itsenäisyyttään elämässä. Myös erilaisten verkostojen antamalla tuella ja etukäteisvalmisteluilla oli merkitystä siihen, miten valvotussa koevapaudessa oleva suhtautui valvotun koevapauden suorittamiseen. Toimintavelvoitteen sisältöjen, järjestön tarjoaman tuen sekä työllistymis- ja opiskelumahdollisuuksien merkityksestä kaksi haastateltua totesivat seuraavasti:

”No se lopetusvaihe meni ihan omalla painollaan, ja kyllä mulla oli noi kaikki turvaverkot ja siviiliin siirtymiset ja oli jo olemassa, joita mä olin käyttäny, et niinku mä sanoin, niin mul oli se jälkipolku ja työpaikka, ja nää kaikki meni ihan. Et oikeestaan siinä ei mitään muuta ihmeellistä tapahtunu muuta kun se vaan, et se valvonta loppu. Elämä jatku sellasenaan mun kohdalla, et sitten tietenkin reviiri pikkasen laajeni, ja sit pääs tekemään sitä mitä, hankkimaan ajokorttia, tekemään tämmösiä asioita, että mut ei se näin jälkikäteen ajatelleen niin ei se kovin merkittävä asia ollu siinä suhteessa, koska mä en muista siitä juuri mitään. (...) Niin mullahan se jatku sitten tää työkokeilu sitten palkkatuella ja seuraavat, et mä muistaakseni melkein kaheksan kuukautta siit eteenpäin, että mä olin kaiken kaikkiaan toista vuotta siinä, et mulla se työsuhde jatku ja määräaikaan mennessä ja sen jälkeen.” H24

”Mut ei tota niin, työ jotain tekemistä kuitenkin pitää olla. Et duuni on siihen hyvä ja mä pidän tätä täällä, koska mä saan joku, tää on mulle vähän ku päihdekuntoutusta samalla tää (järjestön) homma, et mä saan tos kaiken tuen ja muuta samalla ku mä teen duunia.” H27

Vangin sisäisiin muutoksiin liittyvässä puheessa tuli esiin ensinnäkin motivaatio, mikä rakentui valvotun koevapauden edetessä ja muutti vankien asennetta myönteisempään suuntaan. Eräällä haastatellulla omat asenteet olivat muuttuneet jo ennen valvottuun koevapauteen siirtymistä. Osa haastateluista vangeista oli sitä mieltä, valvottua koevapautta tulisi suositella vain motivoituneille. He perustelivat näkemyksiään omilla kokemuksillaan sekä ymmärryksellä siitä, mitä valvotun koevapauden suorittaminen henkilöltä edellyttää. Haastatteluun osallistuneiden mielestä valvottuun koevapauteen liittyvä vahvasti tavoitteellisuus sekä koevapaudessa olevan velvoite sitoutua sääntöihin. Valvottu koevapaus edellytti myös haastateltujen kokemuksen mukaan oma-aloitteisuutta, mitä tulisi korostaa vielä nykyistä enemmän valvottuun koevapauteen määrätuille vangeille. Työntekijöiden tekemä vangin motivointi koettiin vankia vastuunsa kantamiseen sitouttavana asiana. Eräs haastatelluista vangeista kertoi oman halunsa elämänmuutokseen tapahtuneen jo ennen valvottua koevapautta. Vangin mukaan elämänmuutokseen liittyi hänen kohdalla myös nöyrymistä, joka merkitsi oman rajallisuuden tunnustamista sekä tarjotun avun vastaanottamista.

”En mä tiiä, miten tää koevapaus, siis ylipäätänsä nää asiat mitä mä oon tässä käsitellyt ja jotenki se oli jo, ei se tapahtunu enää siel koevapaudes vaan ennen sitä jo. Semmonen elämänmuutos, et haluu elämänmuutoksen ja ottaa sitä apua vastaan vaan mahdollisimman paljon. Ja semmonen tietty nöyryyntyminen, ettei aina tiedä kaikkea.” H32

Haastateltujen mielestä oleellista on ottaa oppia aikaisemmista virheistä. Vankilan jälkeisen elämän hallintaan liittyi myös **sosiaalisten suhteiden** ja vuorovaikutuksen opettelua. Tämä mahdollisti sosiaalisten suhteiden eheytyksen. Haastateltavien mukaan ihmisten kohtaamisesta ja omien asioiden hoitamisesta oppii. Valvottu koevapaus tukee rikollisen elämäntavan tunnustamisessa, ja sen

avulla on mahdollista muuttaa ajattelua, arvoja sekä moraalikäsitteitä. Tämä näytettiin erilaisten asioiden uudenaikaisena arvostamisena. Valvottu koevapaus toi myös lisää itsevarmuutta, kärsivällisyyttä ja tiettyä rauhoittumista.

”No siis onhan se vaikuttanut tosi hyvin, sillai et on oppinut olemaan ihmisten kans tekemisissä, enemmän, selvin päin, mitä ei oo sit hirveesti kuitenkaan tullu tehtyä. (...) No kyl mä uskon et se ihmisten kohtaamiset ja se, et pystyy saa hoitaa omia asioita ja pystyy hoitaa ja sit se tuki on kans yks tosi tärkeä asia. (...) Ne (sosiaaliset suhteet) on nyt terveet. Terveet ja aidot (...) Kyl se auttaa myöskin tunteen sen, et, tai luopuu siitä erilaisuuden tunteesta ja siitä, et sä oot kuitenkin vanki. Ja ollu vankilassa. (...) Kyllä tää on saanut mut niinku luopumaan oikeastaan kaikesta niinku menneestä. Kaveripiiristä, ystäväpiiristä, tai karsii niit ihmisiä sieltä ystäväpiiristä tosi paljon pois. Et kyl tää on avannu taas silmiä tosi paljon. Et mitä välttämättä, jos olis vankilasta vapautunu, niin en ois osannu niihin asioihin sit kiinnittää huomiota. (...) Kyllähän ne on jäänyt kokonaan pois ja oikeestaan se ajattelutapa on kans muuttunu, arvot on muuttunu, kaikki moralit on muuttunu, kyllähän tää niinku ihan kokonaan periaattees erilainen ihminen, ku on ennen vankilaa esimerkiks ollu. (...) Kyl sen huomaa ihan jokapäiväisessä toiminnassa, että kaikki vankila-asenteet ja päihdemaailma, kyl ne on taakse jäänyttä, et ei ne kuulu mun arkeen enää. Olen ja arvostan ihan erilaisia asioita nykypäivänä. (...) No siis onhan se varmaan itsevarmemmaks ja rauhallisemmaks vielä entisestään ja mut ei nyt mitään semmost radikaali, mut kuitenkin eteenpäin ollaan menty. (...) No kyl sen huomaa esimerkiks täs yhteisön toiminnas. Oon ottanu vastuuta ja kannan vastuuta. Suhteellisen paljonkin täst toiminnasta. Ja sit sitä kautta arvostaa ihan erilaisia asioita ku ennen. Ja myöskin sit välittää muista. Ja muitten toiminnasta ja sit myöski yrittää omal toiminnallaan joko esimerkillisesti tai tyyliin palautteiden kautta saada toisii periaatteessa muuttuu, tai muuttaa sitä tai ainakaan huomamaan sitä omaa toimintaa.” H31

Valvotun koevapauden aikaiset muutokset olivat kokonaisvaltaisia vangin ajattelussa, toiminnassa, sosiaalisissa suhteissa sekä vangin identiteetistä irtaantumisessa. Vastuunottamiseen myös kasvoi oman ymmärryksen lisääntyessä.

”Enää ei ollu vihollisii niin sanotusti. Et oli se ymmärrys et ne tekee työtä ja et omasta toiminnasta ja omasta käytöksestä on johtunu kaikki ne väänöt niitten kans tai suurin osa.” H34

Haastateltavat kuvasivat myös sitä, miten auktoriteettivastaisuus väheni valvotun koevapauden myötä, kun ymmärrettiin oma vastuu erilaisissa viranomaisten kanssa toteutuneissa ristiriitatilanteissa. Valvotun koevapauden koettiin tuovan hyötyä sekä parantavan elämänlaatua huomattavasti. Valvottu koevapaus toimi päihdeettömän ja rikoksettoman elämäntavan käynnistäjänä ja edisti elämäntavan muutosta. Haastateltavien mukaan päihdeiden ja rikoksista luopumisen lisäksi myös vangin identiteetistä tuli luopua. Vastuun ottaminen omasta elämästä ja arjen rutiineista kiinnittäminen olivat keskeisiä asioita elämäntavan muutoksessa. Valvottu koevapaus toi myös suuria muutoksia persoonaan. Erilaiset onnistumisen kokemukset

ja kokemus osallisuuden vahvistumisesta vahvistivat uuden identiteetin rakentamista. Myös uskoontulolla oli osalle haastatelluista vangeista suuri merkitys uuden identiteetin löytämisessä. Paikkakunnan vaihdon ja aikaisemmista kavereista luopumisen nähtiin tukevan rikoksettoman elämän tavoittelussa. Koevapaus toi säännöllisyyttä vankien arkeen ja vahvasti heidän omaa vastuuottoa. Rikoksista ja päihdeistä luopumiseen sekä rajojen tunnistamiseen liittyi yhä opettelua. Eräs haastateltava toi esille, että hän oppi ottamaan paremmin huomioon myös toisten ihmisten ja läheistensä tarpeet.

”No joo, siit on vanhoista kavereista, on niistä luovuttu joo. On vanhoja kavereita vieläki, mut ne ei oo sit päihdeongelmaisia, ne on niinku taviksia, me sanotaan aina. Et ne saattaa juoda alkoholia, mut ei niille muodostu ongelmaa niistä. (...) Kyllä kai niissäki on tapahtunu paljo muutosta, et mä en hae kaikkia asioita itteni ulkopuolelta, syitä. Et osaan olla peilin eessä vähän ja miettii mikä se oma juttu on, voiko omalla käytöksellä tai ennakkoasenteilla tai iha millä vaan vaikuttaa johonki, onks sillä vaikutusta. (...) En mä tiiä sillai käytös, mä oon aina ollu aika rauhallinen, kohtelias ja sillä tapaa. Mut ehkä sit perheessä se käytös, et perheen kesken mul on käytös muuttunu parempaa suuntaa, enemmän huomioin niitä ihmisiä ja heidän tarpeita siellä, puolison ja lasten. En oo nii itsekseinen siellä.” H32

Valvottu koevapaus oli haastateltujen mielestä toimiva rangaistuksen suorittamismuoto, millä aidosti pystyttiin rakentamaan hyviä jatkumoa vapautteen siirtymisessä. Koevapauden sisällöt toivat rytmiä arkeen ja tarjosivat mielekästä tekemistä vielä vapautteen siirtymisen jälkeenkin. Omalla motivaatiolla nähtiin olevan merkitystä, mutta myös työntekijöiden motivointi oli tärkeää ja vahvasti vangin luottamusta omista kyvyistään pärjätä valvotussa koevapaudessa. Valvottu koevapaus synnytti elämänmuutosta sekä toi aidosti hyötyä henkiseen kasvuun, ja tätä myötä tuki rikoksettoman ja päihdeettömän elämän tavoittelussa.

7.8 Kehitysehdotuksia valvottuun koevapautteen ja työntekijöiden osaamiseen liittyvät toiveet

Haastateltavat suhtautuivat varsin myönteisesti valvottuun koevapautteen. Valvottu koevapaus nähtiin vankeusprosessin luonnollisena jatkumona kohti vapautta. Sen nähtiin madaltavan vankilasta vapautteen siirtymisen porrasta ja helpottavan näin vapautumista. Haastateltujen kehitysehdotukset liittyivät yleisesti valvotun koevapauden sisältöihin sekä valvotun koevapauden prosessin aloittamisen aikaistamiseen, päätöksenteon nopeuttamiseen sekä päätöksentekijöiden sijaittamisiin. Lisäksi haastatelluissa nousi esiin Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön osaaminen ja siihen liittyvät kehittämishaasteet. Haastatelluilta kysyttiin myös, että minkälainen olisi hyvä valvottua koevapautta valmisteleva ja toteuttava Rikosseuraamuslaitoksen työntekijä ja mitä osaamista hänellä tulisi olla.

Yleisesti **valvottuun koevapautteen liittyvänä sisällöllisenä kehitysehdotuksena**, vertaisuutta ja kokemusasiantuntijuutta toivottiin hyödynnettävän enemmän,

jolloin oma esimerkkinä toimiminen toiselle auttoi toisen henkilön rikoksettomaan ja päihteettömään elämään pyrkimisessä.

”Mä tos juttelin viime viikolla täällä yhen asiakkaan kanssa, joka oli ihan solmussa tossa noista päihteistä. Se oli käynyt korvaushoitolääkkeensä hakeen just, ja mä sit juttelin sen kanssa. Mä sanoin, et tuu tohon sivumpaan ja jutellaan hetki. Sitte kerroin hänelle ittestäni, et mä oon ollu itte samassa jamassa ja näin ja mä oon ollu vankilassa ja vanki ja näin ja sitte ollu pitkään pois, niin se kirkastu sillä se ajatus siitä, että okei, että hänelläki on mahdollisuus siihen, et hänkin voi päästä elämässään eteenpäin, hän voi päästä irti niistä päihteistä. Se anto hänelle toivoo. Mä sillä omalla esimerkilläni. Et tämmönen yksinkertainen esimerkki. Tavallaan mä myös tällä omalla esimerkilläni mahdollistan muille sen, että heilläkin on toivoo päästä pois, niinku irrottautuu päihteistä ja päästä elämäs eteenpäin.” H28

”Mä oon ollu aina sitä mieltä, et kaikki tahot, vähän sama ku et jos ihminen on päihdetyöntekijä, niin mun mielest paras päihdetyöntekijä on semmonen, joka on joskus ite käyttäny päihteitä. Se tietää sillon, mistä se puhuu, eikä semmonen, joka valmistu jostain koulunpenkiltä, eikä tiedä asiasta mitään muuta ku sen, mitä se on lukenut. Mun mielest se on niin. Vähän sama ehkä tossakin. Että noiden pitäis ehkä pyöriä viikko tuolla mukana semmosen, joka on koevapaudessa, niin näkis sen, et mitä semmonen ihminen tekee, ku on koevapaudes.” H27

Eräs aiemmin valvottua koevapautta suorittanut haastateltu toivoi, että vangin taustat tiedostettaisiin paremmin ja valvotun koevapauden aikainen tuki suhteessa taustoihin sovitettaisiin nykyistä paremmin. Kyseinen haastateltu koki, että hänen kohdalla päihdevalvonta oli täysin tarpeetonta. Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstöltä toivottiin jalkautumista ja tutustumista eri järjestöihin, jotta niiden palvelut tulisivat heille tutummiksi. Rikosseuraamuslaitoksen ja eri palveluiden tuottajien verkostoitumista toivottiin lisää, mikä mahdollistaisi nykyistä monipuolisemmat palvelut sekä toiminnat valvottuun koevapauteen.

Haastateltavat esittivät myös **valvotun koevapauden prosessin aloittamisen aikaistamiseen, päätöksenteon nopeuttamiseen sekä päätöksentekijöiden sijaistamisiin** liittyviä kehittämissuhteita. Päätöksentekijöiden työvuorojen kehittämiseen esitettiin toive, että heille löytyisi tarvittaessa sijainen, jottei päätöksenteko siirtyisi henkilöstön esteiden vuoksi. Haastateltavat esittivät kehitysehdotuksia valvotun koevapauden kokonaisprosessiin, mihin toivottiin enemmän avoimuutta. Valvotun koevapauden prosessin aloittamisen aikaistaminen nähtiin yhtenä kehittämiskohteena, koska sen käynnistäminen ajoissa on osoittautunut haasteelliseksi vankien kokemusten mukaan. Kehittämissuhteena nostettiin esille myös yleisesti vastuunkantaminen, jossa molemmat osapuolet hoitaisivat oman vastuunsa. Yksi valvottua koevapautta suorittavista haastateltavista sanoi, ettei hänellä ollut mitään kehittämissuhteita valvottuun koevapauteen liittyen.

Haastateltavat esittivät myös **työntekijän osaamiseen** ja ominaisuuksiin liittyviä kommentteja ja kehittämissuhteita. Toivottiin, että koevapautta valmistelevalle työntekijälle olisi aikaansaava ja toimisi tulosvastuullisesti. Rikosseuraamuslaitoksen työntekijän hyvinä ominaisuuksina pidettiin rauhallisuutta, jämäkkyyttä ja rehellisyyttä. Työntekijällä tulisi haastateltujen mielestä olla päihdetyöhön ja päihdehuollon palvelujärjestelmään liittyvää osaamista. Osaamista perusteltiin sillä, että suurin osa vangeista on päihdeongelmaisia ja palvelutarpeen näkökulmasta on tärkeää tuntee heille sopivia palveluita. Lisäksi työntekijällä tulisi olla kykyä arvioida valvottuun koevapauteen määrätyn soveltuvuutta koevapauteen. Häneltä toivottiin myös ennakkoluulottomuutta ja positiivista asennetta suhteessa vankeihin sekä heidän onnistumisen mahdollisuuksiinsa valvotussa koevapaudessa. Tärkeänä pidettiin myös sitä, ettei valvotun koevapauden päätöksenteossa oteta huomioon pelkästään vankitietojärjestelmän merkintöjä vangin taustoista tai rikollista elämäntapaa tukevista sosiaalisista suhteista.

”Rauhallinen, jämäpi. Ja myöski ehkä rehellinen. Niin, ehkä siinä ne sit tuli. (...) Eli siis kyllähän ne hyvin sen valmisteli, ei siinä mitään, mutta tai siis niin. En mä osaa ny nähä, en mä osaa sanoo sitten, että, kyl siel sit kuitenkin jotain epäkohtiikin sitten taas, ja sit ehkä siihen rauhallisuuteen ja luotettavuuteen ja siihen, et ne asiat menee sovitusti eteenpäin, niin se on sit se tärkein.” H31

Haastateltujen mukaan on tärkeää, että Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunta kohtaa vangit ihmisinä ja uskoo aidosti heidän pyrkimyksiinsä muuttua. Myös vankien kannustamista pidettiin tärkeänä asiana. Haastatelluilla oli positiivisia kokemuksia valvottua koevapautta valmistelevalle ja toteuttavalle henkilöstölle toiminnasta. He kokivat, että heidän toiveita oli kuultu ja otettu huomioon. Tärkeää oli hoitaa myös oma osuutensa kunnialla. Ihmiseen liittyvä ymmärrys nähtiin tärkeäksi.

”Mun mielest ehkä tärkeint on kuitenkin nähdä vanki kuitenkin ihmisenä. Enkä mä nyt sillä tarkota sitä, ettette niin tee, mut se on ehkä se tärkein asia kuitenkin. (...) Niin. Ehkä niin. Ja yksilönä, yksilönä on kans, jokasella on eri tarpeet kuitenkin. (...) No ei mul kyl oikeestaan mitään juuri ku se, että kaikki suju mallikkaasti, toi siihen nyt varmaan vaikuttaa niinku vaikuttaakin se, et mä hoidan oman osuuteni tai jokainen hoitaa oman osuutensa, niin tää on menny todella kivuttomasti. Et ei oo mitään juuri kontaktei kyl sit ollu. Puoleen eikä toiseen.” H31

Haastateltavien kehittämissuhteet liittyivät pitkästi valvotun koevapauden prosesseihin ja päätöksenteon ajoitukseen. Valmisteluvaiheen aikaistaminen, vangin osallistaminen valmisteluun ja aito kohtaaminen nousivat puheessa esille. Haastatelluilla vangeilla oli kuitenkin pääosin myönteisiä kokemuksia valvotun koevapauden valmistelusta ja kokonaisprosessista. Erilaisia kohtauksia rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden kanssa he olivat kokeneet jo aiempien vankeustuomioiden yhteydessä.

7.9 Yhteenvedoa nykyisten ja entisten vankien haastatteluista

Lähes kaikki haastatellut vangit arvioivat valvotun koevapauden suunnittelu- vaiheen yhteistyön toimivaksi eri tahojen kanssa. Haastateltavat kokivat, että heillä oli itsemääräämisoikeus valvotun koevapauden aikaisista toiminnoista. Pääasiassa yhteistyötä tehtiin erikseen eri tahojen kanssa ja vain osalla haastatelluista oli koke- musta verkostopalaverista, jossa suunnittelyyhteistyötä tehtiin yhdessä ja yhteis- työssä eri tahojen kanssa. Valvotun koevapauden valmistelussa perheisiin ja puoli- soihin ollaan yhteydessä vaihtelevasti valvotusta koevapaudesta.

Vankihaastattelut toivat kuitenkin esiin runsaasti valvotun koevapauden valmis- teluun ja päätöksentekoon liittyviä kehittämishaasteita. Vankitietojärjestelmään pohjautuvaa päätöksentekoa pidettiin liian yksipuolisena. Vankitietojärjestelmää tärkeämpänä pidettiin vangin omaa motivaatiota sekä toimintaa, joka osoittaa sitoutumista rikoksettomaan ja päihitteettömään elämäntapaan. Päätöksenteko oli usein jaettu niin, että erityisohjaaja aloitti valmistelun ja rikosseuraamusesimies teki päätöksen. Yhdessä suljetussa laitoksessa ja yhdessä avolaitoksessa kyseinen työnjako ei näyttäytynyt vangeille toimivana työnjakona. Eräässä tapaukseen liittyi vankitietojärjestelmän kirjaamiseen liittyviä työnjakokysymyksiä, jotka haittasivat valvotun koevapauden valmisteluprosessia. Toisessa tapauksessa haastateltava kuvasi valmisteluprosessia, jossa valmistelija kertoi edistävänsä valvotun koeva- pauden toteutumista, mutta samalla lisäsi, että koevapauden toteutuminen on epä- todennäköistä. Toiminta näyttäytyi vangille ristiriitaisena. Valvotun koevapauden päätöksenteosta ei annettu vangeille väliaikatietoja eikä päätöksentekoajankohtaa voinut ennakoita, koska käsittelyajalle ei ole määritelty aikarajaa. Pahimmassa tapauksessa vanki sijoitetaan valvottuun koevapauteen ilman asianmukaista val- mistelua, eikä esimerkiksi taloudellisia etuuksia ehditty hakea, kun koevapauden alkamispäivä ei ole ollut tiedossa. Tällaisessa tapauksessa valvotulle koevapaudelle ominainen tuettu siirtyminen ei toteudu. Vangeilla ei myöskään ollut välttämättä tiedossa, kenelle kaikille tahoille heidän valvotusta koevapaudesta ilmoitetaan poliisin lisäksi.

Valvotussa koevapaudessa sisällöt voidaan suunnitella vangin tarpeiden perus- teella tukemaan hänen päihitteettömyyttään, kuntoutumistaan, työllistymistään tai ammatillista osaamistaan. Myös hengellisyyteen sekä erilaisiin vertaistoiminnalli- siin yhteisöihin kiinnittyminen saattoi olla sisältönä valvotun koevapauden aikai- sessa toiminnassa. Sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen, harrastukset ja omista lemmikkieläimistä huolehtiminen olivat myös tärkeitä sisältöjä valvotussa koe- vapaudessa, vaikka ne olivat toimintavelvoitteen ulkopuolista toimintaa. Myös van- kien arkirytmää otettiin huomioon valvotun koevapauden suunnittelussa.

Haastattelujen perusteella sähköisten valvontalaitteiden käyttövarmuudessa on kehittäväää. Haastateltavat kertoivat, että laitteissa oli toimintahäiriöitä, joiden vuoksi he olivat joutuneet käymään vankilassa laitetarkastuksissa. Valvontalaitteita pidettiin ongelmallisena myös niiden leimaavuuden takia. Tukipartioiden toi- mintaan oltiin pääsääntöisesti erittäin tyytyväisiä. Sitä vastoin tukipartioi- den ja vankiloiden päihdevalvontaan toivottiin nykyistä selkeämpää työnjakoa. Haastatteluaineiston mukaan eri vankiloissa vankilakäynnit toteutettiin eri tavoin.

Valvottua koevapautta suorittavien tai suorittaneiden haastattelut nostivat esiin myös joitakin osaamisen haasteita ja vahvuuksia. Muiden haastattelujen tavoin myös niissä korostui kohtaamisen ja vuorovaikutusosaamisen merkitystä. Haastateltavat toivoivat Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstöltä toisaalta virka- miesroolille luonteenomaisia ominaisuuksia kuten rehellisyyttä ja jämäkkyyttä sekä toisaalta sitä, että työntekijä on myös ihminen ja kohtaa vangin ihmisenä. Tämä odotusten kahtalaisuus on mielenkiintoisella tavalla yhtenevä sen kanssa, miten Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstö itse puhuivat.

Kaiken kaikkiaan valvottu koevapaus koettiin vapautumista helpottavana vaiheena, jonka aikana on mahdollista omaksua vähitellen ajatteluun ja elämäntapaan liittyvä kokonaisvaltainen muutos. Vankeuden jälkeen valvotussa koevapaudessa toteutu- vat palvelut tuottavat monille vielä rangaistusajan jälkeenkin tukea rikoksettoman ja päihitteettömän elämäntavan tavoitteluun.

8. RIKOSSEURAAMUSALAN HENKILÖSTÖN OSAAMINEN JA SEN KEHITTÄMISHAASTEET

Tutkimuksessa kysytään: (1) Mihin valvottua koevapautta valmistelevan ja toteuttavan henkilöstön osaamisen haasteet paikantuvat? (2) Miten valvotun koevapauden valmistelussa ja toteutuksessa tarvittava osaaminen, erityisesti vuorovaikutusosaaminen, jäsentyy rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön puheessa? (3) Miten tuen ja kontrollin välinen suhde näyttäytyy valvottua koevapautta valmistelevan henkilöstön ja tukipartioissa toimivien henkilöiden työssä? (4) Mitä puutteita on nähtävissä valvotun koevapauden prosessissa ja toimintakäytänteissä? Tarkastelemme aluksi (luku 8.1) osaamista ja sen haasteita Delamare Le Deistin ja Wintertonin kompetenssimallin kautta. Tältä osin tarkastelu pohjautuu kaikkiin kolmeen tutkimuksessa tuotettuun haastatteluaineistoon. Seuraava alaluku perustuu erityisesti Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön haastatteluihin ja siinä kiinnostuksen kohteena ovat vuorovaikutusosaamista koskevat tulokset (tutkimuskysymys 2) ja niiden merkitys osaamisen näkökulmasta (tutkimuskysymys 1). Luku 8.3 tarkastelee tuen ja kontrollin välistä suhdetta ja rikosseuraamusalan ammatillisuuden kehityssuuntia (tutkimuskysymys 3). Luvussa 8.4 tarkastelun taso siirtyy konkreettisiin toimintakäytänteisiin. Luvussa kuvataan eri aineistossa esiin nousseita valvotun koevapauden prosessin ja toimintakäytänteiden haasteita.

8.1 Persoonallisen osaamisen korostuminen

Delamare Le Deistin ja Wintertonin (2005, 39) analyysin pohjalta voidaan erottaa toisistaan funktionaaliset, kognitiiviset ja sosiaaliset kompetenssit sekä

metakompetenssit. Näistä kaksi ensimmäistä ovat selkeästi ammatillisia ja kaksi jälkimäistä persoonallisia kompetensseja. Haastattelupuheen perusteella nimenomaan persoonalliset kompetenssit korostuvat valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa. (Katso taulukko 4.)

Taulukko 4. Haastatteluissa esiin nousseet valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa tarvittavat keskeiset osaamisalueet Delamare Le Deistin ja Wintertonin kompetenssimallin eri kompetensseihin liittyen.

	AMMATILLINEN KOMPETENSSI	PERSOONALLINEN KOMPETENSSI
KÄSITTEELLINEN	KOGNITIIVINEN KOMPETENSSI (ESIM. PERUSTIEDOT VALVOTUSTA KOEVAPAUESTA, TIEDOT PALVELUISTA JA ETUUKSISTA)	METAKOMPETENSSI (ESIM. JATKUVA OPPIMINEN, UUDENLAINEN ASENNE TYÖHÖN)
OPERATIONAALINEN	FUNKTIONAALINEN KOMPETENSSI (ESIM. VALVONTALAITTEISIIN LIITTYVIÄ TAITOJA SEKÄ SE, ETTÄ OSAA HOITAA PROSESSIN)	SOSIAALINEN KOMPETENSSI (ESIM. VUOROVAIKUTUSTAITOJA, YHTEISTYÖVALMIUDET)

Haastateltavat toivat esiin, että valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa tarvitaan monen tyyppistä tietoa. Työntekijöiltä edellytetään tietoa paitsi valvotun koevapauden prosessista ja siihen liittyvistä asioista, niin myös muun muassa etuuksien ja palvelujen tuntemusta. Toisaalta haastateltavat korostivat, ettei valvottu koevapaus edellytä syvällisiä erityistietoja, vaan usein perusasioiden hallinta riittää. Vastaavasti haastateltavat nostivat esiin joitakin valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa tarvittavia taitoja. Tuotiin esiin erilaisia turvallisuustyöhön liittyviä taitoja esimerkiksi valvontalaitteisiin liittyen. Samaten viitattiin valvotun koevapauden prosessin eri vaiheissa tarvittaviin taitoihin ja erityisesti kykyyn hoitaa prosessi. Erityisesti konkreettisia taitoja koskeva puhe kääntyi kuitenkin sosiaalisiin taitoihin, kuten verkostoyhteistyöhön ja lasten kuulemiseen. Kaiken kaikkiaan aineistossa painottuikin sosiaalisten kompetenssien keskeisyys. Keskeinen tarvittava valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa tarvittava taito näyttäisi aineiston perusteella olevan vuorovaikutusosaaminen. Siihen liitettiin sekä osaamisen keskeiset vahvuudet että myös puutteet. Vuorovaikutusosaaminen näyttäisi korostuvan vankien kohtaamisessa, omaisten kohtaamisessa ja sidosryhmäyhteistyössä.

Vuorovaikutusosaamisen ohella haastatteluissa painottui metakompetenssien merkitys. Osaamisen tarve ilmaistiin joustavana työskentelytapana, jatkuvan oppimisen keskeisyytenä sekä asenteellisena muutoksena. Valvotun koevapauden myötä rikosseuraamusalan työntekijä on väistämättä tekemisissä myös muiden kuin vangin kanssa, mikä yhdessä uusintarikollisuuden ehkäisyyn tähtäävän työtöiden kanssa haastaa kyseenlaistamaan totuttuja toimintatapoja. Voidaan korostaa reflektiivisen työtöiden merkitystä. Reflektio tarkoittaa yksinkertaisimmillaan omien käsitysten ja lähtökohtien arviointia ja tähän perustuvaa oppimista. Kuitenkin

reflektio voidaan nähdä myös laajemmin yhteiskunnallisena toimintana (esim. Karvinen 1993). Esimerkiksi Fook (2005, 23) tarkastelee kriittistä reflektiota prosessina, joka voi liittyä erottamattomasti joihinkin kriittisen sosiaalityön tavoitteisiin, kuten marginalisoituneiden ryhmien valtaistaminen mahdollistamalla identiteetin uudelleen rakentamisen.

8.2 Vuorovaikutusosaamisen moninaisuus

Tutkimusaineistossa vuorovaikutusosaamisesta ja vuorovaikutuksesta vankien kanssa puhuttiin eri tavoin. Useat Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät puhuivat ”vankituntemuksesta”, ”vangin lukutaidosta” ja ”pelisilmästä”. Tällaisessa turvallisuusnäkökulmaa korostavassa puheessa vuorovaikutus vangin kanssa näyttäytyi keinona, jonka avulla ehkäistään erilaisia turvallisuuteen liittyviä uhkia. Toisaalta aineistossa on nähtävissä myös joitakin esimerkkejä kuntouttavasta vuorovaikutusta korostavasta puheesta. Tällöin vuorovaikutus näyttäytyy sellaisena ammatillisina toimintana, joka tähtää muutokseen. Muutos merkitsi rikollisuudesta irrottautumista tai esimerkiksi motivoitumista ja tähän liittyvien kysymysten käyttöä. Turvallisuusnäkökulman ja kuntoutuksen erottuminen erillisiksi näkökulmiksi liittyy perinteiseen valvonnan ja kuntoutuksen jännitteeseen suhteeseen. Tämän näkyi myös siinä, että erityisesti rikosseuraamusesimiehet ja tukipartio-ohjaajat korostivat valvontaa, kun taas erityisohjaajien puheessa korostui sosiaalisen tuen ja kuntoutuksen näkökulma. Toisaalta jako ei ollut näin selkeä, vaan esimerkiksi tukipartion ohjaajat osasivat tarkastella vuorovaikutusta vangin kanssa molemmista näkökulmista.

Edelleen aineistossa Rikosseuraamuslaitoksen työntekijän ja vangin kohtaamisesta ja vuorovaikutuksesta puhutaan normaalina ihmisten välisenä vuorovaikutuksena, jossa tavalliset vuorovaikutusvalmiudet riittävät ja jossa myös työntekijän persoonalliset ominaisuudet voivat korostua. Työntekijät puhuvat keskustelusta ja ”jutustelusta”, mutta myös luottamuksesta ja empatiasta. Toisaalta arkiseen vuorovaikutukseen liittyy myös kannustamista ja ”tsemppaamista”, sekä edelleen ”vinkkien antamista”.

Aineistossa esiin nousut turvallisuusorientoitunut näkökulma ilmentää dynaamista turvallisuus käsitystä, jossa turvallisuus rakentuu vuorovaikutussuhteen ja tilanteissa tapahtuvan reagoinnin kautta. Näkökulma on erilainen kuin Peresilian (2011, 345) kuvaama sanktio-orientoituneisuus, jossa huomio keskittyy sääntöjen noudattamisen valvontaan ja sääntörikkomuksista rankaisemiseen. Meidän aineistossa valvonta näyttäytyi työnä, jossa vuorovaikutus vangin kanssa on keskeisellä sijalla.

Haastatteluaineistot eivät suoraan kerro siitä, miten työntekijät työtään tekevät. Kuitenkin tehdyt havainnot suhteutuvat kiintoisalla tavalla Delamare Le Deistin ja Wintertonin kompetenssimalliin. Alkuperäisessä mallissa sosiaalinen kompetenssi liittyi nimenomaan persoonalliseen kompetenssiin. Kuitenkin sekä

turvallisuushkien ennakointi vankituntemusta, tilanteiden tarkkailua ja joustavaa vuorovaikutusta hyödyntäen että muutokseen tähtäävä kuntouttava vuorovaikutus on nähtävä selkeästi ammatillisina osaamisalueina. Siten rikosseuraamustyössä tarvittava vuorovaikutusosaaminen voidaankin nähdä sosiaalisen ja funktionaalisen kompetenssin yhdistelmänä. Edelleen vuorovaikutusta koskevaan pohdintaan liittyvä roolitusten uudelleenarviointi edustaa työssä tarvittavaa metakompetenssia. Ilman kykyä omien roolien arviointiin ja vaihteluun erilaisten sosiaalisten taitojen ja ammatillisen vuorovaikutuksen tapojen joustava yhdistäminen ei ole mahdollista. Edelleen ymmärrys vuorovaikutteisen työn vaikutuksista rikollisuudesta irrottautumiseen (kognitiivinen kompetenssi) tukee tätä vuorovaikutustapojen laajentamista. (Katso taulukko 5.)

Taulukko 5. Aineistossa esiin nousseet vuorovaikutukseen liittyvät osaamisalueet kompetenssimallin näkökulmasta.

	AMMATILLINEN KOMPETENSSI	PERSONALLINEN KOMPETENSSI
KÄSITTEELINEN	KOGNITIIVINEN KOMPETENSSI (ESIM. YMMÄRRYS VUOROVAIKUTTEISEN TYÖN VAIKUTUKSESTA RIKOKSISTA IRROTTAUTUMISEEN)	METAKOMPETENSSI ASENTEEN UUELLEENMÄÄRITTELY (ESIM. ”VANKIKIN ON IHMINEN”)
OPERATIONAALINEN	FUNKTIONAALINEN KOMPETENSSI VALVONTATYÖSSÄ TARVITTAVA VUOROVAIKUTUS (ESIM.: ”PELISILMÄ”, ”VANKITUNTEMUS”) SEKÄ SOSIAALISEN TUEN JA KUNTOUTUKSEN AMMATILLISET TAIDOT (ESIM.: ”MOTIVOIVA KESKUSTELU”)	SOSIAALINEN KOMPETENSSI ARKINEN VUOROVAIKUTUS JA TUKI (ESIM.: ”KESKUSTELU”, ”KANNUSTUS”)

8.3 Kohti tuen ja kontrolliin yhdistävää ammatillisuutta

Tutkimus tekee näkyväksi erilaisia mahdollisia rikosseuraamusalan ammatillisuuden kehityssuuntia, jotka mahdollistavat tuen ja kontrollin yhdistämisen. Erilaisia vaihtoehtoja tässä on ainakin persoonan käyttö työvälineenä, dialogisen ja tilanteittain vaihtuvan työotteen omaksuminen sekä kollektiivinen ammatillisuus.

8.3.1 Työtä tehdään ammattilaisena ja omalla persoonalla

Vuorovaikutusosaamisen korostuminen myötä myös Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden ammatilliset roolit muuttuvat, eikä virkamiehenä toimiminen enää riitä. Aineiston tarkastelu osoittaa, että vuorovaikutus näyttäytyy erilaisena eri yhteyksissä ja työntekijät kykenevät myös yhdistämään erilaisia vuorovaikutustapoja. Erityisesti valvontatyölle ominainen turvallisuusnäkökulmaa korostava

vuorovaikutus näyttäisi aineiston perusteella yhdistyvän luontevasti arkiseen vuorovaikutukseen ja tukeen.

Haastattelupuhe antaa selvän kuvan siitä, että työntekijän oman persoonan merkitys korostuu vuorovaikutuksessa vangin kanssa. Kysymys siitä, mitä arkinen vuorovaikutus tai työn tekeminen omalla persoonalla tarkoittaa, on haastava. Onkin tarpeen korostaa muutamaa seikkaa. Ensinnäkin haastatteluaineistossa työntekijät pohtivat paljon persoonan merkitystä sekä muun muassa työminän ja vapaa-ajan minän suhdetta. Vaikka työtä tehdään omalla persoonalla, kyse on kuitenkin persoonasta ammatillisesta yhteydestä, eikä työkontekstissa tapahtuvaa arkista vuorovaikutusta voida suoraan samaistaa vapaa-ajan vuorovaikutukseen.

Toiseksi on syytä muistaa, että vaikka työtä tehdäänkin arkisen vuorovaikutuksen kehityksessä, se ei ole ainoa työtä ohjaava lähtökohta. Esimerkiksi tukipartio-ohjaajien puheessa arkinen vuorovaikutus ja turvallisuusnäkökulma ovat koko ajan samanaikaisesti läsnä ja vaikka vankia kohdellaan ihmisenä, hän on myös vanki. Työntekijät korostivat, ettei virkamiesmäinen työtapa riitä, mutta he eivät sinällään kiistäneet virkamiehen rooliaan. Erilaisten roolien samanaikainen läsnäolo takaa sen, ettei ammatillinen toiminta muutu ei-ammattilliseksi.

Aiempien tutkimusten mukaan valvotussa koevapaudessa olevilla vangeilla on taipumus personoida työntekijöitä, ts. liittää saamansa tuki tiettyyn nimellä mainittuun henkilöön (Rantanen ym. 2016). Myös tässä tutkimuksessa tuli esiin persoonan merkitys. Vankien kokemus siitä, että työntekijät ovatkin **ihmisiä**, osoittautui monille vangeille merkitykselliseksi. Näyttääkin siltä, että vangit mielellään tarjoavat työntekijälle ammatillisen roolin sijasta arkisempaa ja henkilökohtaisempaa identiteettimäärittelyä. Tässä mielessä vankien ja työntekijöiden pohdinta onkin varsin yhtenevää.

8.3.2 Dialogisuus ja kumppanuus

Rikosseuraamusalan ammattilaiset suhtautuvat vankilähtöisyys kiintoisalla tavalla ristiriitaisesti. Toisaalta vankilähtöisyyttä korostetaan työn lähtökohtana, joka mahdollistaa vangin sitoutumisen valvottuun koevapauteen ja parhaassa tapauksessa myös rikollisuudesta irrottautumiseen, mutta toisaalta vankilähtöisyys torjutaan vetoamalla siihen, että vanki on kuitenkin vanki, joka suorittaa rangaistustaan. Tämä vuorovaikutuksen taustalla vaikuttava ambivalenssi suhteutuu kiintoisalla tavalla dialogisuuteen. Mönkkösen (2007) mukaan dialogisuus poikkeaa sekä asiakas- että asiantuntijakeskeisyydestä. Yhteistä näkemystä rakennetaan vuorovaikutustilanteessa yhdistämällä asiantuntijan ja asiakkaan näkemykset. Joissakin tapauksissa työntekijän ja vangin kohtaamiseen voikin liittyä tällaista pyrkimystä yhteiseen näkemykseen. Kuitenkin rikosseuraamusalalla suhde on lähtökohtaisesti siinä määrin epätasa-arvoinen, että laajamittaisen dialogisuuden lähtökohdat ovat haasteelliset. Työntekijöillä on kuitenkin valta-asema tehdä lopullinen päätös.

Juhila (2006) on erottanut toisistaan erilaisia sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisiä suhteita. Myös rikosseuraamusalan vuorovaikutusta voidaan jäsentää tästä kehiksestä, vaikka kyse ei olekaan varsinaisesta sosiaalityön kontekstista. Liittämisen ja kontrollisuhteiden luonteva lähtökohta rikosseuraamusalan valvontatyölle, mutta siihen ei liity rikollisuudesta irrottautumiseen tähtäävälle rikosseuraamusalan työlle ominaista pyrkimystä muutokseen. Muutosorientaation puuttumisen takia myöskään huolenpitosuhdetta ei voida pitää tavoittelemisen arvoisena. Kumppanuussuhteeseen puolestaan liittyy haasteita työntekijä-asiakassuhteen periaatteellisen epätasa-arvoisuuden takia. Joissakin tilanteissa suhde voi toki lähestyä kumppanuutta, mutta rikosseuraamusalan työntekijän rooliin kuuluu siinä määrin kontrollitoiminpiteitä ja valtaa, että tasavertainen kumppanuus helposti horjuu. Rikosseuraamusalan henkilöstön ja valvotussa koevapaudessa olevan vangin välinen vuorovaikutus voidaankin nähdä tilanteittain vaihtuvaksi suhteeksi, jossa vuorovaikutus vaihtelee päihdetestauksen kaltaisesta kontrollista tukeen.

Dialogisuus ja kumppanuus ovat käsitteitä, jotka soveltuvat luontevalla tavalla sosiaali- ja terveysalan asiakastyön kuvaamiseen. Sitä vastoin rikosseuraamusalan asiakastyön kontekstissa ne ovat hankalia, eikä rikoksentehtävän ja vangin välinen suhde voi ainakaan kaikilta osin dialogista kumppanuutta. Toisaalta rikosseuraamusalan työhön liittyvää asiakastyötä olisi mahdollista kehittää hyvinkin paljon dialogiseen suuntaan. Järvinen (2015) korostaa dialogisuuden prosessuaalista luonnetta ja merkitystä rikoksentehtävän desistanssi tukemisessa. Hänen mukaansa rikoksentehtävän elämänmuutoksen tukeminen edellyttääkin rangaistusulottuvuuden hienovaraista säätelyä.

8.3.3 Moniammatillisen osaamisen tarve

Valvottuun koevapauteen liittyvässä vuorovaikutusosaamisessa yhdistyy siis aineiston perusteella luontevalla tavalla turvallisuusnäkökulma ja luontainen vuorovaikutus, jossa toimitaan omana persoonana. Tämä merkitsee ajattelutavan ja asenteen muutosta, mutta ei varsinaisesti turvallisuus- ja kuntoutusosaamisen integroitumista. Turvallisuusorientaatiota painottaneet työntekijät eivät puhuneet niinkään ammatillisesta tuesta ja kuntoutuksesta, vaan tuki näyttäytyi arkisena toimintana. Lieneekin ilmeistä, ettei vuorovaikutusosaamisen laajentuminen poista ammatillisen tuen ja kuntouttavan toiminnan merkitystä. Päinvastoin rikosseuraamusten avoimempi täytäntöönpano ja rikollisuudesta irrottautumista korostava tavoite merkitsevät moniammatilliset yhteistyön korostumista, vankilan ulkopuolella tarvitaan entistä vahvempaa turvallisuusnäkökulmaa ja samalla kuntoutuksen, ohjauksen ja sosiaalisen näkökulman merkitys painottuu. Osaamisesta voidaankin puhua yksilöllisen käsitteen sijasta jaettuna tai kollektiivisena osaamisena, mihin myös muutamit haastateltavat viittasivat. Kaikkien ei tarvitse osata kaikkea, kun moniammatillisessa tiimissä kuitenkin on osaamista. Tällainen kollektiivinen kompetenssi luonnollisesti edellyttää halua rakentaa yhteinen ymmärrys työstä ja tapahtumista sekä halua toimia yhdessä ja limittäin (Boreham 2004; Hager & Johnsson 2009).

Analyyysin perusteella näyttäisi siltä, että uudenlaisen, tuen ja kontrollin välisen jännitteen ylittävän ammatillisuuden rakentamiseen on ainakin kolme erilaista reittiä (katso taulukko 6). Ensinnäkin valvontataustainen henkilöstö voi hyödyntää työssään omaa persoonaa ja luontaisia vuorovaikutustaitoja. Sekä tämän tutkimuksen että lähityöhankkeen tulosten (Ylisassi ym. 2016) mukaan näin myös tapahtuu varsin yleisesti. Toinen mahdollisuus on, että korostetaan Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön sisäistä yhteistyötä, jolloin kaikkien ei tarvitse osata kaikkea. Tällöin lähtökohdaksi on, että kuntouttava henkilöstö tekee kuntouttavaa työtä ja valvontahenkilöstö lähinnä valvontatyötä, mutta toisen tahon näkökulmia ymmärretään riittävästi, jotta saumaton yhteistyö on mahdollista. Tällaista moniammatillisuuden korostamista esiintyi myös aineistossa. Kolmas vaihtoehto on joustava ammatillisuus, jossa yhdistyy valvontatyön osaaminen sekä ohjauksen ja kuntoutuksen asiantuntijuus. Käytännössä tämä tarkoittaisi sellaista ammatillista orientaatiota, jossa työntekijän ammatillinen identiteetti ja suhde vankiin vaihtelevat tilanteen mukaan turvallisuusorientoituneesta työotteesta sosiaaliseen tukeen ja kuntoutukseen (vrt. vuorovaikutuksessa rakentuva suhde; Juhila 2006). Tämän tutkimuksen aineistossa tällaista **joustavaa ammatillisuutta** ei juurikaan tullut esiin. Tulos on yhtenevä sen kanssa, että lähityöhankkeen tulosten mukaan kuntouttavan lähityön ajatus on Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstölle, erityisesti vartijoille vaikeasti omaksuttava. Nämä tulokset eivät sinänsä ole yllättäviä, sillä valvonnan ja kuntoutuksen yhdistävä joustava ammatillisuus edellyttäisi sekä valvontatyön että kuntouttavan työn ammatillista osaamista.

Taulukko 6. Rikosseuraamusalan työntekijöiden ammatillisuuden erilaiset suunnat, joilla voidaan yhdistää tuen ja kontrollin näkökulmat.

AMMATILLISUUDEN KEHITYSSUUNTA	KUVAUS	AIEMMAT KÄSITTEET / TUTKIMUKSET
PERSOONAN KÄYTTÖ	OMAN PERSOONAN JA LUONTAISTEN VUOROVAIKUTUSTAITOJEN KÄYTTÄMINEN VUOROVAIKUTUKSESSA VANGIN KANSSA JA VANGIN TUKEMISESSA	AKTIIVOIVA LÄHITYÖ (YLISASSI YM. 2016)
MONIAMMATILLISUUS	KUNTOUTTAVAA TYÖTÄ TEKEVÄN HENKILÖSTÖN, VALVONTAHENKILÖSTÖN JA MUUN HENKILÖSTÖN OSAAMISEN YHDISTÄMINEN MONIAMMATILLISTA YHTEISTYÖTÄ HYÖDYNTÄEN	KOLLEKTIIVINEN KOMPETENSSI (BOREHAM 2004; HAGER & JOHNSSON 2009)
JOUSTAVA AMMATILLISUUS	KUNTOUKSEN, TUEN JA TURVALLISUUSORIENTAATION JOUSTAVA YHDISTÄMINEN OMASSA TYÖSSÄ	VUOROVAIKUTUKSESSA RAKENTUVA SUHDE (JUHILA 2006); KUNTOUTTAVA LÄHITYÖ (YLISASSI YM. 2016)

8.4 Valvotun koevapauden prosessin ja toimintakäytänteiden kehittämishaasteet

Haastattelujen perusteella rakentui varsin myönteinen kuva valvotusta koevapaudesta. Se näyttäisi olevan monille hyvä mahdollisuus, ja se antaa hyvät lähtökohdat rikollisuudesta irrottautumiseen. Joidenkin haastateltujen mukaan se on jopa parasta, mitä rikosseuraamusalalla on pitkään aikaan tapahtunut. Näiltä osin kuva on varsin johdonmukainen aiempien tutkimusten kanssa (esim. Mäkipää 2010; Rantanen ym. 2016).

Valvottuun koevapauteen liittyy monia rikollisuudesta irrottautumista tukevia elementtejä, kuten asuminen, työ tai muu toimintavelvoite sekä arkea rytmittävä viikko-ohjelma. Eri aineistojen antama yleiskuva oli tältä osin kohtuullisen yhtenäinen, joskin kunkin haastateltavien ryhmän sisällä oli paljonkin variaatiota, ja osa haastateltavista näki valvotun koevapauden käytänteissä hyvinkin paljon kehittämiskohteita. Erityisesti sidosryhmien edustajien puheessa oli nähtävissä kriittistä kehittämissuhdetta. Sitä vastoin vangit olivat kohtuullisen tyytyväisiä valvottuun koevapauteen, eikä valvontaan tai valvontahenkilöstöön kohdistettu paljoa kritiikkiä. Tältä osin tulokset ovat myös yhteneviä aiempien tutkimusten kanssa (esim. Mäkipää 2010, 205; Rantanen ym. 2016; katso myös Antikainen 2008; Giertsen ym. 2015).

Tulosten perusteella monissa valvottuun koevapauteen liittyvissä käytänteissä on nähtävissä selkeitä laitoskohtaisia eroja. Erityisesti valvotun koevapauden valmistelu- ja päätöksentekoprosessi ja sen kesto vaihteli. Joissakin vankiloissa oli käytössä hyvin selkeät ja toimivat prosessit, mutta toisaalta aineistossa tuli esiin myös tapauksia, joissa henkilökunnan lomat tai poissaolot aiheuttivat prosessien pysähtymisen. Jonkin verran eroja oli myös nähtävissä valvotun koevapauden aikaisessa valvonnassa. Osittain kyse oli laitos- tai aluekohtaisista eroista, mutta osittain taustalla oli se, että esimerkiksi valvontakäynneistä vankilassa saatettiin joustaa sellaisissa tapauksissa, joissa vangin asuinpaikan ja vankilan välinen etäisyys oli kohtuuttoman suuri.

Eri Euroopan maissa on erilaisia käytäntöjä sen suhteen, miten sähköistä valvontaa koskeva päätöksentekoprosessi tapahtuu ja kuka siitä on vastuussa (Boone & Herzog-Evans 2013). Suomalainen käytäntö, jossa valvottua koevapautta koskeva päätösvalta on elinkautisvankeja ja koko tuomiota suorittavia lukuun ottamatta vankiloilla, lisää vankilakohtaisten erojen ja tätä kautta myös vankien erilaisen kohtelun mahdollisuutta. Toisaalta parhaimmillaan vankiloiden oma päätösvalta voi helpottaa yksilöllistä räätälöintiä. Tämä tutkimus ei annakaan suoranaista vastausta siihen, liittyvätkö haasteet itse päätöksentekoprosessiin vai pelkästään käytänteisiin ja toimintakulttuureihin.

Tiedonkulun ja yhteistyön puutteet nousivat aineistossa monella tavoin esiin. Puutteita on nähtävissä Rikosseuraamuslaitoksen sisäisessä tiedonkulussa, Rikosseuraamuslaitoksen ja yhteistyökumppaneiden välisessä yhteistyössä ja tiedonkulussa sekä myös tiedonkulussa vankien ja omaisten suuntaan. Sekä sidosryhmien edustajat että vangit kertoivat esimerkkejä tapauksista, joissa valvotun koevapauden valmisteluprosessi oli keskeytetty ilman, että asiaa on selkeästi perusteltu vangille itselleen tai muille valmisteluun osallistuneille. Vangeille tehdyissä haastatteluissa tuli esiin, että vanki ei myöskään aina tiedä, keille kaikilla ja mitä häntä koskevia tietoja on toimitettu eteenpäin.

Sähköinen valvonta ja valvottu koevapaus voidaan nähdä myös osaksi uudenlaista managerialistista digitaalista hallintokäytäntöä (Nellis 2014). Parhaimmillaan tämä lähtökohta toteutuukin hyvin ja valvotun koevapauden prosessi näyttyy rationaalisenä ja ennustettavana. Kuitenkin aineistossa esiin tulleet käytänteiden epäyhtenäisyydet sekä prosessin ja tiedonkulun katkokset sopivat varsin huonosti tähän hallinnollisen rationaliteetin ajatukseen.

Seppäsen ym. (2014, 20–21) mukaan valvotun koevapauden yhteistyöverkostoissa on nähtävissä standardin mukaisen toiminnan sekä yksilöllisen tarpeen mukaisen toiminnan välinen jännite sekä toisaalta jännite tiedon luottamuksellisuuden ja hyvän tiedonkulun välillä. Myös tässä tutkimuksessa tuli esiin nämä valvottuun koevapauteen ja sen kehittämiseen liittyvät jännitteet, mutta ne näyttäytyivät keskenään eri tavoin. Yhtenevästi aiempien tutkimusten (esim. Rantanen 2016 ym.) kanssa avoimuuden puute näyttäytyi aineistossa prosessia haittaavana tekijänä. Sitä vastoin standardoinnin ja yksilöllisiin tarpeisiin perustuvan toiminnan keskinäinen suhde on haasteellisempi. Aineistosta nousi esiin sekä tarve yhtenäistää toimintatapoja että myös tarve toimintavelvoitteiden, viikko-ohjelmien yms. yksilölliseen räätälöintiin. Tarvitaan samanaikaisesti sekä selkeitä yhtenäisiä toimintatapoja että asennetta, joka mahdollistaa käytänteiden tilannekohtaisen ja joustavan tulkinnan.

Vankien osallisuuden näkökulmasta tulokset ovat osin ristiriitaisia. Suuri osa vangeista koki voineensa olennaisesti vaikuttaa valvotun koevapauden sisältöön. Samaten henkilökunta lähes yksimielisesti korosti vangin näkemysten huomioon ottamista yhtenä näkökulmana suunnittelussa. Toisaalta aineistossa tuli näkyviin myös tapauksia, joissa vangin osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet eivät toteutuneet parhaalla mahdollisella tavalla. Havainto on yhtenevä Liimataisen ym. (2017) rangaistusajan suunnitelmia koskevan tutkimuksen havaintojen kanssa.

9. LOPUKSI

Tutkimuksessa tarkasteltiin koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa tarvittavaa osaamista ja sen jäsentymistä sekä tuen ja kontrollin välistä suhdetta. Edelleen tarkasteltiin valvottuun koevapauteen liittyviä kehittämissaasteita. Tutkimuksen mukaan valvottua koevapautta valmistelevalle ja toteuttavan henkilöstön osaamisen haasteet paikantuvat ennen kaikkea vuorovaikutusosaamiseen ja metakompetensseihin, mutta ei niinkään varsinaisiin valvottua koevapautta koskeviin erityistietoihin tai -taitoihin. Vuorovaikutusosaaminen on yhdistelmä turvallisuus- ja kuntoutusorientoitunutta ammatillista osaamista ja toisaalta henkilökohtaisia sosiaalisia taitoja. Siirtyminen avoimpiin seuraamuksiin ja rikollisuudesta irrottautumisen korostuminen haastavat myös työntekijän asenteet ja totutut käsitykset. Tarvitaan uudenlaista asennetta, jossa työntekijät näkevät oman tehtävänsä joustavana ja rikoksenteelijää ohjaavana.

Aineistosta rakentuu kuva, jonka mukaan Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät pystyvät ylittämään tuen ja kontrollin välisen periaatteellisen jännitteen yhdistämällä joustavasti toisiinsa valvontanäkökulmaa ja arkista vuorovaikutusta ja tukea. Tämä yhdistäminen näyttää mahdollistavan asiakkaan tukemisen ilman, että työntekijällä tarvitsee olla varsinaista sosiaalialan tai kuntoutuksen ammatillista osaamista. Toisaalta tietysti osaamisen monipuolistuminen mahdollistaa vielä joustavampien vuorovaikutustapojen hyödyntämisen.

Tutkimuksen mukaan valvottu koevapaus näyttäisi olevan pääosin toimiva ja vangin yhteiskuntaan integroitumista tukeva prosessi. Kuitenkin tutkimus nostaa esiin myös joitakin haasteita valvotun koevapauden prosessissa ja toimintakäytänteissä. Erityisesti aineistot tekevät näkyviksi eri laitosten erilaiset toimintakäytänteet sekä erilaisia prosesseja haittaavat epäselvyydet muun muassa päätöksentekoprosessissa. Myös avoimemman toimintakulttuurin ja sidosryhmäyhteistyön merkitys korostuu.

Tutkimus perustuu yhteensä 34 haastatteluun. Haastateltavat edustavat tietysti vain pientä osaa Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstöstä, yhteistyötahoista ja valvottua koevapautta suorittavista vangeista. Siten tulosten yleistämisessä onkin syytä olla varovainen. Lisäksi on syytä muistaa, että tulkinnat perustuvat vain haastatteluihin, eikä tutkimuksessa ole analysoitu sitä, miten työntekijän ja vangin väliset kohtaamiset käytännössä toteutuvat. Työntekijöiden osaamista ei ole myöskään mitenkään mitattu. Toisaalta tutkimuksessa on haastateltu Rikosseuraamuslaitoksen eri henkilöstöryhmien edustajia, eri sidosryhmätahojen edustajia sekä entisiä ja nykyisiä vankeja, mikä mahdollistaa monitahoisen kuvan saamisen.

Rikosseuraamusalan osaamisen kehittämisessä korostuu koulutuksen ja Rikosseuraamuslaitoksen toimintakulttuurin kehittämisen merkitys. Haaste koskee sekä tutkintoon johtavaa koulutusta, ammatillista täydennyskoulusta että organisaatioiden ja työyhteisöjen omaa kehittämistoimintaa. Osaamisen vahvistamisessa voidaan edetä koulutustason kohottamisen, eri ammattiryhmän yhteistyön kehittämisen ja henkilöstöllä jo olevan henkilökohtaisen osaamisen käyttöönoton kautta. Osaamisen kehittämisessä keskeinen painopiste on joustavien vuorovaikutustapojen omaksumisessa ja asenteellisessa muutoksessa. Rikosseuraamusalan alaspesifä turvallisuus- ja kuntoutusosaamista tarvitaan, mutta jopa suurempia osaamisen haasteita liittyy monipuolisiin vuorovaikutustaitoihin sekä asenteisiin ja toimintakulttuuriin.

LÄHTEET

Alasuutari, P. (1999) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Andrews, D. A. & Bonta, J. (2007) Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation 2007–06. Viitattu 16.8.2018: <https://www.public-safety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/rsk-nd-rspnsvty/rsk-nd-rspnsvty-eng.pdf>

Andrews, D. A., Bonta, J. & Wormith J. S. (2006) The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment. *Crime & Delinquency*, 52 (1), 7–27.

Andrews, D. A., Bonta, J. & Wormith, J. S. (2011) Contribute to Effective Crime Prevention? The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model: Does Adding the Good Lives Model. *Criminal Justice and Behavior*, 38, 735–756.

Antikainen, A.-M. (2008) Sosiaalityön kehittäminen suljetussa vankilassa – kokemuksia Sukeva-projektista. Vankilan sosiaalityön kehittämisprojektin (1.9.07–31.12.08) loppuraportti. Kriminaalihuollon tukisäätiö, raportteja 1/2008. Helsinki.

Augoustinos, M. & Walker, I. (1995) *Social cognition: an integrated introduction*. London: Sage Publications.

Berger, P. L. & Luckman, T. (1966) *The Social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. Garden City: Anchor Books.

Billig, M. (1987) *Arguing and thinking. A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bonta, J., Law, M. & Hanson, K. (1998) The prediction of criminal and violent recidivism among mentally disordered offenders. *Psychological Bulletin*, 123, 123–142.

Boone, M. & Herzog-Evans, M. (2013) Decision-Making and Offender Supervision. In: F. McNeill & K. Beyens (eds.) *Offender Supervision in Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 51–96.

Boreham, N. (2004) A theory of collective competence: Challenging the neo-liberal individualization of performance at work. *British Journal of Educational Studies*, 52 (1), 5–17.

Bottoms, A., Shapland, J., Costello, A., Holmes, D. & Muir, G. (2004) Towards Desistance: Theoretical Underpinnings for an Empirical Study. *The Howard Journal of Criminal Justice* 43/2004.

Burr, V. (2015) *Social Constructionism*. London and New York: Routledge.

Bülow, W. (2014) *Electronic Monitoring of Offenders: An Ethical Review*. *Science and Engineering Ethics*, 20, 505–518.

Competency and Qualities Framework (CQF) HM Prison Service. Public Sector Prisons. Viitattu 16.8.2018: <https://www.justice.gov.uk/downloads/jobs/hmps-competence-framework.pdf>

Delamare Le Deist, F. & Winterton, J. (2005) What is competence? *Human Resource Development International*, 8 (1), 27–46.

De Rosa, A. (1993) Social representations and attitudes: problems of coherence between the theoretical definition and procedure of research. *Papers on Social Representations*, 2 (3), 178–192.

Durnescu, I., Enengl, C. & Grafl, C. (2013) Experiencing Supervision. In, Fergus McNeill & Kristel Beyens (eds.) *Offender Supervision in Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 19–50.

Eagly, A. H. & Chaiken, S. (1993) *The psychology of attitudes*. Forth Worth: Harcourt Brace Jovanovich College.

Ellström, P.-E. (1998) The Many Meanings of Occupational Competence and Qualification. In, W.J. Nijhof & J.N. Streumer (eds.) *Key Qualifications in Work and Education*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers, 39–50.

Farrall, S. (2004) Social Capital and Offender Reintegration: Making Probation Desistance Focused In, S. Maruna & R. Immarigeon (eds.) *After Crime and Punishment: Pathways to Offender Reintegration*. Devon, UK and Portland Oregon: Willan Publishing, 57–84.

Farrall, S. & Calverley, A. (2005) *Understanding Desistance from Crime: Emerging Theoretical Directions in Resettlement and Rehabilitation*. Open University Press. Maidenhead, Berkshire. England.

Fook, J. (2005) Kriittisen reflektion käyttömahdollisuuksista. *Sosiaalialan menetelmien arviointi* 1/2005, *FinSoc, Stakes*, 4–10.

Garrick, J. (1998) *Informal learning in the workplace: Unmasking human resource development* London: Routledge.

Gergen, K. J. & Gergen, M. M. (2007) *Social Construction and Psychological Inquiry*. In, J. A. Holstein & J. F. Gubrium (eds.) *Handbook of Constructionist research*. New York, NY: Guilford, 171–188.

Giertsen, H., Nylander, P. Å., Asmussen F. V., Kolind, T. & Tourunen, J. (2015) Prisoners' experiences of drug treatment and punishment in four Nordic countries. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 32, 145–164.

Good Lives Model (GLM). The Good Lives Model website. Viitattu 16.8.2018: <https://www.goodlivesmodel.com/index.php>

Granfelt, R. (1993) Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A.-L. Matthies & A. Pohjola (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy, 177–229.

Granfelt, R. (2014) Asunto vai rikoksettomuus ensin? Asumissosiaalisen työn tuella irti asunnottomuudesta ja rikollisuudesta. Teoksessa H. Linderborg, M. Suonio & T. Lassila (toim.) *Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 255–274.

Hager, P. & Johnsson, M. C. (2009) Working outside the comfort of competence in a corrections centre: toward collective competence, *Human Resource Development International*, 12 (5), 493–509.

Harris, S. R. (2007) Constructionism in Sociology. In, J. A. Holstein & J. F. Gubrium (eds.) *Handbook of Constructionist research*. New York, NY: Guilford, 231–247.

Healy, D. (2010) *The Dynamics of Desistance: Charting Pathways Through Change*. Devon: Willan.

Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukausepäilyjen käsitteleminen Suomessa (2012). Tutkimuseettinen neuvottelukunta.

Isopahkala-Bouret, U. (2005) *Joy and struggle for renewal: a narrative inquiry into expertise in job transitions*. Helsinki: Helsinki University Press.

Jenkins, R. (2004) *Social identity*. 2nd ed. London: Routledge.

Jones, L. & Moore, R. (1995) Appropriating Competence: the competence movement, the New Right and the "Culture Change" Project. *British Journal of Education and Work*, 8 (2), 78–91.

Jones, R. (2014) The electronic monitoring of offenders: penal moderation or penal excess? *Crime, Law and Social Change*, 62, 475–488.

Juhila, K. (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. *Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.

Järvinen, M.-K. (2007) Asiakas – työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa. *Rikosseuraamusviraston julkaisuja* 1/2007.

Järvinen, M.-K. (2015) *Asiakas -työntekijäsuhte rikosseuraamusalalla*. Dialoginen arviointi tiedontuotannon tapana. Tampere University Press.

Karsikas, V. (2014) Polku vapauteen – psykososiaalisen työn kehittyminen ja rooli vankeinhoidon yhteiskunnallisessa tehtävässä. Teoksessa H. Linderborg, M. Suonio & T. Lassila (toim.) *Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 159–176.

Karvinen, S. (1993) Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A.-L. Matthies & A. Pohjola (1993) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Sosiaaliturvan keskusliitto. Jyväskylä: Gummerus, 15–51.

Kazemian, L. (2007) Desistance From Crime. Theoretical, Empirical, Methodological and Policy Considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, (23) 1, 5–27.

Kemppainen, M. (2014) Psykososiaalinen sosiaalityö ja desistanssin tukeminen ehdollisen vankeuden valvonassa. Teoksessa H. Linderborg, M. Suonio & T. Lassila (toim.) *Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 159–176.

King, S. (2013) Assisted desistance and experiences of probation supervision. *Probation Journal*, 60 (2), 136–151.

Kiviniemi, V. (2001) Metakompetenssit ja niiden oppiminen arkielämän ympäristöissä. Pro-gradu Jyväskylän yliopisto.

Kolind, T., Frank, V. A., Lindberg, O. & Tourunen, J. (2015) Officers and Drug Counsellors: New Occupational Identities in Nordic Prisons. *British Journal of Criminology Advance*, 55 (2), 303–320.

Laki valvotusta koevapaudesta 629/2013. Finlex.

Laki valvotusta koevapaudesta annetun lain muuttamisesta 404/2015. Finlex.

Laki valvotusta koevapaudesta annetun lain 13 ja 32 §:n muuttamisesta 807/2017. Finlex.

Lalljee, M., Brown, L. & Ginsburg, G. (1984) Attitudes; Dispositions, behaviour or evaluation? *British Journal of Social Psychology*, 23 (3) 233–244.

Laine, M. (2014) Kriminologia ja ranskaisun sosiologia. Tietosanoma. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus: Acta Poenologica 1/2014.

Laub, J. & Sampson, R. (2001) Understanding desistance from crime. *Crime and Justice*, 28, 1–69. Harvard University.

Laub, J. & Sampson, R. (2003) Shared Beginnings, Divergent Lives. *Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Lavikkala, R. (2011) Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa R. Lavikkala & H. Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 93–134.

LeBel, T. B., Burnett, R., Maruna, S. & Bushway, S. (2008) The 'Chicken and Egg' of Subjective and Social Factors in Desistance from Crime. *European Journal of Criminology*, 5 (2), 131–159.

Liimatainen, A., Rantala, K., Mäkipää, L. & Tyni, S. (2017) Porkkanaa ja keppiä - Rangaistusajan suunnitelmat osana vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Tutkimuksia 1/2017.

Linderborg, H. (2004) Sosiaalityö yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoon liittyvässä valvonnassa. *Oikeus*, 33 (2), 158–178.

Linderborg, H., Blomster, P., Muiluvuori, M.-L., Tyni, S. & Laurila, T. (2015). Yhtenäinen organisaatio – Yhtenäinen laatu? Tutkimus vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten laatutekijöistä Rikosseuraamuslaitoksessa. Rikosseuraamuslaitoksen julkasija 2/2015.

Marklund, F. & Holmberg, S. (2009) Effects of early release from prison using electronic tagging in Sweden. *Journal of Experimental Criminology*, 5, 41–61.

Maruna, S. & LeBel, T. B. (2010) The desistance paradigm in correctional practice: from programs to lives. In, F. McNeill, P. Raynor & C. Trotter (eds.) *Offender Supervision: New Directions in Theory, Research and Practice*, 65–87.

Mason, J. (1996) *Qualitative researching*. London: Sage Publications.

McCulloch, T. (2005) Probation, social context and desistance: Retracing the relationship. *Probation Journal. The Journal of Community and Criminal Justice*, 52 (1), 8–22.

McGuire, J. (1995) *What Works: Reducing Reoffending. Guidelines from Research and Practice*. Chichester: John Wiley.

McNeill, F. (2004) Supporting desistance in probation practice: A response to Maruna, Porter and Carvalho. *Probation Journal. The Journal of Community and Criminal Justice*, 51 (3), 241–247.

McNeill, F. & Beyens, K. (2013) Introduction: Studying Mass Supervision. In, F. McNeill & K. Beyens (eds.) *Offender Supervision in Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillian, 1–18.

McNeill, F., Farral, S., Lightowler, C. & Maruna, S. (2012) How and why people stop offending: Discovering desistance. IRISS Insights, no.15. Published April 2012 on IRISS - The Institute for Research and Innovation in Social Services (<http://www.iriss.org.uk>).

Mäkipää, L. (2010) Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249. Helsinki.

Mönkkönen, K. (2007) Vuorovaikutus. Dialoginen asiakastyö. Helsinki: Edita.

Nellis, M. (2005) Electronic monitoring, satellite tracking, and the new punitiveness in England and Wales. In J.Pratt, D. Brown, M. Brown, S. Hallsworth & W. Morrison (eds.) *The New Punitiveness. Trends, theories, perspectives*. Willan Publishing. Devon.

Nellis, M. (2014) Understanding the electronic monitoring of offenders in Europe: expansion, regulation and prospects. *Crime, Law and Social Change*, 62, 489–510.

Nordhaug, O. (1991) *The Shadow education system*. Oslo: The Norwegian University Press.

Peltola, S. & Vesala, K. M. (2013) Constructing entrepreneurial orientation in a selling context: the qualitative attitude approach. *Poznan University of Economics Review*, 13 (1), 26–47.

Peresilia, J. (2011) Transition from Confinement to Community. In, *Corrections: foundations for the future*. Jeanne B Stinchcomb. 2nd ed. London; New York: Routledge, 313–354.

Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016 (2012) Rikosseuraamuslaitos.

Raivola, R. & Vuorensyrjä, M. (1998) Osaaminen tietoyhteiskunnassa. Helsinki: SITRA.

Rantanen, T., Lindqvist, M., Lindström, J., Vuorinen, P. & Weckroth, A. (2016) Yhteistyötä, valvontaa ja kokonaisvaltaista kuntoutusta – Tutkimus valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistämisestä. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 3/2016.

Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2017 (2018). Viitattu 16.8.2018: http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinenvuosikirja/xD59k9cWF/RISE_Tilastoja_2017.pdf

Rikosseuraamuslaitos a. Arvot ja strategia. Viitattu 16.8.2018: <http://kriminaalihuolto.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/arvot.html>

Rikosseuraamuslaitos b. Valvottu koevapaus. Viitattu 16.8.2018: <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteetjauutiset/2013/12/lakivalvotustakoevapaudesta6292013astuuvoimaan1.1.2014..html>

Rikosseuraamuslaitos c. Yhdyskuntaseuraamustoimistot. Viitattu 16.8.2018: <http://kriminaalihuolto.fi/fi/index/toimipaikatjajhteystiedot/yhdyskuntaseuraamustoimistot.html>

Saarnio, P. (1999) Onko sosiaalityöntekijällä väliä? *Janus*, 7 (4), 387–396.

Saarnio, P. (2001) Mitkä tekijät vaikuttavat terapiasuhteen keskeyttämiseen avopäihdehoidossa? *Yhteiskuntapolitiikka*, 66 (3), 224–232.

Scarborough, H. (1998) Path(ological) dependency? Core competencies from an organizational perspective. *British Journal of Management*, 9 (3), 219–232.

Seppänen, L., Heikkilä, H., Kira, M., Lallimo, J., Ruotsala, R., Schaupp, M., Toiviainen, H., Uusitalo, H. & Ala-Laurinaho, A. (2014) Palveluverkostojen muuttuvat toimintakonseptit. Asiakasymmärrys, välineet ja työhyvinvointi verkostoyhteistyössä. Tampere: Työterveyslaitos.

Schwedler, A. & Woessner, G. (2015) Identifying the rehabilitative Potential of Electronically Monitored Release Preparation: A Randomized Controlled Study in Germany. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* November, 12, 1–18.

Tyni, S. (2015) Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2015.

van der Klink, M. & Boon, J. (2002) The investigation of competence within professional domains. *Human Resource Development International*, 5 (4), 411–424.

Vanhaelemesch, D., Beken, T. V. & Vandeveld, S. (2014) Punishment at home: Offenders' experiences with electronic monitoring. *European Journal of Criminology*, 11 (3), 273–287.

Vankeuslaki 767/2005. Finlex.

Velde, C. (1999) An Alternative Conception of Competence: implications for vocational education. *Journal of Vocational Education and Training*, 51 (3), 437–446.

Vesala, K. M. & Rantanen, T. (2007) Laadullinen asennetutkimus: Lähtökohtia, periaatteita, mahdollisuuksia. Teoksessa K. M. Vesala & T. Rantanen (toim.) Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestmistapa. Helsinki: Gaudeamus, 11–61.

Viikki-Ripatti, S. (2011) Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa R. Lavikkala & H. Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 197–226.

Ward, T. (2010) The Good Lives Model of offender rehabilitation: basic assumptions, aetiological commitments, and practice implications. In, F. McNeill, P. Raynor & C. Trotter (eds.) *Offender Supervision. New directions in theory, research and practice*, Willan, 41–64.

Yeh, S. (2015) The Electronic Monitoring Paradigm: A Proposal for Transforming Criminal Justice in the USA. *Laws*, 4 (1), 60–81.

Ylisassi, H., Seppänen, L., Uusitalo, H., Kalevainen, S. & Piispanen, P. (2016) Aktivoiva lähityö. Vankiloiden valvonta- ja ohjaushenkilöstö vuorovaikutuksellista lähityötä kehittämässä. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2/2016.

LIITTEET

LIITE 1:

TYÖNTEKIJÖIDEN ARVIOINTEJA VANKILOIDEN, TUKIPARTIOIDEN JA SIDOSRYHMIEN TYÖNTEKIJÖIDEN OSAAMISEN TARPEISTA, OSAAMISEN NYKYISISTÄ VAHVUUKSISTA JA KEHITTÄMISKOhteista VALVOTUN KOEVAPAUDEN VALMISTELUN JA TOTEUTTAMISEN YHTEYDESSÄ (SWOT-TYÖSKENTELYN VASTAUKSET, TYÖPAJA 8.3.2017).

Taulukko 1.1. Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön vastauksia osaamistarpeista.

VANKILOISSA	TUKIPARTIOISSA	SIDOSRYHMISSÄ
<ul style="list-style-type: none"> PALVELUIDEN JA PALVELUJÄRJESTELMÄN TUNTEMUS YKSILÖLLISIIN JA RÄÄTÄLÖITYIHIN SUUNNITELMIIN SEKÄ JATKOKUNTOUTUKSIIN LIITTYVÄ OSAAMINEN RIKOS- JA PÄIHDEONGELMAN TUNTEMUS VANGIN KONONAISSALTAISEN TUNTEMUS VERKOSTOJEN TUNTEMUS LAINSÄÄDÄNNÖN OSAAMINEN PERHETYÖN OSAAMINEN KRIITTINEN AJATTELU MAHDOLLISTA RISKEISTÄ 	<ul style="list-style-type: none"> SOSIAALISET TAIDOT JA VUOROVAIKUTUSTAIDOT HAVAINNOINTI- JA REAKTIOKYVYTT VANKITUNTEMUS KUNNIOITTAVA KOHTAAMINEN JA TILANNETAJU ERILAISTEN TUKITOIMIEN ONNISTUMISEN JA TOIMIVUUDEN ARVIOINTIIN LIITTYVÄ OSAAMINEN PERHETYÖHÖN LIITTYVÄ OSAAMINEN TUKI JA KONTROLLI SOPUSOINNUSSA ALUEELLINEN TUNTEMUS 	<ul style="list-style-type: none"> ENNAKKOLUULOTON SUHTAUTUMINEN KOEVAUDEN JATKO-SUUNNITELMIEN HUOMIOIMINEN KIINNOSTUS ASIAKKAIDEN TUKEMISEEN YHTEISTYÖSSÄ VIRANOMAISTEN KANSSA VANKILAKÄYTÄNTÖJEN JA KOEVAPAUSSAIN TUNTEMUS LUOTTAMUSTA VANKILAN TEKEMIIN ARVIOIHIN TARVITTAVISTA TUKITOIMISTA VKV:N VALMISTELUUN LIITTYVÄ VERKOSTOTYÖN KEHITTÄMISOSAAMINEN TIETOA VKV-PROSESSEISTA JA VASTUUALUEISTA OIKEA-AIKAISTEN JA RIITTÄVIEN TUKIMUOTOJEN SEKÄ PALVELUIDEN TARJOAMINEN

Taulukko 1.2. Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön vastauksia osaamisen nykyisistä vahvuuksista.

VANKILOISSA	TUKIPARTIOISSA	SIDOSRYHMISSÄ
<ul style="list-style-type: none"> VERKOSTOTIETOISUUS HUOLELLINEN VALMISTELUTYÖ RISKITEKIJÖIDEN TUNNISTAMINEN ASIAKKAIDEN TUKEMINEN PITKÄ TYÖKOKEMUS ALALTA ALUEELLINEN JA TOIMIVA YHTEISTYÖ TARVITTAESSA NOPEAT SIIRTYMÄT VALVOTTUUN KOEVAPAUTEEN PERHEEN HUOMIOINEN 	<ul style="list-style-type: none"> VUOROVAIKUTUSTAIDOT NOPEA REAGINTIKYKY JA ONGELMATILANTEISIIN PUUTTUMINEN ASIAKKAAN KOHTAAMINEN SOSIAALISESSA YMPÄRISTÖSSÄÄN MOTIVAATIO MONIAMMATILLISUUS PITKÄ TYÖKOKEMUS JA VAHVA AMMATILLISUUS VAKIINTUNUT HENKILÖKUNTA, JOKA TUNTEE ALUEEN, LAITOKSET JA YKS-TOIMISTO VANKITUNTEMUS PERHETYÖN HUOMIOINEN VASTUUVANKILAT TYÖNTEKIJÖILLÄ VAHVA ROOLI TYÖN KEHITTÄMISESSÄ 	<ul style="list-style-type: none"> VAHVAA OSAAMISTA (JÄRJESTÖISSÄ) VANKIEN TOIMEENTULOTURVAN TUNTEMUS SIDOSRYHMÄT MUKANA VKV-VERKOSTOISSA TYÖLLISYYPALVELUT TOIMINNOISSA VAKIINTUNEITA HENKILÖITÄ, TOIMINTATAPOJA, JOIDEN KANSSA YHTEISTYÖ HELPPOA

Taulukko 1.3. Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön näkemyksiä kehittämiskohteista.

VANKILOISSA	TUKIPARTIOISSA	SIDOSRYHMISSÄ
<ul style="list-style-type: none"> SOSIAALISTEN JA VUOROVAIKUTUSTAITOJEN LISÄÄMINEN LAPSEN JA PERHEEN KUULEMISTA AJATELLEN POIKKEAMAT JA NIIHIN REAGINTI RANSUJEN PÄIVITTÄMISTEN TULISI TUKEA VKV-VALMISTELUA VKV: N VALMISTELUN ALOITTAMINEN NOPEASTI, MIKÄLI EDELLYTYKSIÄ KÄYTÄNTÖJEN YHTENÄISTÄMINEN ERI LAITOKSISSA JA NIIDEN VÄLILLÄ TIEDONKULKU VANKILAN SISÄLLÄ VUOROVAIKUTUSTAIDOT YHTEISTYÖ ERI TOIMIJOIDEN KANSSA 	<ul style="list-style-type: none"> VANKITUNTEMUKSEN KEHITTÄMINEN, JOTTA OSATAAN REAGOIDA MUUTOKSIIN LISÄÄ RESURSSIJA, JOTTA VOIDAAN VALVOA PAREMMIN SÄHKÖISTEN VALVONTALAITTEIDEN KEHITTÄMINEN PÄIHDEVALVONNAN KEHITTÄMINEN TUKI- JA PERHETYÖN KEHITTÄMINEN 	<ul style="list-style-type: none"> RIKOSTAUSTAISET EI KENENKÄÄN VASTUULLA PALVELUIDEN Keskittäminen KOTIKUNTAMÄÄRITTELY RISKIEN TUNNISTAMINEN PÄIHDETYÖ ASUMISPALVELUT ERI YHTEISTYÖTAHOJEN OSAAMISEN ARVOSTAMINEN PALVELUIDEN SAATAVUUS JALKAUTUMINEN VERTAISTUEN HYÖDYNTÄMINEN HENKILÖSTÖN OSAAMINEN, TOIMINTATAVAT RIKOSTAUSTAISTEN YMMÄRRYS PALVELUIDEN PÄÄLLEKKÄISYYS

Taulukko 1.4. Sidosryhmien vastauksia osaamistarpeista.

VANKILOISSA	TUKIPARTIOISSA	SIDOSRYHMISSÄ
<ul style="list-style-type: none"> LAAJAA (SOTE) KUNTAPALVELUIDEN JA NIIHIN HAKEUTUMISEN YMMÄRTÄMISTÄ LUOTTAMUS USKALLUS EPÄONNISTUA KOKO HENKILÖSTÖN YHTEINEN TAVOITE ASIAKKAAN OIKEAA KOHTAAMISTA PALVELUOHJAUS YHTEISTYÖTÄ ERI TOIMIJOIDEN JA TOIMINTA-VELVOITEPAIKKOJEN KANSSA TYÖKOKEILUIDEN TUNTEMUS MYÖNTEINEN ASENNOITUMINEN VALVOTTUUN KOEVAPAUTEEN JA TYÖKOKEILUUN SEKÄ SIDOSRYHMÄYHTEISTYÖHÖN KYKYÄ ARVIOIDA VANGIN SOVELTUVUUTTA VALVOTTUUN KOEVAPAUTEEN TOIMEENTULOTURVAAN LIITTYVÄ OSAAMINEN VALMISTELUN ALOITTAMINEN AJOISSA 	<ul style="list-style-type: none"> LAIN VELVOITTEEN TUOMIEN RAJOJEN YMMÄRTÄMISTÄ SEKÄ NIIDEN EHDOTONTA NOUDATTAMISTA ASENNE LUOTTAMUS SOTE-YMMÄRRYS KUNTOUTTAVA TYÖOTE HALU JA OSAAMINEN VUOROVAIKUTUSOSAAMINEN 	<ul style="list-style-type: none"> RISEN LAATIMAT SÄÄNNÖKSET KOSKIEN KOEVAPAUTTA PALVELUIDEN OIKEA-AIKAINEN HYÖDYNTÄMINEN JA NIIHIN OHJAAMINEN KOHDERYHMÄN JA HEITÄ KOSKEVIEN ILMIÖIDEN TUNTEMUS MONIAMMATILLINEN TYÖOTE VANKILAKÄYTÄNTEIDEN TUNTEMUS SUJUVA YHTEISTYÖ ERI VIRASTOJEN VÄLILLÄ RIITTÄVÄT PALVELUT MIELENTERVEYS- JA PÄIHDETYÖN OSAAMISTA ASUMISEN OHJAAMISTA TALOUSASIOISSA OHJAAMISTA VALVOTUN KOEVAPAUDEN TUNTEMUS TYÖKOKEILUN VALMISTELU JA POISSAOLILMOITUKSET POIKKEAMISTA ILMOITTAMINEN

LIITE 2:

VÄITTÄMÄT RIKOSSEURAAMUSLAITOKSEN HENKILÖSTÖLLE JA SIDOSRYHMÄN EDUSTAJILLE

Taustakysymykset

Virka-asema/tehtävä

Koulutus

Organisaatio/ Työpaikka

Työkokemus

Aloituskysymys

Miten valvotun koevapauden prosessi teidän kannalta etenee?

Yleisiä käsityksiä valvotusta koevapaudesta

1. Valvottu koevapaus on toimiva osa suomalaista seuraamusjärjestelmää.

Valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvät ammatilliset taidot

2. Valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa edellytetään monien käytännön erityistaitojen hallintaa.
3. Valvotun koevapauden valmistelussa edellytetään kykyä soveltaa ja räätälöidä tukipalveluita vankien yksilöllisiin tarpeisiin.
4. Valvotun koevapauden toimeenpanossa on olennaista valvontaa ja kuntoutusta tukevien toimien joustava yhdistäminen.

Valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvän ammatillisen toimijuuden yleiset valmiudet

5. Valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa on olennaista omata kyky toimia tarkoituksenmukaisesti uudenaikaisissa tilanteissa ja oppia niistä.
6. Työntekijän vastuullisuus ja asenne ratkaisevat, miten valvottu koevapaus toteutuu ja etenee.
7. Vanki on paras asiantuntija valvotun koevapauden suunnittelussa ja tuentapöytäarvioinnissa.

Taulukko 1.5. Sidosryhmien vastauksia osaamisen nykyisistä vahvuuksista.

VANKILOISSA	TUKIPARTIOISSA	SIDOSRYHMISSÄ
<ul style="list-style-type: none">• AVOLAITOKSISSA HYVÄÄ VALVOTTUUN KOEVAPAUTEEN LIITTYVÄÄ OSAAMISTA• ASIAKKAIDEN JA ILMIÖIDEN -TUNTEMUS• OIKEUS PÄÄTÖKSENTEKOON PALVELUOHJAUS TOIMEENTULOTUKI YM. ASIOISSA• VALVOTTAVAN TILANTEEN TUNTEMUS• SOSIAALITYÖ ON MENNYT PALJON ETEENPÄIN• OSATAAN HYÖDYNTÄÄ KOLMANNEN SEKTORIN TOIMIJOITA	<ul style="list-style-type: none">• HIENOVARAISUUS PERHEKÄYNNEILLÄ• LINKITYS ALUEIDEN VANKILOIHIN• ASENNE• LAIN NOUDATTAMINEN	<ul style="list-style-type: none">• VAKIINTUNEET YHTEISTYÖTAVAT JA VAKITUISET YHTEISTYÖKUMPPANI• SOSIAALIVIRANOMAISILLA PÄÄTÖSVALTA ASUMIS- JA MUISTA PALVELUISTA ASIAKKAAN TUKEMINEN ELÄMÄSSÄ ETEENPÄIN• MONIPUOLISET PALVELUT• SITOUTUNEISUUS• ARVOT• TYÖOTE• PALVELUIDEN YMMÄRTÄMINEN SEKÄ NIIDEN HYÖDYNTÄMINEN PALVELUOHJAUKSESSA

Taulukko 1.6. Sidosryhmien näkemyksiä kehittämiskohteista.

VANKILOISSA	TUKIPARTIOISSA	SIDOSRYHMISSÄ
<ul style="list-style-type: none">• HENKILÖKOHTAISTEN VAHVUUKSIEN HUOMIOIMINEN JA NIIDEN VAHVISTAMINEN VALVOTUN KOEVAPAUDEN AIKANA• SIDOSRYHMIEN AMMATTITAITOON ARVOSTAVA SUHTAUTUMINEN• EPÄONNISTUMISTEN PELKO• VKV-PROSESSIN ALOITTAMINEN AIKAISEMMIN• TAVOITTEELLINEN TOIMINTAVELVOITE• PALVELUOHJAUS• RAHALIIKENNE SUJUVAMMAKSI ENNEN KOEVAPAUDEN ALKUA• ODOTUKSET SUHTEESSA SOSIAALITOIMEEN OVAT EPÄREALISTISIA• REALISTISET KUNTOUTUSTAVOITTEET• TOIMINTAVELVOITTEEN SISÄLLÖN KERTOMINEN VKV-PROSESSIN SIDOSRYHMILLE• ERI SULJETUT LAITOKSET EIVÄT VALMISTELE LAINKAAN KOEVAPAUKSIA	<ul style="list-style-type: none">• KUNTOUTTAVA TYÖOTE• TYÖ KOHDENTUU KIIREESSÄ MUODOLLISEEN SEURANTAAN LASTEN KOHTAAMINEN• ITÄ JA POHJOINEN ISOT ALUEET	<ul style="list-style-type: none">• TOIMINTOJEN PÄÄLLEKÄISYYS• KUNTA-VALTIO -TUNTEMUS• ASENEMUUTOS• JATKUMOT VAPAUTUMISHETKELLÄ• ASUMISPALVELUT• ENEMMÄN JA VAIHTOEHTOISIA TYÖLLISTYMISMAHDOLLISUUKSIA• PÄIHDEPALVELUT• TIETOISUUS OLEMASSA OLEVISTA TUKIPAIKOISTA (JÄRJESTÖT YMS)• PÄIHDE- JA MT-PALVELUIHIN HANKALA PÄÄSTÄ• LISÄÄ TIETOA RISEN KÄYTÄNNÖISTÄ• RESURSSIT• AIKUISSOSIAALITYÖSSÄ VÄHÄISET• ALUEELLINEN ERIARVOISUUS• TIEDONSAANTI• YHTEISTYÖ - VERKOSTOTAPAAMISET JA SELKEÄT PROSESSIT

Valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvä ammatillinen vuorovaikutus sekä yhteistyö

8. Valvotun koevapauden valmistelu ja toteuttaminen edellyttävät oman persoonan käyttöä vangin kohtaamisessa.
9. Valvotun koevapauden valmistelu ja tukipartiotyö edellyttävät kykyä joustavaan yhteistyöhön vangin omaisten, kuntoutustahtojen ja muiden toimijoiden kanssa.

Valvottu koevapaus ja rikollisuudesta irrottautuminen

10. Vangin motivaatiolla ei välttämättä ole merkitystä koevapauden onnistumisen ja yhteiskuntaan integroitumisen kannalta.
11. Sähköinen valvonta tukee valvotun koevapauden suorittamista, yhteiskuntaan integroitumista ja rikollisuudesta irrottautumista.
12. Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön vahvin osaaminen liittyy rikollisuudesta irrottautumiseen liittyvien tekijöiden tunnistamiseen ja huomioimiseen.

Loppukysymykset:

Arvioi omaa osaamistasi ja muiden valvotun koevapauden prosessiin osallistuneiden henkilöiden osaamista. Mihin osaamisen vahvuudet liittyvät? Entä osaamisen haasteet?

LIITE 3:

TEEMAHAASTATTELURUNKO VALVOTTUA KOEVAPAUTTA SUORITTAVILLE/SUORITTANEILLE

Taustatiedot

Ikä
Sukupuoli
Perhesuhteet
Kertalaisuus

Alkukysymys

Miten valvotun koevapauden prosessi eteni sinun kohdallasi?

1) Yleisiä käsityksiä valvotusta koevapaudesta

Mitä mieltä olet valvotusta koevapaudesta? Mikä siinä oli hyvää, mikä huonoa? Miten sitä voisi kehittää?

2) Valvotun koevapauden aloitus ja suunnittelu

Valmistelu

Miten valmisteluvaihe sujui? Kenen aloitteesta ja miten valvotun koevapauden valmistelu käynnistyi? Minkälainen suhtautuminen työntekijöillä oli valvottuun koevapauteesi ja sen vireille laittamiseen? Miten koet, että sinut kohdattiin vankina valvotun koevapauden valmistelussa?

Yhteistyö

Keitä työntekijöitä ja mistä eri tahoista suunnittelyyhteistyöhön otettiin mukaan? Miten ja missä vaiheessa omaisiasi tai perhettäsi otettiin mukaan yhteistyöhön? Oliko työntekijöiden välisessä yhteistyössä vastuuseen liittyviä erimielisyyksiä valvotun koevapauden aikaisista palveluista tai niistä aiheutuvista kustannuksista?

Sisällöllinen suunnittelu

Miten valvotun koevapauden aikaisen toimintavelvoitteen sisällön suunnittelu sujui? Miten valvotun koevapauden aikaiset tukipalvelut suunniteltiin sinulle? Mitä tavoitteita sinulla oli valvotulle koevapaudelle?

Kehittäminen

Miten kehittäisit Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden toimintaa valvotun koevapauden aloitus- ja suunnitteluvaiheessa?

3) Valvotun koevapauden toteutus ja siihen liittyvä yhteistyö

Tukipartiotoiminta

Miten tukipartio otti toiminnassaan huomioon sinulle suunnitellun ohjelman? Mitä kokemuksia sinulla on yhteistyöstä tukipartion kanssa?

Käytännön toteutus

Kuinka helppoa oli viikkoaikataulun noudattaminen? Miten poikkeavat tilanteet järjestyi? Miten valvontasoitot käytännössä meni (haasteet, helppous)? Miten vankilakäynnit sujui? Joustettiin koevapauden suunnitelman ehdoissa tarpeen vaatiessa? Miten koet, että sinut kohdattiin vankina valvotun koevapauden toteuttamisessa?

Sähköinen valvonta

Miten sähköinen ja muu valvonta on tukenut sinua valvotussa koevapaudessa?

Yhteistyö

Miten yhteistyö omaistesi tai perheesi kanssa toteutui? Miten yhteistyö työnantaja tai kuntoutusyksikön henkilökunnan kanssa sujui?

Kehittäminen

Miten kehittäisit Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden toimintaa valvotun koevapauden toteutussuunnitteluvaiheessa?

4) Valvotun koevapauden lopetus ja vaikuttavuus

Lopetus ja siihen liittyvät yhteistyö

Miten valvotun koevapauden lopetusvaihe meni ja miten siviiliin siirtymistäsi tultiin? Miten kehittäisit Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden toimintaa valvotun koevapauden lopetusvaiheessa?

Valvotun koevapauden vaikuttavuus ja rikollisuudesta irrottautuminen

Miten valvottu koevapaus on vaikuttanut sinuun ja elämääsi? Mikä valvotussa koevapaudessa on ollut sellaista, joka on erityisesti auttanut sinua? Miten valvottu koevapaus on edesauttanut sinua luopumaan rikollisesta elämäntavasta? Onko arkielämäsi muuttunut valvotun koevapauden myötä (päähteet, rikokset, sosiaaliset suhteet, kuntoutus, asenteet)? Onko käytöksesi muuttunut valvotussa koevapaudessa?

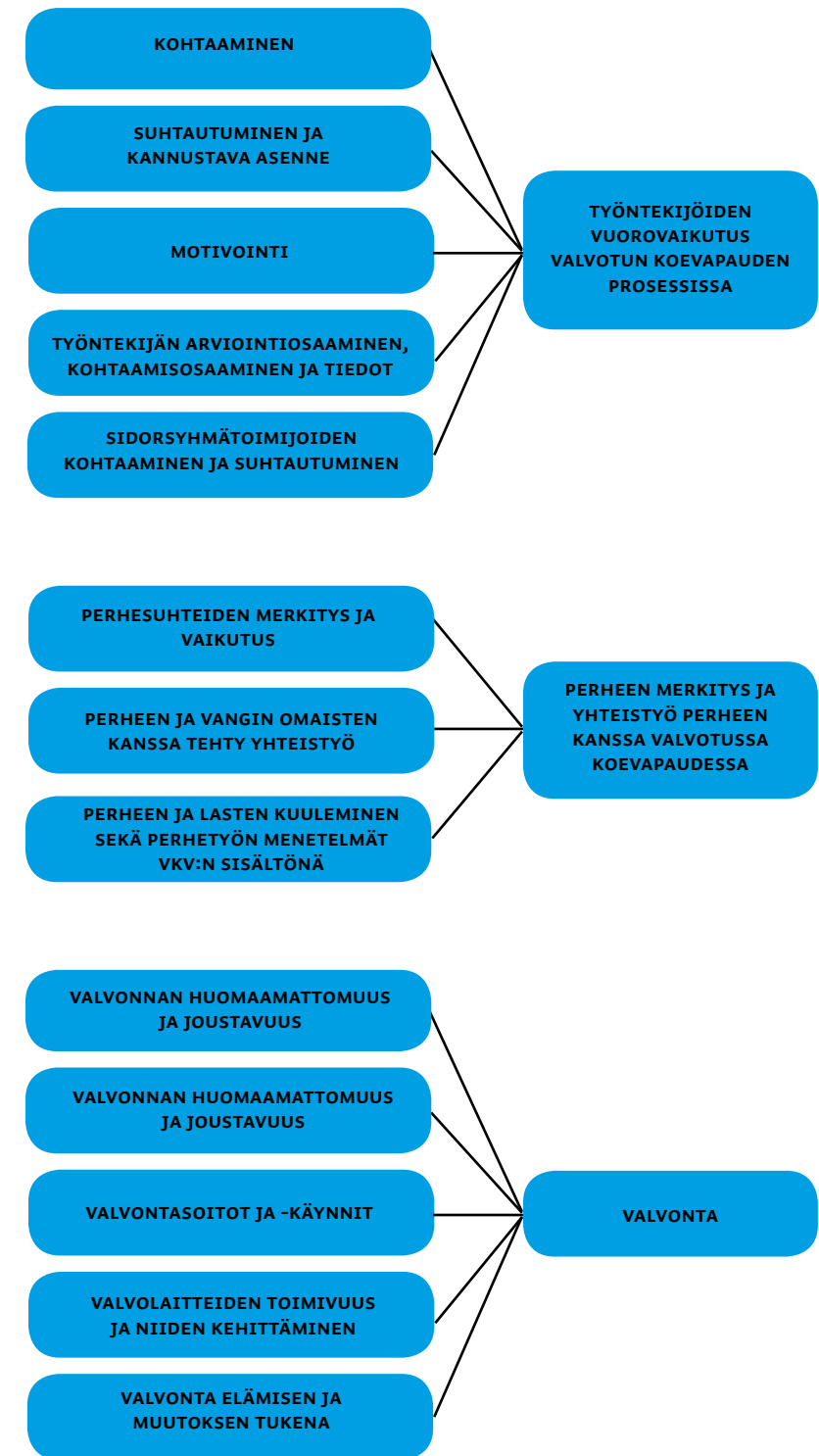
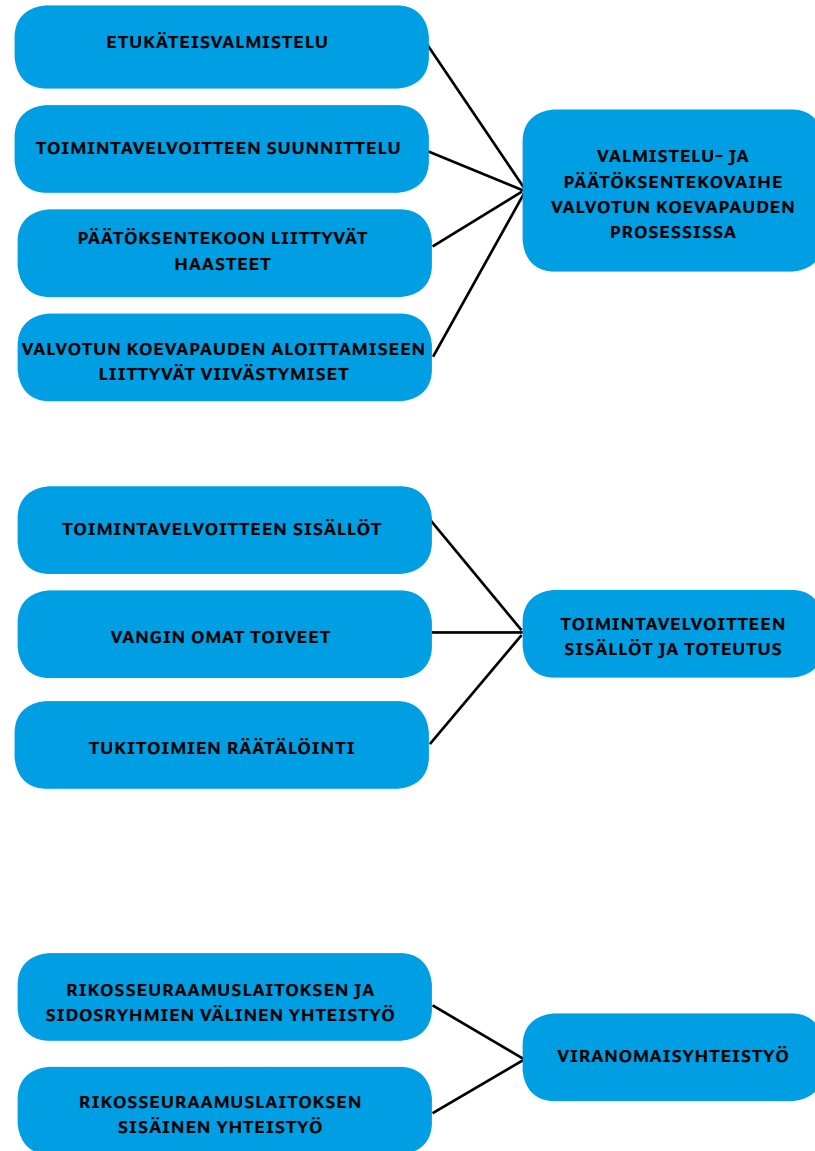
5) Osaamisen kehittäminen

Miten arvioisit, millaista osaamista valvottua koevapautta valmistelevilla rikosseuraamusalan henkilöstöllä ja tukipartion työntekijöillä tulisi olla? Mitä hyviä/huonoja kokemuksia sinulla on ollut eri rikosseuraamusalan työntekijöistä (valmistelu, toteutus, lopetus)?

Loppukysymys:

Millainen olisi hyvä valvottua koevapautta valmisteleva ja toteuttava rikosseuraamuslaitoksen työntekijä? Mitä osaamista hänellä tulisi olla?

LIITE 4:
VANKIHAASTATTELUIDEN LUOKITTELU

LIITE 5:
HAASTATELUSOPIMUS

Haastattelusopimus

Valvottua koevapautta valmistelevan ja toteuttavan henkilöstön osaaminen - hanke on Rikosseuraamusalan tutkimus- ja kehittämismäärärahoista rahoitettu ja Laurea-ammattikorkeakoulun ja toteuttama tutkimushanke, jonka tarkoituksena valvottuun koevapauteen liittyvien toimintakäytänteiden kehittäminen osaamisen tutkimisen kautta. Tutkimuksessa kysytään:

1. Mitä osaamisvaatimuksia valvotun koevapauden valmistelu sekä siihen liittyvät tukitoimet ja valvonta luovat rikosseuraamusalan henkilöstölle?
2. Millaista osaamista rikosseuraamusalan henkilöstöllä on valvotun koevapauden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyen? Mihin osaamisen haasteet paikantuvat?

Hankkeen tutkijoina toimivat yliopettaja Teemu Rantanen, lehtori Eeva Järveläinen, lehtori Janika Lindström sekä yliopettaja Päivi Marjanen. Tutkimustulokset tullaan julkaisemaan hankeraporttina ja tutkimusartikkelien muodossa.

Haastattelu on vapaaehtoinen. Siihen osallistuminen tai siitä kieltäytyminen ei vaikuta asiakkaan asemaan tai palveluihin.

Suostun haastateltavaksi tutkimusta varten. Haastattelu nauhoitetaan ja puhtaaksi kirjoitetaan. Aineisto analysoidaan tutkimuseettisen neuvottelukunnan määrittämää hyvää tieteellistä käytäntöä noudattaen. Aineiston analyysissä ja raportoinnissa huolehditaan siitä, ettei haastateltavia voida tunnistaa. Haastatteluaineistoa hyödynnetään vain tutkimustarkoituksiin ja haastattelut hävitetään tutkimuksen päättymisen jälkeen.

Paikka ja aika

tutkija

haastateltava

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Teemu Rantanen, Eeva Järveläinen,
Janika Lindström & Päivi Marjanen

KANNUSTAMISTA, MOTIVOINTIA JA VANKITUNTEMUSTA – NÄKÖKULMIA VALVOTTUA KOEVAPAUTTA VALMISTELEVAN JA TOTEUTTAVAN HENKILÖSTÖN OSAAMISEEN

Avoimemmat seuraamukset ja rikollisuudesta irrottautumista korostava desistanssi-näkökulma ovat muuttaneet rikosseuraamusalan osaamisvaatimuksia. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan valvottua koevapautta valmistelevan ja toteuttavan henkilöstön osaamista ja sen haasteita. Tutkimuksen mukaan valvotun koevapauden valmistelussa ja toteuttamisessa tarvitaan monenlaisia tietoja ja taitoja, mutta persoonallinen osaaminen on jopa niitä keskeisempää. Vuorovaikutusosaaminen korostuu sekä vankien kohtaamisessa että yhteistyössä vangin omaisten ja sidosryhmien kanssa. Lisäksi työntekijöiltä edellytetään kykyä toimia joustavasti uusissa tilanteissa samalla niistä oppien, mikä merkitsee myös roolien ja omien asenteiden uudelleenarviointia. Tutkimustulosten perusteella valvottu koevapaus on vangin kuntoutusta tukeva ja kaiken kaikkiaan toimiva osa suomalaista rikosseuraamusjärjestelmää, mutta toisaalta siinä on myös runsaasti kehitettävää.